

Драги Бугарчић
ВРШАЦ ?

Драги Бугарчић
ВРШАЦ ?

Издавачи
Чигоја штампа
Аутор

За издаваче
Жарко Чигоја
Драги Бугарчић

На корицама
Вршац, Градска кућа, година ?
Ђорђе Лазин и Драги Бугарчић, Вршац,
Стеријина кућа, 1975.

Технички уредник
Оливера Тешановић

Корице
Лепосава Кнежевић

Штампа
Чигоја
Ш Т А М П А
office@cigoja.com
www.chigoja.co.rs

Тираж
600 примерака

ISBN 978-86-531-0299-9

© 2017. Драги Бугарчић

Драги Бугарчић

ВРШАЦ?

Тридесет три приче

Цицоја
Ш Т А М П А

Београд,
2017.

СЕНИ БОРБА ЛАЗИНА

ЂОРЂЕ ЛАЗИН

За Желимира Ђорђевића

Он би пропутовао цео свет, отишао на све његове четири супротстављене стране, да би видео град или варошицу, забиту паланку, забрањени град, пограничну настамбу Вршцу сличним бар по нечему, не само по ваздуху и води и ватри, да тамо, у недођији, пронађе вршачког двојника, делимичног, са седам богомоља које су сенка брега, варош са сеном искошеном, извитопереном као вршачка што се увлачи у улице и као поток тече по њима, пловуши, надлеће гробља, носи живот јер кроз њу, провидну сенку, В дише и гледа. Положио би део живота да успе у науку.

Вршац је зајебан град – помислио је Ђорђе Лазин и прекрстио ноге. Носио је фармерице и плаву ланену кошуљу. Седео је на дрвеној столици с високим наслоним. Иако сâм у шестоуглом собичку, окружен урамљеним фотографијама породице и пријатеља по зидовима под ниском улегнутом таваницом беле куће, од миља названом Мала кутија, у Улици Краљевића Марка у Радаковој мали, у кућерку беличастог креча на уличној и дворишној фасади, шапутао је, мрмљао. Затим је проговорио гласно, разветно као да има саговорника: „И није чудно што неки ученици четвртог разреда у Гимназији овог уврнутог лепог града нису у њој матурирали. Као да му се стара школа, дебелих зидова пуних мрака налик затворским или касарнским, усекла у главу. Лобању.“ Чуо је јасно, не само унутрашњи глас што га је увек у сну пратио, него и

одјек овога што допире са једне стране стварности, као из далека.

– И није чудно што лоши ђаци нису једини који разочарани, млади и гневни, одлазе из Вршачке гимназије у друге, да би завршили средњу школу. Морао сам у Ковин – поверавао се свом извитопереном одразу у огледалу, као на слици Ел Грека, према којем се нагнуо и челом додирнуо посребрено глатко стакло. „Никада нисам био у Толеду.“ Рекао је шпанском сликару. Дунуо је да би замаглио своје издужено бледоплавичасто лице, крупних плавих очију. Причинило му се да лице отиче, да му се урушава лик. „Не одлазе само матуранти из В.-а мучног, мочварног, окруженог баруштинама у којима се дави биље. Блатњавог, огромног трбуха, алавих уста. Ала-варош, завучена у ритове и канале зарасле у оштар коров и најежену травуљину. Од биљака најбоље успевају коприва и маслчак, од подножја Брега до пасјег гробља Шинтерај, дуж путева и канала, јаруга обраслих кукутом, покрај мутне отромбољене речице Месић пуне тешке воде, са трбушином од отпадака и трулог лишћа, напуњене смрдљивим, болесним ђубретом. Месић је постао ђубриште, сметлиште. Родотворци се и тиме наслађују. Поток им личи на крива уста. Вш, Вш.“

Звер, звер, мислио је. Зверина.

Гладна као да је незасито људско биће.

Похлепна и када не осећа глад. Повраћала би само да би поново јела, ждрала. Трбушина би сварила и камење. Подсећа на трбухозборца.

Пожелио је саговорника, да некоме нешто каже. Макар да му неко реченице чита са усана. Да не разговара сам са собом.

Волео бих стварно, не сањам да ми је то жеља, да будем туристички водич, заиста. Придошлице и друге туристе водио бих кроз град, упознавао их са сваким углом на којем смо стајали, или висили, свако вече моји пријатељи и ја, и с местима где смо се растајали, запутили се у своје улице што су премрежиле Вршац, и прошириле га у параварош. Измислили смо неке истине у које и лаковерни тешко поверују, док их мука, лична или породична, на то не присили. Сваки градски ћошак има сопствену причу, јединствену, и дугу. Вршац је зезнута насеље вековима старо. Крајем двадесетог и почетком двадесет првог столећа постао је мочварна паланчица. Чини ми се да годинама гацам по муљу речице Месић што је градић поделио у две неједнаке половине. Не зна се која је мања а која права јер је једна лажна, имитација града одакле су пре више деценија нестали многи људи, као када осека ујутро повуче морску или језерску воду, ко зна које националности ако су је имали, и ко зна које вере ако су били побожни, или религозни како се изражавају људи новговора. Старе, чврсте речи, замењују памучним, ти фрајери памучних образа и широких четвртастих вилица са уљаних слика и угљених цртежа Милана Блануше, залуталог у В. Ти зајебанти су очистили део W. од његових становника, мештана Вршца, мирних житеља. Бивших Вршчана некуда одсељених, на небо или у друге крајеве Земље, у чијим је напрслим срцима В. остао први завичај мада су се на други навикли, па и имена променили. И њима бих показао мој вољени град, Паравршац. Онај, на који се показује палцем.

Почињу да ме сустижу сећања, меланхоличне успомене као да старим и губим снагу. Године ми се

таложу свуда, и у очима. Видим их када се погледам у огледало а не могу да зађем са његове друге стране. Могу да га подигнем, принесем лицу и завирих иза њега. Видим само зид од којег сам га одвојио. Нема другог огледала, јасно сагледавам. Ово у које сам загледан има своје муцаве речи које упорно понавља и показује их исписане, попут огледала у огледалу.

Прво моје сећање везано за Вршац јесте када сам, трогодишњак, из Улице Стефана Немање видео Кулу на једном од висова Вршачких планина. Кула је била назубљена, а данас, када су присећања близу сновиђења, она има капу или шешир, нејасно ми је ко се тврђави подсмехнуо. То ми враћа успомену на поподне на загребачком аеродрому, када сам као транзитни путник, долетевши из Франкфурта на путу за Београд, између два лета чуо земаљску стјуардесу како иза шанка кафеа неком телефонира (мислим да је радила у фри-шопу) и невидљивом саговорнику тихим поверљивим тоном говори „стигао је шетајући господин са шеширићем“ мислећи на виски „џони вокер“, или је у телефон полушапатом рекла „шармантни шетач са шеширом“. Кула ми сада личи на боцу вискија, ни случајно на телефон не подсећа тај њен кривињак што ју је засео и кињи је. К. хоће да крене некуда, било куда са својом кажом. Легенде су о њој исписали и исковали путописци. И њих бих вратио у Вршац у ово време, не само моје, да им покажем места где се секу праве, косе и завојите улице. Сокаци искорачили из геометрије. И по њима ничу чуваркуће, бар мислим јер сам неук у ботаници мада би се могло рећи да сам биљојед, другим речима вегетаријанац.

Намерницима бих хтео да покажем најстарију кућу у језгру града, али она је одавно или недавно срушена. О њој се не прича. Постоји само запис, недоступан, у Музеју. А документ не може да се огласи, да говори, да каже. То здање није ни постојало.

Ђорђе Лазин, са осмехом Николаса Кејца из филма *Дивљи у срцу* који је десет пута одгледао, у кину, на телевизији и у кућном биоскопу, опет је рекао гласно, одрецитовао:

Они више нису међу нама

Ми још нисмо међу њима!

Где сам то прочитао, од кога сам то чуо? Живимо зато да се видимо. Сваког дана...

Сваког дана чујем „Добро је док се видимо.“ А можемо да се гледамо и преко фотографија, путем филмова, видео-записа, али само са једне стране, као што Вршац има само једну половину. Другу је затурио, закопао у нађубрену земљу у пустој нади, лудој, да ће из њене утробе никнути нова варош. Никада стара лепа варош неће поново да се роди ма колико песама, прича, романа, драма, записа, путописа о њој било написано, и објављено. За читаоце који никада нису били у W. и туристе. Ниједан бедекер неће ископати мој први завичај. Ни највећи песници.

Видим камено лице како дочекује посетиоце и учи их историји општине која се смањује – смањиваће се док не постане мрља, флека – и камено лице тврди да је В. пре Рима основан. Мало сутра, кажем. Стари Римљани су прошли овим друмовима и пре Христа, али нема доказа као ни за причу о граду с пола лица. Огледало је чудно, замућено, у њега продире мутна светлост, и половину лишца баца у сенку, гура у ниш-

та. Лепо ништа, лепо се каже. Туристи воле несвакидашња објашњења и митове којих је прошлост пуна и са променљивом срећом их преноси у будућу садашњост. Заглибићу у филозофију као у месићки муљ, поточије живо блато, живи песак. Одричем се свих песама, својих и туђих прочитаних, за улогу водича по искошеним сокацима родне вароши и поглед на Кулу из улице у којој сам рођен. Стефана Немање или Црног Јована, питање је сад.

Вршац је изграђен у концентричним круговима, за онога који уме да види, а не само пиљи и зева и чека од другог да чује у шта гледа. У Вршцу од биља најбоље успевају коприва, кукута, маслчак, чуваркућа и дрво кестен, питоми и дивљи. Говорим бедекеристима. По свим деловима благо оболеле вароши. По улицама, не само плочницима, него и травњацима, посути су опушци, пластичне кесе, омоти од сладоледа, кутијице од кекса, мале кутије од цигарета, хартије које су разбацали пикавци-варошани. Бар да намерник нађе неки папир на којем је записана каква мисао, савет, сећање само, загонетни песмуљак што спашава цивилизацију. Да нешто прочита. Сви папири су немушти и на њима ништа не пише. Нема ниједне адресе, ни трага од штеточина. На полумасним хартијама и папирним кесама назире се шта су примитивни пролазници јели, ждрали; бурек, пицу или тако нешто, што клопа ново јудско биће.

Волео бих да окупим пријатеље, другаре из младости, Жељу, Лајбу, Цакија, Мику, Кољу, Адика, Рилета, Мому, Перу Кару, Лабуда, Градимира, Тонија, Гавру, Милета, Фестија, Мачка, да ми се повере који би завичај изабрали за други, после вршачког, и у којем

би граду волели да живе. И умру. Да признају. Жеља је у Цириху, Лајба у Бечу, Цаки и Момир у Београду, Тони у Немачкој, Коља и Адик у Америци. Пишу писма и дописнице, размењујемо електронску пошту, као да смо заједно у Вршцу лепој вароши у којој је Јован Стерија Поповић двапут сахрањен, а многи покопани покојници ниједном.

Вршац је...

Прича Ђорђа Лазина који жели да се окружи пријатељима. У једној књизи.

Он је стар (звезда) и пије млако вршачко пиво.

Када је отпутовао, веровао је, чак био чврсто убеђен да је у Вршцу иза себе оставио своју сенку, или, још вероватније, и боље, двојника да уместо њега буде ученик старе грађанске гимназије затворене у једносратној згради бивше војне касарне казамату налик, и редовно похађа часове. Да пише песме и цртице, приче у једној реченици. Знао је.

ГОДИШЊИЦА

За Борислава Радовића

Другом граду име би почињало истим словом, В. Вијена, Вићенца, Варшава, Вараждин, Водсворт у Охају, као. ВВ. Ве, Ве. Велики град, велелепна варош, величанствени В, врх. Велеварош.

Пријатељ ми је рекао, боље рећи саветовао ме, да када пишем то чиним тако као да пратим познаника, старијег писца, зналца књижевне речи, кроз лавиринт приповетке или романа или песме, да не бих налетео на зид прозе или лирике. Једна цигла је довољна да буде зидурина. Или, ако то не желим, не могу, да пратим себе и видим шта на том уметничком путу радим, да се опрезно уходом. Требало би јасно да видим своју сенку и разазнам шта је стварно у причи а шта не. Реченице, исписане, јесу реалне мада не могу да се додирну. Треба открити шта је превара, обмана, заблуда, невешта наивност. Рекао је.

Приповетку, да би била уверљивија, повезао бих с неким јубилејом, што лака срца и тешких прстију, мада перо на први додир није тешко, чиним, и мислим на рођенданску торту. Писац пише и размишља о рођенданском колачу, или његовој сенци под лелујавим плавичастим пламичцима свећица што трепере по лицу човека загледаном у њих.

Трепере по лицу пишчевом загледаном у њих.

Уместо да гледа у торту са седам и по упаљених малих свећа, од којих би свака цела требало да пред-

ставља деценију а половина пет година живота, и у чији би дрхтави провидан дим дуноо пуним плућима не би ли их једним издахом угасио, Драги Цветићанин, или се презивао Радовић, са застакљене терасе свог стана на другом спрату посматрао је бетонирано школско игралиште, ограђено жицом разапетом на високим металним стубовима. И децу која су се у трку саплитала око наранџасте лопте и у ватреној игри сударала. Није подносио бесомучно скакање. Ипак није скидао поглед са игре лоптом. Са запаљеном цигаретом међу прстима размишљао је о стиху Езре Паунда: *Што даље од овог проклетог списатељског посла.* Вратио се у собу и за малим столом, погрбљен над њим, почео да пише причу под насловом који му није давао мира. *Што даље...*

Око поноћи код степеника уског улаза старе-вишедеценијске петоспратне зграде у чије су зидове биле узидане многе чудне и необјашњиве истините приче, златни документи стамбене зграде, не фабрике у прометној улици осветљеној као међународни аутопут са осам трака, почеле су као сваке поноћи однекуд измилеле да се окупљају младе и старе жене у кратким затегнутим сјајним сукњама. Оне су биле утегнуте у одећу јарких боја да би уловиле погледе пролазника, не много знатижељних, а лица су им била превучена, или чак пресвучена, светлуцавом шминком, дебелим слојем руменкастих прашкастих боја, да им се године под мутним уличним светлом, у капији, нису могле одредити. Прикривале су их и сенкама китњасто чупавих перика, нежних боја, под којима су се као под отежалим шлемовима заносиле и, ширећи, незграпно као да су с коња сјахале,

отекле ноге у сандалама са високом петом, ноћним шетачима наметљиво се нудиле и љубазно смешиле. Капијашице, тачније и лепше име им се није могло прикрпити, нису биле скупе, знао је. Биле су доступне и плићем џепу. Давале су улични попуст и до педесет процената од редовне тарифе без пореза на додату вредност, знао је; о њиховом тихом и благо упорном нуђењу телесне љубави, полуснене и умртвљене или умрвљене, написао је песму. Под насловом *Трошне капијашице* објавио ју је у водећем београдском књижевном часопису. Часопис није платио хонорар. Као што ниједном свом сараднику није исплатио награду. Питао се, и те ноћи, да ли је ту кратку песму, „песмуљак“ – радо би рекао, прочитало макар двадесет седморо читалаца, бар оних опседнутих поезијом, оних који су гутали песме као циркуски чаробњаци-варалице дуге оштре мачеве и блиставе ножеве са два сечива, и при томе обмањивали верне узбуђене гледаоце.

Преводио је Паундову песму *Острво на језеру* за један земунски часопис. Можда би боље звучала реч „оток“, мислио је, која би означавала надутост, отекину, повреду, последицу премлаћивања, страдања или саобраћајног удеса.

На малом асталу, коришћеном као писаћи сто, цигарете са филтером у отвореној паклици су мирисале на дуванциницу где их је купио и у којој је прсата трафиканткиња, полузатворених очију и љубичастих жабљих капака, жмиркајући преко наслагих новина положила отекле груди у отешњалој прозирној блузи под којом се затезао грудњак. Напуњен са два ђулета урезао се у кожу. Видео је јасно.

Девојке и жене су пред улазом зграде шетале у малим круговима, као на давнашњем београдском и вршачком корзоу. Знатижељни погледи замућених, зеленкастих змијских, очију камењарке једне од њих подизали су се према стаклима пишчеве терасе. У окнима, ако тераса има прозоре у металним рамовима, није било ниједне сенке, ни осенченог листа платана који су се надносили над широком улицом и гранама хватале јунски поветарац.

Писац се у поноћ успореног корака враћао из кафане „Последња шанса“ силазећи са Ташмајданског парка обраслог отежалим, разгранатим дрвећем. Излазио је из Ташмајданске баште пуне тајни и бивших живота. Пред улазом стамбене зградурина испуњеним мутном светлошћу пришла му је пуначка девојка у љубичастој сукњи и сатенској бледоплавој блузи. По њеним нафраканим капцима и тамним подочњацима и вишеслојној шминки невешто нанетој на бестим образима просудио је да је капијашица.

Рекла је дрхтавим гласом:

– Ја сам прочитала вашу песму о лаким женама.

У том часу наишао је Борислав Цветићанин, или се презивао Бугарчић, али он са овом причом, уличним догађајем пред улазним степеништем, нема никакве везе. Само је прошао, као у филму. И да је нешто казао писцу овај на то не би обратио пажњу. Загледао се у девојку. Није могао да одреди колико има година можда зато што му је поглед био замућен од вина.

– И ја сам прочитао ту песму. Могла је то да буде и прича коју сте могли ви да напишете. Радо бих је прочитао.

– И ја пишем песме – изустила је. – У гимназији на састанцима литерарне секције добила сам пуно похвала.

– Песме и приче, и романи, и есеји, слабо се плаћају. Једва неки динар. Као да су писци капијашице. Немојте ово да схватите као увреду. Пре као похвалу.

А нашминкана девојка је широко отворила очи:

– И наш посао, мада није лак и много је захтеван, лоше је плаћен. Капијашице добију мале награде. За велики и сложен рад. Капијашице раде као тежаци по сваком времену, не бирају места и час. Тежаци, без годишњег одмора. Слабо плаћен рад.

– Мале награде? – Писцу је разговор све више пријао. Поглед му се размутио. Запалио је цигарету. Понудио је девојку. Одбила је рекавши да на послу не пуши. И дим јој смета. Од дима не може да се концентрише на главну ствар. Ни када у слободно време пише поезију и кратку прозу. Кратким причама може много да се каже, као што је писао Чехов, казала, протресла главом, са пунђом на потиљку.

Радовић је рекао, опет:

– Мале награде – и додао, удишући дим. – Ниски хонорари за мале приче. Причице. Тако је то у животу и песништву.

– Ни за једну своју песму у животу нисам примила ни пару. А мало ко подноси рецитовање. Људи немају времена. Ја пишем из љубави. Дајем сваку песму из чисте искрене љубави. Ако неко то прочита, за мене је највећа награда. Непроцењива. Мало ко то разуме. Песма је већа од љубави, и од љубави

према њој. Шта мислите ви као велики и познати писац?

– Не стигну ни да прочитају песму. Ни ваше муштерије. Можда би људи могли то да учине када би читање озбиљно схватили. Мисле да је читање варљиво, као што су приче обмана, превара... А можда више воле да читају мисли, уживају у привиђењу да могу да читају мисли. То је бесплатно, а све су мисли у песмама и романима. Рекао је један мој старији пријатељ који није написао ниједно књижевно делце и који не подноси уметност. Верујте ми.

– Верујем вам – рекла је брзо проститутка. Када је изашла из сенке уске капије, видео је да је старија но што му се у први мах учинило. Видео је да је црнокоса и стара. Можда педесет. Или више. Пожелео јој је лаку поноћ.

Откључао је врата, ушао у кућу. Попео се на други спрат, отежалог корака попут столетног, или седамдесетпетогодишњег, ташмајданског дрвета. Задихан, застао је накратко пред улазом у стан. Кључ у руци био је масиван.

Гледао је, још увек, доле према школском игралишту као да никада није искорачио из свог малог скровишта. „Број седамдесет пет“ прошло му је кроз главу. Један дечак је тај број имао на свом бледоцрвеном дресу.

Деца су се претварала у лопту која се котрљала по сунчаном дану.

Што даље...

Рекао је у себи. Шта би на његовом месту учинио двојник, да постоји или ако га је неко други измислио, и како би решио дилему у коју је начас био запао

и кобељао се. Шта би урадио? Написао есеј, кратак? То би било сасвим довољно, помислио је. Двојник, прича која не постоји.

Виђао се са једним Вршчанином јер је често путовао у Вршац са Васком Попом. Професор Правног факултета Ђорђе Лазин родом из лепе вароши недељом му је правио друштво на Ташмајдану, у подне.

Ђорђе је питао песника да ли је писао о двојнику, можда један стих. О томе су исписана многа књижевна дела која се радо читају. У кафани „Последња шанса“ на Ташу у којој су седели за малим округлим столом, Радовић је одречно одмахнуо главом. Да сам писац, Лазин је рекао, писао бих о двојницима, бар једну песму одштампао је и затамњену, као велику црно-белу фотографију окачио на зид. „Двојник“ или „Двојници“, наслов би имао исто значење, и прича о сусрету два иста човека у сумрак у неком провинцијском малом граду поред реке.

– Поред реке? – зачудио се песник. – Зашто баш поред реке, не језера, мора? Баре? Фонтане?

– Поред реке – казао је опет Лазин. – То је идеално место за двојнике, њихов сусрет као да су изван света. Гледају се без сведока. Вода тече. Ако се двојник огледа у пловној води, изгледа му, привиђа му се да његов лик двојни, слика, одраз, отиче, и тражи одраз другог двојника, онога са друге стране огледала. О томе бих написао приповетку са мало примесе фантастике. И написао посвету „За двојника“.

Приповест о двојнику је добра, чак погодна, писцу за усмени роман, кафански. Тамо, у кафани, лети седи поред чаше и улази у пивску флашу као дух у боцу. Казао је Радовић.

Сваки човек на свету, негде, има свог двојника. Негде, ко зна где. И ти, сигурно. Рекао је Ђорђе и прекрстио ноге.

КАД БИХ БИО ПИСАЦ

За Снежану, Милоша и Душана Б.

У Вијени, аустријској средњоевропској, био је педесет пута. Када се тамо нашао педесети пут, тог дана, целог, и по ноћи, шетао је бечким улицама, под дневним и вечерњим светлом гледао своју искошену сенку, у предаху седео на дрвеним клупама у парковској сенци, млакој хладовини. И осећао, тамо, да је у изломљену сенку, сенкетину, тамну силуету, претворен, у њен зашиљен облик, у њу, обучен. Преображен. Други човек, потпуно. Цео.

Чим је сео за сто почео је да размишљао о чему би писао да је писац, шта би желео да читаоци прочитају. Како би се понашао читач, човек који другоме, слепом, чита причу или одломак из романа, из дана у дан у одређено време према договору склопљеном између двојице пријатеља од којих један не види, само чује и слуги близину другог. И осећају један другог као да се прожимају и део су целине дуготрајним познанством и међусобним поштовањем изграђене. Шта би из свог дела прочитао Стефану Фољанском када би му отишао у посету и отворио књигу, своју? Нешто о њиховом родном провинцијском В. који поједини мештани и странци сматрају касабом и називају В. Паланком, или о другој вароши у којој је боравио бар један дан што је довољно за запис о њој и духу њеном? Својим гласом увукао би у сва чула приповест, или обичну репортажу, ситно и густо исписану да би што више речи стало на њу, као текст разглед-

ница које је био слао из Беча, Прага, Рима, Пекинга, Ставроса, Венеције, Швебиш Гминда и других градова одакле их је писао. Други су то читали слепом сабрату а потом и Ђорђе пошто би Стефан када би пријатељ дошао у посету казао:

– Прочитај и ти оно што си написао. Другачије звучи када чујем из твојих уста. Од тебе, онако како умеш, као глумац. Са посебним нагласком. Наученим, увежбаним.

– Из мог грла, или напаћене душе, како више волиш – одговарао би Лазин кроз тихи смех што није промакло пажњи Фољанског.

– Не играј се са мном. Прочитај.

И Ђорђе би полако, наглашавајући сваку реч, драгоцену слушаоцу, ишчитао шта је написао, и додао понеку речцу што му пријатељ није замерио, него се осмехнуо лицем окренутим према прозору као да је наслућивао светло што је оданде допирало и ширило се по малој соби.

Када би био књижевник, професионалац а не правник, магистар запослен у Институту за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, и писао о родној вароши где је угледао свет. У својим делима назвао би је Рошевом. Рошево, Рошево, звучно и оштро. Записао је ту реч у нотес, мали подсетник, и подвукао је црвеном хемијском оловком, да не заборави и увек га подсети на подухват на шта ће се једном сигурно одлучити и тако изаћи из канцеларије која је гледала на Грачаничку улицу и мали трг са баштом кафане „Код црвеног петла“. Из Београда је једном недељно слао дописнице, не анзихтскарте, разгледнице, Фољанском тако да до петка стигну у Вршац па их

тог дана увече чита пријатељу. Отезао би речи. Сваку карту завршавао је поздравом из велеграда што једе људе, меље их попут машине за млевење меса. Тако се и осећао. Помишљао је да је у институту сувишан, залутао ту. Не уме да се искобеља из скученог кавеза у којем је на препоруку доктора Владана Василијевића добио први посао по стицању магистратуре.

– Како ти је у Београду? – Питао би Стефан.

– Не питај. Не знам шта да кажем. А све је тако уочљиво, да нема ни најмање обмане. Нема недоумице. Кулисе, кулисе.

– Недостаје ти Вршац?

– Не баш. А када бих писао књиге, у њима би се звао Рошево.

– Рошево?

– Да, Рошево. Такво име бих му наденуо. Реско, памтљиво. Као ретка биљка што може да се нађе само у скривеном кутку Куле, Превале или другог виса на Вршачким планинама до којег се тешко допре и тамо, у густој сенци шуме, убере као трофеј. Донећу ти то биље једног дана.

– Донеси када убереш. Ако натрапаш на биљку у далекој шуми тамној, с неоткривеним тајнама које нико не може да прокљуви, посебно не мали грађани што се боје да изађу из прашњаве вароши и запуте се горским дивљим стазама.

– Осећаш је у ваздуху, пролазиш кроз њу прстима чим подигнеш руке и отвориш шаке – рекао би Ђорђе и прочитао садржај дописнице из Београда. И додао да не зна зашто пише тако ситним коврчавим рукописом. Речи се увијају, као спремне на поскок, бег из Лазинових очију. Начас се уплашио да неће више ви-

дети, и моћи да прочита као ни Стефан. Успорио је читање преплашени читач.

Можда ће његова будућа књига бити и састављена од дописница. Карта прва, карта друга. Разгледница по разгледница, са малим крокијем у дну текста што настаје од последњег слова, цури из њега попут капљица воде које се разливају.

Седи за масивним столом на неудобној столици у институту и смишља наслов књиге коју ће написати. И наслове свих прича у њој сабраних. А онда ће почети да их пише. Никоме ништа неће рећи док не доврши рукопис *У неком непознатом Рошеву пуном пустоловина и прича на рубу стварности*. Прва прича зваће се *Нестварна приповетка*. У нестварној вароши, или невидљивом граду чији житељи у њему рођени, чим постану пунолетни напуштају завичај. Желе да га забораве или бар потисну сећање на родни крај, завичај, старо огњиште, напуштену постојбину. На адресе кућа у улици где су рођени престају да шаљу писма и пригодне телеграме. Заборављају телефонске бројеве. Нови живот их усисава, мења, што се и са Лазином дешава. То га наводи да понекад помишља да када долази у Вршац покуша да сретне себе старог, оног непромењеног Ђорђа Л., гимназијалца који није ни слутио да ће учинити све само да се извуче из своје коже, скине је са себе, и стекне нову нераздвојну сенку, тамнију и ширу. Извитоперену.

Писаће и о себи, и узети ново име, да га будући читаоци не би препознали. Можда ће писати само „Аноним“.

Наслов једне приче, можда ипак прве, имаће само једну реч – Рошево. Посветиће је Стефану Фољанс-

ком, и њему је прво прочитати пре него што је преда у штампу. Почео је да је пише „Рошево се налази на...“ кад су се врата отворила и у канцеларију је ушао виши сарадник института и у једној брзој искиданој реченици, једва долазећи до даха као да ће замуцати, рекао да је директор заказао хитан сатанак у вези пројекта о саобраћајним несрећама у Војводини у којима су учесници, и увек настрадали, мотоциклисти и бициклисти у В. Лазину, рекао је невеселим тоном, попућено је да води тај изазовни захтевни пројекат, да зна пре него што му то буде званично саопштено. Колега је био разочаран. Видно. Муњевито се повукао у ходник. „Кад бих био писац“, помислио је Ђорђе и затворио свеску великог формата у коју је записао прву реченицу дела у настајању. Прецртао је „Рошево се налази на...“ и испод записао „На југоисточном рубу Панонске низије, Рошево лежи под углом...“. Жуту теку је ставио у фиоку и пошао на састанак.

Писање би значило да води другачији живот, различит од оног који је дотад водио, знао је, увело би га у нови круг, неизвеснији. Имао би мање времена за рад на пројекту у којем је учествовао и за шта је примао плату. Било би сасвим довољно, претпостављао је и био у праву, да за себе води неку врсту записника шта се дешава приликом научних истраживања, и да се тиме одметне од зацртане једнообразне свакидашњице. Желео је, страсно, да детаљно опише себе, фигуру, ход, лице и косу, нарочито немирне плаве очи што су сјактиле као у грозници, усијане попут мачјих, блиставе, како би написао у првој причи о Рошеву. Такве очи имале би све личности у причи. Да види себе, томе је стремио, да се

суочи са собом, у измишљеном Рошеву, не Вршцу, граду чамотиње.

Слутио је, или негде прочитао и запамтио, не од речи до речи, да све написано јесте аутобиографија, исповест ауторова. Разговор са самим собом, потреба да се унутрашњи дијалог неке саопшти. Каже. Писац има не једног двојника, него више њих који се појављују из књиге у књигу као да васкрсавају, у свакој само један који води приповест. У делима написаним никада се не сусретну, али се траже и гледају преко књига као да је књижевно дело њихова затворска соба, тамница. Ћелија. Принудни азил. Двојници немају иста имена. Желе да се виде и погледају очи у очи, као у огледало, темељно, и зађу са друге стране његове и уђу у тело тог другог, да обузети знатижељом сазнају шта мисли, које му се идеје мотају по глави. Да уђу у њега и измисле нови му живот. Ђорђе је лактове држао на столу и длановима покрио образе. Жмурио је.

Једног петка рекао је Фољанском да ће почети да пише роман.

– А о чему би писао? – Питао га је Стефан.

Ђорђе је ћутао.

Главни јунак његове новеле чује од познаника да је Паризу, одакле се овај управо вратио у Рошево, на Клишију видео човека који је био као брат близнац јунаков или, чак, његов двојник. У длаку исти. И сам Ђ. је знао да у неком граду, или малом насељу, има двојника. Зато одлучује да путује по европским градовима не би ли га нашао. Жели смо да га види тако да остане непримећен, да га дуго посматра из прикрајка. Путује и помно, усредсређено, пажљиво

тражи свој одраз. Лик у огледалу. Загледа се у пролазнике. Они га зачуђено погледају и одмахују рукама као да виде малоумника. Ћ. није губио наду. Једног дана у Прагу у маси под миленијумским сатом на Староградској већници угледа мршаваог младића што невероватно личи на једног сувоњавог Рошевљанина што свако вече стоји пред хотелом „Србија“. Можда је и његов двојник који такође свечери виси пред неким прашким хотелом, сигурно, и звера околу. Грозничаво пише на полеђини разгледнице о томе. Карту шаље у Рошево. Ћорђе везује речи и слаже реченице у стану и канцеларији, из дана у дан.

О чему бих писао да сам писац, размишља, и то саопштава само Стефану.

Почео је да пише новелу.

Десет година касније Ћ. је објавио књигу о граду Рошеву. У меком повезу. Кратак роман *У неком непознатом Рошеву пуном пустоловина и прича на рубу стварности*. Име вароши Рошево се провлачи кроз сваки пасус као звекет. Као чавао се закуцало за стране књиге. Попут клина на шинама за прагове пруге. Из ње је стрпљиво читао из дана у дан Стефану Фољанском лица окренутог светлу прозора као да кроз њега упија реченице новеле. И пише је покретима усана. Понавља речи. Причи никад краја.

НИКОЛАЈ У ВРШЦУ

За Николаја Тимченка

У Бечу је чуо исте реченице које су биле изговаране у Вршцу пре но што је кренуо на пут, ноћним возом из Београда. У бечким трамвајима и подземној железници по којој се расипало и пузало млечнобело слабо светло. Помислио је да је због тих одјека речи изговорених на српском заведен, омађијан, уверен да је у В. у том часу, ма колико он кратак био, као Вијена. Исти *Wien*.

Николај Тимченко само што је изашао из библиотеке. У рукама је имао три књиге. У Вршцу је дувала кошава, јака, само што није подигла град, одвојила га од земље и као брод поринула у небо. Одизала је пролазнике од тла. Они, да би их сачували од ветруштине, држали су се за капе, понеко за шешир као да поздрављају Николаја мада га нису ни погледали. Ко би обратио пажњу на високу погурену особу са књигама. У роману Тимченковог пријатеља, младог неафирмисаног писца, Вршац се назива Рошевом и у њему нема дивљег југоисточног ветра. Варош се дави у спарини и прашини. Рошево, мислио је Николај, са речицом Месић чијим коритом протиче спора, тамна вода као у митске реке. Када се нашао на једном од вршачких мостова загледао се у сиву воду-флегмону настојећи да нађе сличности између Месића и Ветернице, реке у његовом Лесковцу.

Мост на којем се био затекао био је камени, мали, у неколико корака прешао је преко њега. Упутио се у

центар града. Никога у Вршцу није познавао а допутовао је вођен жељом да у банатској вароши проведе један дан на свој седамдесети рођендан, удаљи се од свога Лесковца. Што даље. Што даље. У другом граду треба размишљати о свом завичају, био је уверен, јер у родном месту се ништа не види, човек је слеп и све, па и куће, наслагано је једно преко другог, од једног слоја други се не види, ни не наслућује. Ни машта не помаже, тако да и оно најједноставније делује нестварно и узнемирава, изазива велики страх. Као да иза сваког дрвета, иза сваке капије вреба опасност. Иза прозора и супштених завеса посматра га свевидеће и свеплашеће око. Само путовање ослобађа човека стрепње, уверио се када се нашао у Рошеву, као у кратком роману свога пријатеља.

Хтео је да сретне особу сличну као он, чак идентичну. Можда двојника. Духовног парњака, своју другу умну половину. Надао се. Док је зурио у Месић, помислио је да је то једина његова преостала жеља. Као да је мутни поток фонтана жеља. Пристао би да она буде последња у животу Ако се оствари, да нађе духовног двојника. Другог Николаја Т.

Лесковачке претеће сенке су се изгубиле, нису га више пратиле и посматрале притајеним, искошеним погледом. Чинило му се да је слободан када је искорачио из Градске библиотеке са позајмљеним књигама, историјом Вршца из пера историчара и писца Феликса Милекера. Док буде читао књиге и упознавао прошлост овог града покушаће да заборави Лесковац и Врање у чијој је државој штампарији његова књига уништена намерном грешком, која је произишла – права реч, произишла – из нечије осционе наредбе

сличне онима због којих многе књиге нису објављене као што су друге забрањене или још у рукопису уништене.

Препуштен читању књига покушаће да заборави ту штампарију у којој је великом грешком растурен слог његове књиге о Крлежи, потиснуће тај догађај из сећања. Као да се није збио. Неки функционер мутних мисли је све то наштимовао да би се забавио у кругу својих пријатеља. Можда је био припит и алкохолисан постао осион. Њега се присећа као бронзаног споменика на улазу у Градски парк где је смушени политичар желео да га једног дана сместе да би увек био пред очима својих суграђана, послушних и преплашених. Написаће причу, или есеј, о човеку који жели да се претвори у бронзану или камену скулптуру, био је уверен Николај. О кипу који изазива страх и пометњу у мислима, знао је Николај, само треба наћи праве речи и праве новине или часопис који се неће уплашити да објаве написане ретке и где се грешком слог неће растури. Када буде прочитао Милекерове књиге, писаће о Лесковцу и својим опасним пустоловинама у њему, тако убедљиво да ће читаоци поверовати да је све измаштано, вешто написано, да је стварније од стварности, мада ће вешти читалац у деловима есеја открити и зрнца шале, поруге, нешто као чар уметности, старе покварене заводнице која не губи на лепоти и страсти.

У једној руци је држао књиге, другом прикупљао мантил као да се плаши да ће га ветар раскопчати и одскутовао његових направити крила и подићи га у ваздух, као на Шагаловој слици. Настојао је да хода чврсто, упркос јаком ветру. Док се налазио у библиотеци

он је свирао кад да је цела зграда претворена у оргуље или гајде. Музика је изазивала језу. Страх као у Лесковцу. Хладио је срце. А можда између Вршца и Лесковца није било велике разлике јер још није стигао да упозна град у који је допутовао. Журио је да што пре стигне у хотелску собу (хотел „Србија“ испред којег су у роману стајали млади вршачки голуждравци и на корзоу бирали најружнију цуру у Рошеву) и разгледа књиге. Кад год би отворио неку чинило би му се да закорачује у нови свет. Одшкрињује врата другога света, или врата с друге његове стране. Тада би му се учинило да је чаробњак. Мали чаробњак. Читаоци су прави мали чаробњаци ако се усуде да помисле да су то. Довољно је да поверују.

Корачао је према хотелу али се није удаљавао од библиотеке и њених великих прозора-излога у којима су биле изложена нова издања. Помислио је на растуруени слог своје књиге о Крлежи коју би волео да види у библиотечким изложима, као што млади писци у Београду, пуном књижара, док ходају главним улицама застају испред књижарских излога у потрази за својим књигама, боље рећи прикривеној жељи да виде своје песме и романе у њима верујући да се сваки пролазник, и док дува јак ветар, загледа у њих и сроче лепе наслове. А ретко се књиге младих аутора излажу, штампају се у малим тиражима, а и то је боље него да се књиге на објаве. Мислио је.

Николај је убрзавао ход, али он је постајао све спорији јер му је ветар дувао у лице. Жмурио је. Неко је закашљао. Застао је и није могао да отвори очи. Кошава га је држала у месту, није могао да јој се одупре.

На ветру као да је искорачио из њега појавио се Ђорђе Лазин са светлоплавим шалом преко усана. Говорио је кроз шал:

– Зашто носите књиге?

Питање је збунило Николаја. Покушао је да књиге гурне под капут, да се не виде. Пролазник није скидао поглед с њега. Рекао је:

– Хоћу да читам о овом лепом граду. Књиге су о Вршцу, његовој историји.

Лазин је казао да је то довољно мада му још није јасно зашто се књиге тако носе у наручју и додао да је лепо писати и читати о вароши В.

На путу од библиотеке до хотела Тимченко је корачао као када је у својој кући у Лесковцу ишао из једне собе у другу, или је остајао у првој просторији док је друга улазила у њу, прожимала се са њом, а он је мислио да је из једне у другу прешао занет мислима, заправо сањарећи о књизи коју је читао и размишљајући о писцу чији је реченице био прочитао. Као да разговара са другим аутором, или сам са собом, јер тај други је постајао он. Није се мицао из собе ни када је говорио и писао излагање „Криза духовних вредности“ због којег је остао без посла у редакцији локалних новина. Кажњен је тако што је постављен за анонимног лектора без права да објављује своје текстове као да су они отровне жаоке од којих читаоци умиру, мада читалац ужива у таквим текстовима. И сам је много времена провео трагајући за сличним реченицама у делима пријатеља и страних писаца, класичних и оних модернијих, и постмодерних. Читање, ма како било лепа ствар, јесте и зезање, шала, лепо понашање и имитација лепог понашања,

двојно, ако то онај који чита пожели. Ни Тимченко, кога су блиски пријатељи – они у које је имао пуно поверење – звали Коки, није волео досадне текстове, писане и усмене говоре, политичке, што убијају речи, уништавају их, прождиру, спаљују, и од тих говораница речи се топе и сливају са обе обале у мутну воду Ветернице или Месића. Написао је есеј за који је добио награду Града. Све је на Граду, подсмехну се себи али није могао да искорачи из прве собе а да не рашчисти тек започети дијалог са другим писцем чију је књигу управо прочитао. Има ли је разлике између Лесковца и Рошева? Видна је једино у величини река Ветернице и Месића и броју мостова у два града. Ако буде написао причу, или роман, насловиће га *Приповест о два града*. У разговору са пријатељем, који се одавно из Вршца преселио у Београд, у једном часу није могао да каже да ли је прво у Врању растурен слог његове књиге или је пре тога добио Награду града за есеј.

У часу дијалога бунио га је редослед догађаја, а он и није био битан, као што није могао, на питање једног новинара, да одговори који је догађај од помемнута два важнији у његовом животу. У сваком случају један потиरे други, изјавио је у интервјуу, по некима једином у његовом животу. Или се то само спомиње у краткој причи о Николају Тимченку који се увек споро кретао као да је пун речи, тешких које су само на прво читање лаке и пуне ваздуха, испуњен прочитаним књигама од којих се ни после читања није одвајао.

Од Градске библиотеке до хотела „Србија“ пут је кратак.

Ходао је полако као да, у налету ветра, уместо књига носи мермерне блокове, целу историју Вршца и његове околине, камење из Куле које није одолело зубу времена. Идући према хотелу и соби у којој ће сладострасно, у потаји, са великим ужитком да отвори старе књижуринае, питао се јесу ли Л. и В. паланке или нове паланке.

Осећао је да губи дах. Почео је да се презнојава. Упашио се да неће да стигне да напише ни једну једину реченицу. Ни ону коју је целог живота носио у себи и којом је био обузет. Хтео је нешто да каже.

Застао је испред улаза у библиотеку у Вршцу и Лесковцу и у једном часу није разазнавао у којем се граду налази, или је истог трена био у две вароши. Зажмурио је.

„Умро је на улици, са књигама у рукама, само што је изашао из библиотеке.“

Ту реченицу је негде записао писац Димитрије Тасић, Лесковчанин.

ТРСТ ПРИЧА

За Илију Бакића

Сваког дана би био у другом граду, стварно, не само у књигама које је скидао са полица или извлачио из застакљеног ормана, доносио позајмљене из библиотека, и читао. И тих тренутака се налазио у другом животу, био, знао је, неко други, онај са супротне стране живота-огледала, светлије и тамније, није био сасвим сигуран. У живој сенци. Да је могао. Да је могао...Да је...

Ервин Мареш, гимназијски професор у пензији, саветовао је романописца Хуана Октавија Пренса да напише роман о Трсту, са поглављима о сусретима Џемса Џојса и Итала Звева, њиховим разговорима, о томе како је Џемс наговарао Итала, и бодрио га, да напише роман о својим сновима, сновиђењима, снатрењима, и да при томе замишња да је изложен хипнози вештог психотерапеута који из њега извлачи мрачне приповести, тешка сећања. Треба, рекао је романописцу, док је у стваралачком напону, да пише и о томе како замишља свој сусрет са двојицом писаца од којих је један рођен у приморском италијанском граду а други је дошао као изгнаник из Даблина покушавајући да открије сличности између два града, што је одлика великих писаца, и сигурно је и Итало Зевево, мада никада није био у Ирској, настојао, слушајући приче другог писца о свом завичају, да између два града нађе подударности. Треба отићи у Трст и следити трагове Џојса, самим тим и Звева, заћи у осен-

чене кафане у којима су се састајали, а када су у њима били осамљени читали су новине и писали новеле и фрагменте својих романа, склапали прозне целине и не слутећи ко ће то једног дана да чита, и све то у покушају да на прави начин искористе време. Заправо желели су да искораче из времена и посматрају како оно налик црној речној води протиче. Треба сести на дрвене столице на којима су и они седели нагнути над рукописом на малим мермерним столовима.

Романописац је одвратио Ервину Марешу да је добра замисао следити трагове двојице писаца али се не усуђује да се лати да је оствари, и да Ервин има право да о томе пише јер се тога први присетио, осим ако то већ неком другом писцу није пало на ум. Много их је писало и Џојсу, мање о Зеву, у жељи да кроз њихову биографију и путовања, па и помоћу књига које су читали и чували у својим библиотекама, протумаче њихове приче и романи. Поједини су настојали да рашчлане њихову прозу на мање целине ваљда у хтењу да докажу да поједини делови њихових остварења, целовитих, јесу само досадно и заморно оптерећење и да те делове треба искључити из дела као што се са разгранатог дрвета режу осушене гране.

Ервин Мареш је казао да је то добро поређење. Многи нису схватили оно о чему су Џојс и Зеве писали. Њихова проза је била груба и сурова, можда и свирепа, несхватљива, ружна и огавна, незграпна, располућена, заводљиво болесна, очајно тмурна, и да баш зато романописац треба да следи трагове којима је она са својим творцима пролазила а да они у први мах нису ни били свесни да се она помаља из дубине њихових судбина или из утробе света, тачније

парасвета, и да се прилепила за њих, до прве прилике када се лате пера. Новела их је и водила завојитим и изломљеним путем којим не би ни прошли да ње није било.

Хуан Октавио се надовезао на Ервинову тврдњу да се и њему повремено дешавало да при шетњи кроз Београд уђе у мале улице којима дотада није пролазио или зађе у слепи сокак којег се плашио као црних сени, само зато што га је на то навела помисао о причи коју је желео да напише и, касније, узглови у кратак роман о малој вароши и њеним становницима. Приповест га је водила својим путем следећи вероватно траг неких других писаца који су се утопили у прошло време и отуда га надзирали и наводили на размишљање о ликовима што узалуд покушавају да се искобељају из учмале средине, извуку се из живог блата, да пише о филозофији паланке.

Ервин Мареш му је рекао да би се то исто догодило када би отпутовао у Трст, који и није тако далеко као што му се у првих мах чини – Београд, Загреб, Љубљана, Сежана, италијанска граница, Јадранско море подно Монте Калва. Ни цео дан, ни цела ноћ, само да жели то да учини. Џојс и Звево би заштитнички бдели над њим, као анђели. Насмејао се: као два бела племенита анђела. Помно би пратили сваки му корак и бринули да не залута наводећи га на стазе, улице којима су се за живота кретали и посматрали зграде а да навикнути на њих куће нису видели; у њиховим погледима било је море, одсјаји трепераве морске површине и далеке бљештаве недостижне пучине. Велики канал са устајалом водом личио је на смрадну баруштину. Можда би му попут голубова

слетели на рамена и залепршали крилима као да желе да га одигну са тла. Не треба пропустити указану прилику за путовање и двоумити се пре уласка у воз у Београду, центру свих паланки што окружују главни град Србије, и даље, на Запад.

Романописац је рекао да би сутра запутовао у Европу да је то изводљиво. Далеко је то за мене сада, додао је с призвуком туге у гласу, зашустео је да никада неће изаћи из окриља улица Врачара. Осуђен ја на чамотињу улица варошице и једнолично кретање њима, на било коју страну света да се упути остаје у њиховом простом лавиринту.

Мареш је рекао да је то привидно.

Пренс је повисивши глас одговорио да то није привидно и да се не може рећи да му се само чини да је нечији талац у граду него је то одиста.

Ервин Мареш је у Трсту пролазио преко Трга Понтеросо и питао романописца ко је од њих двојице четврт века раније на пијачној тезги купио неисправни кишобран који се, пошто се отворио, распао на два дела, један је као купола и птичурина полетео, а дршку која је остала у пишчевој руци продавац није хтео да прими назад. У мењачници су тада променили динаре за италијанске лире и купили по пар фармерки.

Романописац је казао да се свега сећа као да се то збило претходног дана, као да се из Трста нису вратили својим кућама. И сада су на Понтеросу постављене пијачне тезге са којих се нуде тршћански сувенири за успомену и дуго сећање, да се и у сну туристи њих присећају, продавци нагнути над тезгама су полуспавани, гледају на једно око.

Ервин Мареш му је рекао: добро си приметио, једнооки трговци.

Хуан Октавио Пренс је на мосту посивелог мемљивог Великог Канала запазио скулптуру Џемса Џојса, усправну фигуру у природној величини, са шеширом, загледану у трг на којем су професор и писац стајали и разговарали о ужасном кишобрану. Очи кипа нису ништа виделе, на њима се задржало сунчево светло, уместо зеница и испупчених беоњача оцртавала су се само два одблеска. Требало би принети огледало пишком металном лицу да се у њему оно огледа и оживи, Џојс би сигурно хтео да прозбори, бар нешто да каже, макар да се закашље.

Ервин Мареш је рекао да ће отићи до њега и да ће се фотографисати и при том руком обгрлити хладна тврда бронзана пишчева рамена. Замолио је романписца за један снимак. Додао је да се у хотелу „Џемс Џојс“ у којем је одсео, на четвртом спрату, на супрот лифту налази неколико великих урамљених фотографија ирске пишчине. На једној је скулптура његовог умањеног тела у седећем положају са прекрштеним ногама, на уметниковом гробу на гробљу Флунтерн понад Цириха. Фотографисао се био поред споменика и жао му је што снимак није понео у Трст.

Романописац је фотографисао Џојса самог, затим у загрљају са његовим пријатељем који се смешио као да је Ирац жив. Мали фото-апарат је држао као играчку. Снимао је тршћанска здања под којима су се кретали у настојању да лицем буду окренути према излазу на море или би повремено подизали поглед према небу. И поглед је био довољан да се ослободе

тескобе окружени зградама зиданим у аустроугарском стилу.

Ервин је рекао да га улице и грађевине у Трсту подсећају на Беч, као да су се о будућим здањима старали исти архитекти, деценијама, рекао је, чини ми се као да сам у улицама Беча и на његовим трговима. Предлагао је да крену према заливу.

Хуан Октавио је то одбио.

Ервин Мареш је само уздахнуо и изустрио „ште-та“.

Романописац је казао да се добро сећа Зевеове кратке реченице из романа *Зенова савест* „Данашњи живот је заражен у корену.“. Увек се питао који је то ‘данашњи живот’, остаје ли у једном временском периоду или се протеже на цео временски ток који човек не може да прати, ни да замисли јер време га прождире чим се роди, и више не постоји осим у времену што га гута. Упамтио је ту реченицу и понављао је из дана у дан сваког јутра приликом буђења, стрепећи да ће велики ужасан догађај све то у трену да избрише, и да ће он нестати у тами. Поновио ју је професору који је узвратио да писци, нарочито они који пишу романе, имају бриљантно памћење па памте и оно што нису прочитали ни чули.

Ервин Мареш се насмејао.

Романописац га је прекорно погледао.

Ервин Мареш је тврдио да поједини градови умеју умешно да причају, да испричају уверљиве стравичне или дивне, раскошне приповести о вароши и мештанима у којима се судбине насеља и становника испреплићу налик зиду и бршљану. Здања и људи се прожимају, не само док станари излазе или улазе

у куће и кућерине, него док у собама и двориштима обитавају или се у усецима, кањонима, клисурама између зградурина крећу у тобоже мирној, опуштеној шетњи са мислима о роману који ће читати. Зграде знају да говоре и пролазницима, домаћим и странцима, староседеоцима и придошлицама обраћају се на свим језицима, људским говором увлаче им се под кожу. Очарају их и увуку у себе, да их сачувају од крезубог времена.

Романописац је рекао да му није јасно шта је тиме професор хтео да каже. Није ли имао намеру да га застраши, јер таква казивања су га узнемиравала, не само док је дететом био у малој споредној провинцијској вароши. Или се шалио, или се само шалио, изустрио је полугласно, она изазивају дрхтавицу.

Ервин Мареш је самоуверено поновио да ови зидови говоре језиком људи који су поред њих генерацијама пролазили и у једном грозном часу досаде прекинули дугу, кружну шетњу и у зидовима нестали у простој, дечјој и простодушној жељи, да се зауставе у њима и посматрају друге пролазнике као што повремено човек искорачи из времена, иступа из њега да би у грчу знатижеље посматрао како оно попут црне реке-змијурине протиче и вијугајући, извитоперено, носи своју тамну боју. Најјасније га уочавају пресетљиви људи са недостацима вида, неизлечивим очним манама. Поједини су осуђени да целога свог живота гледају времешину и при том узалудно покушавају да је дотакну.

Хуан Октавио Пренс је слушао причу кућа које су је приповедале шапатам сличном жубору воде у водоскоцима или на малим водопадима у градским

потоцима када се приповест јасно разазнаје, и понавља исте речи да би их људи лакше запамтили и дуго их се сећали, у не ретким случајевима целога живота рачунајући и тренутке када се искорачује из неумитног, немилостивог времена. Родна кућа Итала Звева, рођеног као Еторе Шмиц, и Берлицова школа – у којој је Џемс Џојс читаву деценију Тршћане и њихове госте подучавао енглеском језику а можда и ирској и светској књижевности у намери да на књижевним делима покаже јасне и поучне примере језика на којима су писана и сам пишући роман у којем се поигравао језиком или се језик њиме вешто служио да би му показао своју моћ и надвладао га као и сваког немоћног човека – обе спратне, шумориле се попут лишћа о дешавањима у њима, неразјашњеним збивањима, али у мноштву гласова који су се надгласавали и међусобно потирили чинећи мешавину нескладних и болећивих сазвучја из којих се ниједан чист звук није могао извући, писац ништа није разазнао мада је пред њима дуго стајао и фотографисао их надајаћи се да ће се на снимцима видети, или бар, назрети, неразазнатљиви гласови. Здања су хтела нешто да кажу. Да се фотограф мало напрегао и погледао кроз полуспуштене капке видео би кроз маглу трепавица како се стари зидови и дрвена крила на високим уским прозорима заносе и увијају у безуспешном напону да се од тла одвоје и у другу варош, Вршац, Велику Плану и Београд, пређу и пренесу своје нејасне приповести.

Ервин Мареш га је питао у шта се омамљено загледао. Као да је зачаран.

Романописац је одговорио да није омађијан.

Ервин је рекао Октавију да би Ђорђе Лазин, његов ученик из Добрице, ђак путник, некадашњи гимназијалац Вршца и Ковина, сада доктор правних наука или тек спрема докторат, волео да га упозна. И с њим разговара о књижевности. Песмама и романима. Шта је то књижевни круг? Можда битно, чак пресудно питање. Увек је волео да прича о двојницима. Читао је литературу о двојнику, и питао га, Мареша професора немачког језика, да ли постоји и трећи, ако су уочена два двојника. Питање је на које је могући сваки одговор сажет у једној речи. Само једној речи. Ђорђе је написао једну песму о великом господину Двојнику, поверио се искусном педагогу, књижевном зналцу.

Хуан Октаиво је казао да је тај бивши ученик у праву не само зато што је будући доктор права, велике и чудно, помало напрасите науке. Све је сува истина. Гола.

Ервин Мареш је у Народној башти Томазини застајао код мноштва позеленелих бронзаних споменика на којима су била попрсја и главе знаменитих Тршћана која су у њихова част поставили грађани лепог умирућег града.

Хуан Октавио Пренс је говорио „варош на издисају“ и фотографисао пријатеља испред уличних скулптура Итала Звева и Џемса Џојса на којима су са мора долутали кочоперно стајали галебови са оштрим наранџастим кљуновима и подизали прљава крила, али нису полетали са сјајних бронзаних глава романописаца, песника, музичара и научника. На снимцима ће бити они са писцима заједно и казаће нешто битно углас са извајаним главама.

Ервин Мареш је рекао, време је.

Романописац се сложио, време је.

Ервин Мареш и романописац су возом отпутовали из Трста у часу када је град почео да казује причу о себи и својим људима који нису могли да побегну од њега, хтео је да каже нешто о својим великим пуштеним затупљеним канцама, као у библијске звери. Измишљене, стварно.

ЉУБАВ У СТАВРОСУ

За Анђелку Цвијић

Хтео је да се у другом граду стално, док смањен стоји у подножју зграда или с рукама на огради на обали реке, некуда пиљи, пита шта се дешава са људима у Вршцу, имају ли смерни житељи његови, спонадне их бар начас, осећај да су у другој вароши, некој, непознатој, изгледом истој, затечени и преплашени да су зашли са друге стране света одакле излаза за људе нема. Само за сенке.

1

„Кроз та путовања богаља видео се далек и тужан градић са небом белим као хартија, окорео од прозе и свакидашњости. Били су то градови заборављени у дубини времена, где су људи били привезани за своје мале судбине, од којих се нису одвајали ни за тренутак.“. Чита Ђорђе Лазин причу Бруна Шулца *Књига у Ставросу*, на тераси виле Петрос окренуте ка мору према којем упире поглед када га натрен одвоји од књиге.

Посматра купаче на плажи. Двоје седе на песку поред воде. Сунцобран им заклања главе. Прилике су загрљене. Гурају стопала у море. Види сенке. Мушкарац устаје полако, потом и жена, обоје, старији и отежали, држећи се за руке одлазе са плаже. У купаћим костимима. Улазе у кућу близу мора.

Ставрос, грчка приморска варошица и познато летовалиште, раширио се на обали Егејског мора понад полуострва Атос, недалеко од Стагире родног места Аристотела. Још се прича да се у старим временима филозоф сунчао на ставроским плажама и у његовој води купао, и пливао, и разишљао на песку у ваздушној бањи. Ставрос гости, који говоре различитим језицима, сматрају ботаничком баштом. У вртовима, парковима и улицама међу медитеранским биљем засађени су храст, кестен, багрем, липа, магрива, платан, кипарис, јела, тиса. Расту шљива, трешња, вишња, дуња, мушмула, рогач, малина, боровница, бадем, винова лоза као и у Вршцу у којем је Ђорђе Болесников био гимназијалац. И у Павлишу, селу поред вароши. Липа у Ставросу опојно мирише као и у Вршцу, у песничкој улици липа поред старе гимназијске зграде, јуна.

У јуну, годинама, за кога се док је био млађи говорило да је вечити младожења Болесников летује у Грчкој, у Ставросу, у вили Петрос чију су малу башту кестен и храст покрили лишћем и сенком. Надлећу је и око ње круже ласте што су под кућном стрехом свиле гнезда. Са терасе, на другом спрату виле, Ђорђе види крошње дрвећа и део пешчане плаже по којој су пободени мали сунцобрани. Види и купаче који се споро мичу у врело преподне. Опружене по асурним простиркама на ситном песку жене се сунчају. Поглед му отупљује иако се напреже да вид изоштри, осмотри купачице са лепе удаљености.

Чита Гогољеву приповетку *Шињел*, о чиновнику Акакију Акакијевичу и његовом шињелу у Петрог-

раду по чијим је улицама и каналима дувао хладан ветар. Оштар северни мраз се спуштао на Невски проспект. Ојађени Акакије је без шињела, који су лопови осорно стргнули с њега, отворених уста задихан и преплашен ишао кроз зимску мећаву, и разболео се. Ужасно је хладно у Петрограду, да се и Ђорђе, док је читао, најежио, осетио хладноћу под кожом као да је на мосту изнад велике залеђене Неве. Види како на реци дише гладак сјајан лед. И одиже се од воде, провидан, на махове чист као огледало. Замрзава ваздух и небо. Болесников се скочањо од леденог мрза, заледио се, скупио као да је болестан на уској тераси. Дрхтуруио је и жмурио.

3

Заклопио је књигу решен да ревносног службеника Акакијевича истисне из мисли и изађе из отужне приповести у којој се Николај Васиљевич Гогољ није ни насмешио. Ђорђе отвара очи. Види ружичасте купачице на пешчаној плажи јасније као да му се море приближило, искристалисало, на топлом густом песку по којем босоноге убрзано корачају. Као да ће потрчати на сунцу. Призор се избистрио. У њему, као на икони, угледао је крупну жену, налик намрешканој лађи, у дводелном костиму, увећаног трбуха и беличастих пихтијастих бутина које као да су истицале из стубастог, ваљкастог тела. Коса јој је била риђа и кратка. „Она је“, помислио је када је изашла из воде, дошла до простирке и скупљених колена села на асур. „Светлана.“ Дуго је није видео нити ишта знао о њој. Остало је сећање на заједничке шетње по Вршачким планинама када је лети долазила у Вршац код

бабе и деде. Када ју је риђокосу угледао први пут код Бомбоњере био је хипнотисан док га је она осмехнута упорно посматрала. Само га је гледала, није скидала поглед с његовог мршаваог лица оштрих јагодица. Упознали су се. Он је рекао „Ђорђе“. Она, „Светлана М“, и пружила му уску шаку. Потом је казала да се презива Максимовић, воли музику Франца Шуберта. Следећег топлог дана држали су се за руке и љубили на бедему Куле, гледали како варош у замагљеној замућеној поподневној удолини нестаје. Утапа се у треперави прозирни облак као у морску пену на дну пресахлог Панонског мора. Низ падину Брега заљубљени су силазили полако. Светлана се вратила у Нови Сад. Ујесен је Болесников почео да студира права у Новом Саду. Са Светланом се виђао у њеном малом слепом стану. Слушали су Шубертову *Недовршену симфонију*, сваког дана. „Наша љубавна химна“, говорила је. Летовали су у Ставросу и свечери са клупе на Видиковцу над градићем гледали како сутон лиже и гута море.

4

Болесников, узбуђен, устрептао, дишући тешко, ужурбано је сишао до плаже. Гутао је густ врућ вадух док је вукао папуче по ситном песку. Жмиркао јер га је сунце заслепљивало и заносило на плажи. Примакао се с леђа риђокосој жени лицем окренутој води. Стао је поред ње. Није била Светлана. Купачица га је упитно погледала. Зачула су се звона са Цркве свете Петке понад варошице. „Ставроска звона“, шапутала је Светлана, некада. А Ђорђе се надовезивао „Коме звона...“. Одмакао се од жене лађи налик. Сео је и

видео две тамнозелене пивске флаше грлићем укопане у топлом брашнастом песку, окружене врелим заобљеним белуцима. Зажмурио је и видео Светлану. Присећао се њеног лаког хода као да не додирује тротоар у новосадским улицама и пешчану стазу у парку. Одизала се од тла, видео је под капцима, и смешила. Наумила је да нешто каже, био је уверен, али ништа није чуо, нити какву поруку могао да извуче из немог призора. Дуго се нису видели. Помишљао је да је нестала, отпутовала у далеки град и утонула у други живот. Преселио се у Нови Сад. Повремено ју је снивао накратко у заблуди да је то збиља и сваког јуна летовао у Ставросу у млакој нади да ће је тамо срести. Са собом је носио фотографију на којој Светлана, млада, стоји пред Бановином због које је волела Вршац јер је архитекта здања био Вршчанин Драгиша Брашован.

Протекло је десет година. Фотографија је мало избледела, фигура девојке се смањила и као да је нека друга слична њој, двојница вероватно, на снимку. Ђорђе је у продавници сувенира хтео да купи сунцобран. Бирао је и на полусрпском разговарао са хромом продавачицом. Држао је мали сунцобран када се из сеновите просторије појавила крупна риђокоса жена и стала иза омалене Гркиње. Говорила је грчки, Светлана. Болесников је једва дошао до речи, тешко је дисао када му се осмехнула. Мужа сам оставила код куће у Солуну, казала је. Помаже пријатељици код које станује, додала је, сваког јуна. Он је устрептала гласа рекао да је и он оставио жену, у Новом Саду, увек летује сам и у апартману је поред мора као сваког јуна. Да пођемо, предложила је. Ухватила га је

под руку. Чинило му се да обоје ледбе. Нашли су се на песку плаже, заклонили се сунцобраном и стопала гурнули у воду. Он је шапутао. Приљубио се уз њу. Смешила се и климала главом.

5

Ђорђе Болесников у сенци терасе Светлани говори да чита Гогољеве приповетке, да скрати време. Она каже да не носи књиге у Ставрос. Слуша музику, само Шуберта. Да ти прочитам нешто од Гогоља, пита је Ђорђе. Она се смеши. Каже, чујем удаљеног Франца, чаробњака. Симфонију.

„То је била последња реч књиге, која је у души оставила укус неке чудне запрепашћености, мешавину глади и узбуђења“, чита Ђорђе Лазин реченицу Бруна Шулца. Заклапа књигу. Улази у собу и укључује цеде плејер. Одјекују почетни тактови Шубертове „Недовршене симфоније“, недовршене, мисли. Музика се чује и у другој вили.

Да ли је чује и двојник и тоне у тонове музике, тамо, у зиду? Пита се Ђорђе Л. или Б. у сенци терасе.

БЕЧ

За Момира Бркића

Нова сенка их у лавиринту следи, невидљива вреба и њега док шестари новом непознатом вароши. Поред реке.

Јесен је у Бечу била топла када смо Момир и ја као студенти допутовали у Вијену ноћним возом преко Будимпеште, причао је Ђорђе Лазин Желимиру Ђорђевићу у вршачкој кафани “Пошта“ на углу Стеријине улице у Вршцу. Кроз прозор гостионице гледао је напоље. У руци је држао хемијску оловку. Наставио је: Био је деветнаести септембар, сунчан дан, када смо отишли на гробље Санкт Маркс да посетимо Моцартов гроб. Фотографисао сам га поред беле скулптуре погруженог анђела. Положио је длан на фигуру. Увече смо у Градском парку код Курсалона слушали Амадеусову музику. Ноте су вијориле изнад музичара занетим, можда и опијеним, музиком за виолину и оркестар под ведрим небом.

Момир и ја нисмо ништа говорили после концерта. Он је ћутао и у стану када сам га упитао како му се свидела изведба Моцартове музике. Сутрадан је јутарњим возом отпутовао у Салцбург, да види Моцартову родну кућу у Гетрајдегасе и грандиозни споменик музичару скулптора Лудвига Шванталера на тргу по композитору названом, и барокну фонтану на великом тргу Резиденц што је видео када је прешао преко моста на реци Салцах. И спомен-кућу песника Георга Тракла која је са задње стране имала поглед на

реку. И разгледао темељно Моцартплац као да тражи уметников лебдећи дух, бар неки знак његов. Сваки од пролазника могао је да личи на Амадеуса, да је Момир то хтео. Угледао је и моцарт-кугле у излозима. Обишао је гроб породице Моцарт на гробљу Свети Себастијан, затим уметничково станиште, једносратну кућу где је Волфганг Амадеус написао своје последње композиције. Застао је пред капијом Моцартеума, прошетао по парку Мирабел. Причао је занесено о споменицима као да је био у центру света, о чоколадицама у јефтином жутом станиолу са згражавањем. Салцбург. Вратио се увече, преморен и блед. Чекао сам га на Вестбанхофу. Свртели смо у кафе „Вестенд“ где је попио пиво. Спавали смо у стану пријатеља после дневних бесомучних заморних шетњи велеградом и честог обиласка монументалног споменика Марије Терезије у језгру мегаполиса. Пре него што смо заспали испричао ми је о вршачком археологу Узелцу који је годинама желео да отпутује у Вијену и обиђе Моцартов гроб, види му кућу, споменик и одслуша бар један концерт с његовим делима. Узелчева велика жеља је остала пусти сан који је понео у гроб. Можда и бедекер В. Санак пусти. Зато се Мома решио да уместо њега крене тим путем. Да види шта је један Вршчанин пропустио, о чему је сновиао. И ја сам Узелца био питао што се не реши и оде у царски град. Одговарао је да ће једног дана путовати тамо, можда кочијама као наши преци.

Желимир је одмахнуо руком као да не жели да чује наставак приче. Ђорђе је ипак продужио. Пре тога од плавокосог конобара Николе Совиља затражио две кафе. Загледао се у мусаво прозорско окно. Ујутро је

Момир поновио причу и рекао да би волео да је заборава али није могао. Можда ће још једном да погледа анђела са коврчавом косом над Моцартовом хумком. То ће бити као да је изашао из фотографије коју ће израдити у Вршцу, или Београду. „Треба да нађемо пансион и иселимо из овог стана. Били бисмо слободнији.“. „Пансиони су попуњени рекао ми је Захарије, али вреди покушати“, сложио сам се. Захарије Кузмановић, заставник или се само тако представљао, допутовали из Југославије кога сам упознао на мосту Дунавског канала, долазио је у стан нашег пријатеља у време вечере. Волео је да прича о војсци, о томе је само и умео да разглаба, као да је још у Рошеву, вароши одакле је, изгледа, утекао. Можда због новчаних дугова, слутили смо. Кузмановић је обећао да ће нам наћи други смештај. У Бечу је боравио десет година и променио много послова, углавном на градилиштима, стовариштима, кланицама и у пекарама, рекао нам је пријатељ који је отишао у Аустрију да не би служио војни рок. Следеће године се отиснуо у Америку, да се више не врати у родни Вршац. А ми смо дошли на два месеца, да зарадимо паре за летовање на Јадранском мору.

Жеља је мрзовољно одмахнуо руком и клатио шаку дајући Ђоки на знање да му такве приче вршачко-бечке нису непознате. Прекинуо је Ђорђеву причу упадицом да на периферији Вијене живи Вршчанин са петоро деце. Побеглао је због коцкарских дугова и велике проневере у продавници обуће. И он се из Аустрије запутио у Њујорк. И додао: настави.

Ђорђе је ћутао. Није хтео да говори о бечкој соби у којој је ноћивао и будио се сломљен од снова које

није упамтио као да су му својим ишчезнућем односили и памћење и моћ расуђивања. Устајао је слољен, гледао Момира који се тешко будио као да је био окован са оне стране ноћи и јаве. Обојица би се, потом, брзо и нечујно искрали из малог стана у дворишној згради. Попут сенки.

Спавали су – Захарије ошамућен од пива им се поверио да и он обитава у сличним условима – у слепој соби, без прозора и пећинским отвором уместо врата покривеним сивом цирадом, као уклесаној у хладној стени. Камена собица. Домаћин ју је називао кабинетом. „Имате кабинет на располагању“, рекао им је када су допутовали у Беч. Тесан кабинет. Спавали су на узаном кревету, стопало-глава. У немирном сну гурали су један другом ноге у лице и потиљак када би се окретали на лежају. Ово је као ражањ, помишљао је Мома и мисао тајио од Ђоке. Обојица су полагали велике наде у обећање заставника Захарија који је тврдио да има широк круг познаника из отаџбине, настањених у Вијени где су се снашли, отворили мале фирме. Запошљавали су само земљаке, казао је, јер су само у њих веровали. Бригу Ђорђеву и Момирову он преузима, као честити подофицир. Удонуће их негде, да зараде неки шилинг, сигурно.

Требало је да се на месец дана запосле у фабрици чоколаде и слаткиша у којој је предрадник доброћудни земљак из Беле Цркве. Посао није тежак а ни зарада лоша, рекао је Захарије, нећете се покајати, и дао им папирнић са исписаном адресом и именом пословође. Само се позовите на мене. Панта је добар и милосрдан човек. Понедељак је био кишовит када су двојица пријатеља у шест сати ујутро кроз маглу до-

шли на назначену адресу. На великој металној капији био је ланац везан локотом, а на прозорима зградурине спуштене жалюзине. Узалуд су лупали по гвозденим вратима и јављали се, потом запомагали, и разочарани напустили то место, лажну или непостојећу творницу. Вратили су се у кабинет да прикупе још сна и снаге за тумарање по бечким улицама и трговима, шетњу до Пратера и Мексикоплаца код Дунава. Увече нису ни хтели да виде Захарија. Увукли су се у кревет када је дошао и загаламио у кухињи. Идућег дана су попустили и разговарали са тобожњим војником. Правдао се како није знао да је фабрика привремено затворена, Панта му ништа није рекао и зато су сви насели. Заказао им је пријем у великој хладњачи, пуној леда, где су радили само незнани грађани вршачке општине. Идућег јутра Ђорђе и Момир су отишли у хладњачу. Ушли су у велику просторију хангару налик и са страхом угледали мноштво мушкараца и жена како са огромним гуменим рукавицама, опасани крутим кецељама и у кабасти чизмама са дрвених и лимених тезги убрзано скидају замрзнуте рибе, скушу и ослић, и пакују их у пластичне кутије. Уздрхтали су од језе и нису ни чекали да се појави човек К. познаник Захаријев који би им свакако рекао да су радна места попуњена што се дешава у Кузмановићевим обећавајућим причама. Отишли су брзо на Пратер да се окрепе уштипцима. Заборавили су ледене рибе. И непознате прилике у хладњачи.

Пели су се улицом Маријахилфер до Западне станице. У таласима пролазника, што су се по широком плочнику мимоилазили и скоро додиривали раменима, Ђорђе је спазио плавокосог високог мршаваг мла-

дића готово дечака, широких јагодица и јаких вилица, сличног њему или његовом портрету на некој од фотографија и помислио је да ипак сваки човек негде на свету има двојника. А пролазник је могао да буде његов полудвојник који га је у мимоходу зачуђено погледао. Лазин се скрхан умором осмехнуо. Младић је скренуо поглед да не види осмејак и дође у искушење да узврати.

Следећег дана су два пријатеља са Захаријем обилазили пансионе у осмом бецирку Јозефштат у потрази за смештајем. Нису имали среће. Наде су им се изјаловиле. Клонили су, разочарани. Вратили су се у слепу собу, камено коцкасто гнездо. „Кабинет ми је дозлогрдио, нема посла, враћам се“, казао је разочарано Ђорђе Момиру. Возом је преко Будимпеште и Београда допутовао у Вршац. И послао разгледницу родне обојене вароши у Беч.

Неколико дана пошто сам се вратио, Момир је преко сналажљивог месара Боре из Уљме који је већ деценију био у Вијени, дежмекаст, кривоног и ћелав као заставник Кузмановић а с којим нас је на Вестбанхофу, железничкој станици где су се увече састајали Вршчани, упознао баш Захарије, добио посао као помоћни радник у кланици. Радио је у ноћној смени која је почињала у поноћ. У кабинету је спавао дању и ко зна у какве снове мочварне, слузаве залазио и у њима се батргао. Слао је разгледнице Вијене. На свакој је био симбол Пратера, Бечки точак, завршио је Лазин причу.

Келнер Никола са нотесом и оловком у рукама смешио се и запитао их желе ли још нешто. Није било одговора. Гости су ћутке кроз прозор гледали голи

Стеријин сокак. У том подневном часу није било пролазника. Вршчани су се клонили те улице и бојали да и њихова сенка њоме крочи, мислио је Ђорђе зурећи кроз пенџер у ништа.

„HUMMEL“ У ВИЈЕНИ

За Мила Дора

Залази у слепу улицу. Виде му се леђа и потиљак. Постаје гологлава силуета.

Бечка кафана „Хумел“, на српском језику Бумбар, налази се у осмом бецирку на углу где се укрштају трамваји, успорено, да путници у колима и кафански гости могу тих секунди да размене погледе, а испред баште гостионице је трамвајско стајалиште па топлих дана када гости седе напољу, лече се разбибригом, могу и дуже да се гледају и читају мисли као књигу. Склопе тајне неме договоре, повере се или покушају да нађу сличности са особом са којом размењују погледе. У њима потраже нешто од двојника, свог, кога целог живота траже.

У средњоевропском аустријском граду, царском велеграду раскошних балова и врхунских интернационалних музичких свечаности, оперских и позоришних чаролија у Опери, Бургтеатру и другим позориштима, у Бечу, налази се и таква кафана у коју свраћају уметници и пола света бечког. У њој је седиште, правоугаони сто са мермерном плочом, Милутина Дорословца, писца чије је уметничко име Мило Дор. Он се у „Бумбару“ састаје са пријатељима допутовалим из прве његове постојбине, Југославије. Из Београда, Загреба, Новог Сада, Ровиња, Вршца. Са њим се Ђорђе Лазин није упознао, није га чак никада ни видео, само је чуо о њему и прочитао

српски превод романа *Сећање само*. У овој причи која је неке догађаје преузела из несумњиве тврдокорне стварности Ђорђе ће упознати Луту, како су од миља мати и пријатељи звали писца, и разговарати са њим. О Вијени и Вршцу у којем је Дор био три пута. Са старим писцем упознала га је Дорова познаница млада професорка на Бечком универзитету Гордана Илић Марковић. У кафе „Хумел“ Ђорђе је отишао са Горданом и Мишом Радаком. Чекали су Мила Дора који је у кафану ушао са томпусом у руци и гегава хода због болова у табанима, што је вукао из своје бурне скојевске београдске и бечке младости, упутио се право према свом столу. Чим је сео и под собом осетио сигурну столицу запалио је цигару шибицом. Потом је протресао нагорело палидрвце држећи га палцем и кажипрстом, и спустио га у стаклену пепељару која се ту налазила сто година и саслушала многе разговоре, кафанске, завереничке. И Луте и његових пријатеља.

– Не пушите? – питао је жмирећи на лево око.

Сво троје је одмахнуло главом истовремено.

Мило Дор се насмејао и прошуштао „то је добро, није лоше“.

Ђорђе му је пренео поздраве Васка Попе из „Мадере“ на Ташмајдану. „Знам ту кафану“, казао је Дор, „добро је знам. Тамо смо седели Васко, Бора Радовић и ја.“ Причали су, рекао је, о књигама, писцима Милошу Црњанском и Попи који су студирали и живели у Вијени као многи југословенски студенти, у осмом бецирку недалеко од „Хумела“ који је, тако, био њихово средиште, одредиште према којем су се оријентисали на путу од станова. Свакога дана

су пролазили поред кафеа на углу. Црњански је становао у Пијаристенгасе, а Васко Попа у Ленаугасе и Албертгасе.

– Планирате ли да живите у Бечу? – питао је Ђорђа.

– Не. Остаћу само два месеца, да учим немачки и упознам Беч, па се враћам у Београд.

– А Вршац?

– Не, Вршац никако. Не. Био би то велики знак питања када бих живео у родном граду. Знак питања...

– Знак питања?

Дор је питао зашто је то под знаком питања. Њему је Вршац личио на питоми град, грађански, када је посетио Евина Мареша. Миран, без дашка примитивизма и дивљине. Без хистерије што је уочио у Београду. Није чекао Лазинов одговор. Почео је да говори о Франкфурту о којем је писао као млад писац и куда следећег дана путује као да се враћа у младост, насмејао се грохотом. Громко. Закашљао се и повратио глас. Сајам књига у Франкфурту је велико сазвежђе књига у којем се човек губи, нестаје и уплашен схвата да је само свитац, искра, чији се прави живот одвија у делићу секунде, само засветли и угаси се, нестане, а појединцу то се чини попут вечности. Свако од нас јесте неко други.

– Ја јесте неко други, написао је Артур Рембо. Можда сам и ја неко други – писац се опет насмејао. – То се никада не зна. Двојник нечији? Можда сам баш Рембоов. Артурова друга идентична половина. Или мог брата Амадеуса Моцарта.

Ђорђе га је гледао у замућене очи у којима је светло гаснуло и сјај њихов је мало потамнио, преко њих

се превлачила сива скрама, као да ће вид да се утули.
Попут дрхтуравог пламена свеће.

Пили су црвено вино.

Мило Дор је рекао:

– Хтео сам да пишем о двојнику. О двојницима. То је изазовна тема, увек се изнова решавам да се окушам на њој. Неки моји читаоци траже да о томе пишем мада је на ту тему већ писано. Достојевски, на пример. Његов *Двојник* је оштра, трагична сатира о замени идентитета. О човеку који води наopak живот. Други га окрећу наглавачке, па је двојник онај други човек, или је он двојник, или полудвојник, који губи ужасну тешку игру у чије гротло је против своје воље упао. Да је знао да постоји други исти. Другачије би се чвор живота расплео. Одмрсио би се.

Хтео је да каже како му то личи на коцкарску игру у казину, на покер, руски покер. У Петербургу, али се уздржао да говори о слабостима великог Достојевског. Казао је само:

– Достојевски је грандиозан писац. Чудесан. Треба му опростити све слабости. Дигао се изнад њих. Велики приповедач и романописац. Чаробњак.

Гордана је казала, једва чујно:

– Волим Достојевског. Чаробан је.

Мило Дор је повукао дим из цигаре и наставио причу са лактом на столу као да тражи ослонац за причу:

– Једном сам у Паризу срео двојника, свог двојника. Баш. Исти стас, очи, и поглед као да гледам себе. У зрцалу. Уплашио сам се, прожели су ме жмарци, али и брзо повратио. Гледао сам у другог човека. Када сам хтео непознатога да питам откуд он у Па-

ризу уместо да он то мене пита јер сам живео у Бечу, нестало је, или постао невидљив што је вероватније. Уверљивије. Двојник је постао невидљив, провидан. Ваздух што трепери на сунцу. То се поновило и у Братислави. Пресбург је град на обали Дунава. Пожун, речни, у којем је вршачки писац Јован Поповић учио школе. И лађом долазио повремено у Беч јер је Братислава близу. Дунав је повезује са Вијеном.

А у Франкфурту у време Међународног сајма књига пришао му је био човек који се представио као његов читалац, Дор је рекао да мисли да се звао Јохан Цобел, често је путовао у Беч и рекао је да воли његове романе, обожава их, нарочито књигу *Мртваци на одсутву* којим је обузет, и да хоће да пише, роман о свом животу, као он, да док буде писао буде он, бар његов двојник. Не имитатор, ни епигон. Да то буде аутобиографија, у њој он као неко други кога жели да упозна и због чега путује у разне градове, надајући се том сусрету са другим и решењу велике животне загонетке, замршене и никада довршене. Без свршетка. Роман о томе. И новела како пише роман, како његово дело настаје, генезу његову. Роман у роману, човек се скоро запенио од генијалне навале речи, рекао је Мило Дор.

– Чудо, али истинито. Желео је да пише роман – казао је Дор. – Узалуд би били покушаји да га од тог мукотрпног неизвесног и ризичног посла одговорим. Роман као роман. Писац као писац, и читалац као читалац, не мора да се доказује као књижевник, романописац или песник. Довољно је да листа, само прелиста књиге и њихов је део. Читалац који има посебну улогу, посредну додуше, али велику јер без њега

писац, аутор, не постоји. Читалац је пишчев двојник. Може да буде и читач, да другоме чита наглас. Чује свој глас, или онога другог, невидљивог – насмејао се Мило Дор и угасио цигару у стакленој пепељари. – Али занесен човек је хтео да просто створи роман, ни из чега да га издеље као да је то комад дрвета који треба наоштреним ножем резати и обликовати и направити дело. Да други читају и открију његове мисли. А може да их усмено каже, исприча једноставним језиком, без посебних фраза, а не да их испишује и куца на писаћој машини док му јагодице на прстима не отекну и помодре.

На Беч је почела да пада ноћ. Улица, Јозефштерштрасе, је била преплављена вештачким светлом које се пресијавало и клизило по кафанским прозорима без завеса. Небо је било мрачно.

Ђорђе Лазин је исказао жељу да види куће у којима је бескућник Волфганг Амадеус становао и компоновао музику. У Домгасе сеновитој улици иза Катедрале светог Стефана, у улици Милх и на тргу Грабен код Споменика куге где је завршио оперу *Отмица из Сараја*. И фингирани Моцартов гроб са белом скулптуром погруженог анђела спуштених каменних крила, светилиште људи који су обожавали његову музику, и хитали ка старом гробљу Санкт Маркс, башти зимзеленог биља. Лапидаријуму надгробних споменика, нагрижених временом.

– Мој брат Моцарт – изговорио је Дорословац потресним гласом као да тог часа није био у кафани. Није видео госте. Жмурио је.

После неколико минута тишине Дор је наставио да говори о двојнику. Уз осмех рекао је да га поне-

кад сања и у сну лице му постаје мутно, на њему се не разазнају црте, оно се удаљава и нестаје. Безлична маска.

– Двојник – рекао је Ђорђе Лазин. Гордана и Миша нису изустили ни реч. – А имају ли градови двојника? Вијена, Вршац, можда. Варош као пресликана, пренета из једног предела у други, исти град, са улицама под правим углом и истог имена, кућама, мостовима, вијугавом реком што пресеца насеље и комада у четврти у којима станују исти људи. Пребивају двојници. Зар не?

Говорио је Лазин. У мрак што се увлачио у „Хумел“.

А Мило Дор, када је био дошао у Вијену, написао је и то прочитао из књиге у „Хумелу“, да је Моцарт његов брат. Нашао је брата.

– Мој брат Моцарт – изустиио је опет, занесено, одсутно као да тог часа није био у кафеу, није примећивао Гоцу, Лазина и Радака, као да се поверава некоме невидљивом на празној столици до себе чије присуство је само он осећао.

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ И ВАСКО ПОПА

За Васка Попу

Све је почело као у лошем криминалистичком роману, бледом трилеру, јефтиној петпарачкој пустоловној приповетки, кад му је у локалној полицијској станици поништена стара лична карта. На новој, сјајној, пластифицираној, са фотографијом његовом као робијаша истурене браде и тамном мрљом, капљом у облику црне тачке на челу, због немарности анонима били су уписани погрешни година и место рођења.

У 892. броју београдских „Књижевних новина“ од шеснаестог септембра 1994. године Ђорђе Лазин је прочитао кратку причу *Милош Црњански и Васко Попа*.

У Бечу се Ленаугасе налази у Јозефштату. Њоме је пролазио Васко Попа, двадесетогодишњак, када је изашао из трамваја у којем је као кондуктер зарађивао за књиге. На углу Ленауове ушао је у телефонску говорницу, отворио велики именик, потражио у њему адресе антикварница, да би купио стара издања и потрошио недељну зараду, у петак.

С књигама под мишком, као студент, отишао је до малог парка Сигмунд Фројд код Фотифкирхе, и потражио клупу. Све су биле заузете. На једној је са раширеним новинама седео педесетогодишњак густе седе косе, широка лица, јаких накострешених обрва,

плавих очију, истурене браде и доње усне. Смешио се и читао.

– Долазим из Ленаугасе – рекао је Васко и сео поред човека који је скинуо наочари и погледао га.

– Ленаугасе? – казао је човек. – Ми се однекуд знамо.

– Пишем песме – рекао је студент.

– И ја пишем песме – тихо је изговорио седокоши.

Васко је уздахнуо, загладан у голубове који су прхнули у небо када се на мирној стази појавила жена убрзаних корака.

– Станујем у Ленаугасе – изговорио је безвољно старији човек.

– У Пијаристенгасе је становао писац Милош Црњански као студент – додао је Попа.

– Знаш – једва чујно је изустио седи, ситан, мршав старац, одсутна погледа, долактица ослоњених на крило, одакле су му шаке млитаво висиле између ногу, као да се с њих нешто цеди.

– У Вршцу, у Градској башти испод Ленауовог попрсја ми, млади, љубили смо се, онако узгред, и учили шта је у песми главна ствар, учили смо шта је у песми главна ствар и љубили се. Написаћу песму о томе, једног дана – казао је млади човек.

– Имали сте диван час из песништва, младићу – рекао је студентов саговорник, устао и отишао из парка.

Васко је седео још мало, и схватио да је закаснио да непознатоме каже да у Бечу, осим њих двојице, живи трећи човек, тако надајући се да ће срести оног човека и рећи му о трећем.

Прошло је много година.

У Темишвару, у малом парку на клупи је седео педесетогодишњак Васко Попа, или шездесетогодишњак, песник, и посматрао огладнеле убрзане голубове на травњаку и стази посутим мрвама хлеба и зрневљем проса. Мало погрбљен, али хитар, старац, светла погледа и чиста лица, зауставио се испред песника:

– Однекуд се знамо – рекао је и сео на белу клупу.

– Знамо се. Беч.

– Вијена, Јозефштат, Фотифкирхе, пре много година. Сада је долазим из Ленаугасе, прошао сам и кроз Микеланђелову, лепу темишварску. Темишвар се променио откад сам овде учио школу, код пијариста.

– Ленауовом сам некада пролазио у Вршцу, Вијени и сада, као и ви, Темишвару. Идемо из града у град, а остајемо у истој улици, песничкој. Улице са истим именом су двојнице.

– Као да ми читате мисли. А рекли сте ми да пишете песме, давно у Бечу.

– Пишем помало. Споро, старачки.

– Стар сам ја, а не ви. Ја сам онај студент из Пијаристенгасе. Црњански, Милош Црњански.

– И ви сте били у Вршцу. Писали сте писма Милану Токину.

– У Вршцу сам имао двобој... На Вршачком брегу. То је дуга и мало смешна прича. Носио сам шешир широког обода, играча танга.

– Ја шешир не могу да смислим.

– У мом времену навикли бисте се на то.

– Казали сте да сте Микеланђеловом дошли до парка. И ја сам њоме прошао, Микеланђелом сте обузети.

– Кад год могу прођем његовом улицом, мада је пут заобилазан.

Васко је подигао лактове на наслон клупе и загледао се Црњанском у лице:

– Морам да вам кажем да сам написао ону песму о љубави испод Ленауовог попрсја и учењу шта је у песми главна ствар.

Спустио је руке и, док је говорио о Ленауу, запалио је цигарету, и повукао дуг дим.

– Знам – рекао је Милош Црњански. – Прочитао сам ваш *Час из песничтва*.

Васко Попа је дуго у себи задржао облачак дима.

Причу је написао Драги Бугарчић.

Ђорђе је питао аутора, свог доброг пријатеља, када је написао ту причу.

Писац је казао „хиљаду деветсто деведесет четврте, у Вршцу“, по повратку из Беча где је у Штатпарку код скулптуре Јохана Штрауса угледао непознатог човека који је био његова слика и прилика, као пресликан. Личио је на писца. Скоро као двојник. Или је то било на Пратеру, забавном парку. Тамо су одлазили и студенти Црњански и Васко Попа.

ПРИЧА ЗА СТОЈШИНА

За Владимира Стојшина

Прва му је помисао била да исправи велику грешку. То није било једноставно у замршеном кругу бирократије. Прво је требало поново да се фотографише, као кажњеник насади на округлу столицу. И обави то досадно, на смрт досадно, мучно сликање, насиље.

Писац Владимир Стојшин, Панчевац и Вршчанин, волео је да шета вршчким улицама са блиским пријатељем професором Ервином Марешом, Белоцркванином и Вршчанином, када се одселио у Београд. Волео је да долази у мали град мада се варош полако распадала и више није била лепа као у песмама Стерија и Попе. Уске улице су се шириле, надувавале и као вода испаравале. А Влада и његов садруг су шетали по Вршцу. Газили су по остацима невидљивих здања, срушених великих кућа. Као завереници говорили тихо. Скоро шапутали. Ходали су лагано и вукли своје скраћене сенке. Зграде су мењале изглед. Када би убрзали кораке и оне би брже ружнеле и претварале се у неимарска чудовишта, на први површан поглед неупадљива. Ругобе свакидашње. Можда су два пријатеља разговарали о преображају вароши у сурогат града. Ни сенкетина му више није била лепа. Ругоба, раскомадана.

Нестајале су куће као и приче што су у њима настале и скривале се као у последњем скровишту код слепог зида док су мештани и дошљаци кроз њих

пролазили као кроз ваздух. Лепа здања су постајала невидљива, давне знаменитости које је од најезде насилних архитеката није било могуће очувати. Куд год би кренули подневни шетачи би увиђали да варош губи облик, да се В., у прозама Ђорђа Лазина Рошево, претвара у монструма.

У срцу града Лазин је срео Стојшина и Мареша, нераздвојне пријатеље. Као да су двојници. Придружио им се у шетњи спарним градом. Кренули су у Темишварску улицу, ужарену, да би Влада од бозације Живе Мије, некадашњег продавца лимунаде и бозе на фудбалским утакмицама, купио стрипове. Волео је и сакупљао их као и Ервин. Направио је лепу колекцију. Жива је становао у зеленој кући већ избледеле фасаде код Зелене пијаце, иза тешке металне капије у малој соби потлеушице у дубини дворишта налик бродској палуби. Придошлице су биле у недоумици, збуњени, питајући се неће ли се зграда, већ оронула, урушити, распасти. Док су ходали ка дворишној кућици имали су утисак да тоне. Један станар је показао врата просторије где је живео прдавац стрипова. У замраченој соби једва су назирали неколико повијених прилика у црнини које су окружиле сандук положен на столу. Питали су за Живу. Високи, танак, извитоперен човек чије лице нису могли да виде, кога је патуљаста жена држала под руку, подигнутом слободном руком је показао мала врата у дну собе. Прошли су и кроз друга врата и из одаје, у којој скоро ништа нису видели, нашли се у светлој, заслепљени млазом светлости.

Жива, попут огромног комада влажног сапуна, пихтијаст, знојав од загушљиве врућине, надувеног стомака, набрекао, лежао је на узаном кревету. И ка-

шљао. Заједно са великим комадом сапуна опет су прошли кроз мрачну собу и паучинасту помрчину, нашли се поново у спарној искошеној авлији нагнутој ка капији. Мареш је упитао Мију шта се то збива у тамној одаји са силуетама. Рекао је:

– Умро је мој комшија, тамо несрећник лежи на столу, а чувају га и бдију рођаци који га живог никада нису обишли. Јадник. Сад су га се сетили. Тако ћу и ја да прођем.

Затим је говорио о стриповима које нема где да држи. И за њега једва има места у малој соби, па их је сложене у картонским кутијама закључао у подруму, утамничио, да их неко не би украо. И ослободио. Захихотао се. Задрхтурао му је пихтијаст стомак под прљавом белом поткошуљом.

Причао је о стриповима зачуђенима, Влади, Ервину, Ђорђу, као да се њих четворица тог врелог недељног поднева налазе у Фокнеровој новели *Док лежах на самрти* или филму Луиса Буњуела *Дискретни шарм Буржоазије*, помислили су тројица запрепашћенх дошљака као у цртаној епизоди *Тројица у мраку* и разменили значајно зачуђене, упитне погледе.

Из подрума Жива је сопчући, задихан, чворноватим рукама изнео сандук са кутијама пуним цртаних свезака и џепних књига. Испадале су када је отворио картонске кутије.

Застао је да би повратио дах. Сапун је рекао:

– Ове стрипове, Владо, ниси још видео. Видећеш сад.

Кроз полуотворена подрумска врата избијао је задах мемле, враћала се светлост коју је дебели Жива

Рвач, тенер борилачких вештина, накратко пустио доле, да оживи мрачни подрум пун влаге и мемле.

Ђорђе Лазин је волео да чита романе и приче Владимира Стојшина. Пре свих *Шлагворт*. Упамтио је презиме Богићевић. Писац је теме црпео из миљеа Панчева и Вршца, панонског поднебља, те је Ђорђе још као студент волео недељом по подне да тумара улицама два града по којима се кретао и Влада, дечак и зрео човек, док је смишљао будуће приче.

Влада је од бозације купио стрипове, а Ђорше три цепне књиге у издању сарајевске „Свјетлости“, међу њма и роман Фјодора Достојевског Двојник. И почео да га чита на подрумским вратима, у дворишту куће. Престао је на Ервинову примедбу да није време за читање.

Ђорђе је хтео је да каже да чита Стојшинове романе и приповетке, због чега се и придружио двојици пријатеља, када је Стојшин отворио свеску „Екс алманаха“ и сви су се нашли у стрипу. Кроз нацртани подрумски прозор ушли су у другу варош, или њену другу нову страну, тамни вилајет, далеко од Вршца што се преграђује и ограђује од људи, ограђује попут казмата, стварно далеко од давних варошких кућа које су нестале.

КАЖЕ РАШЕ ЛИВАДЕ

За Рашу Ливаду

Одлагао је замену личне крате са уписаним погрешним подацима што су од њега чинили другог човека, данима, и детаљно испланирао дуг пут у иностранство са још увек важећим пасошем. У Праг или Беч.

Карантина више нема (*у-нама-је*)
Раша Ливада: *Чистилиште*

Раша Ливада је волео да прича. Његове изговорене реченице, склопљене, наликовале су на причу или, пре, на одломак из усменог романа који је распредао за сваким столом за којим би седео. Још док би седео започињао би приповест, тихо, успорено као да је клеше, погледом, језиком, прстима што држе цигарету, целим телом. Смешећи се. Просто би засео приповест. Лагано се претварао у њу.

Раша Ливада је волео да прича, и скрати време слушаоцу и себи. Волео бих да препричам један текст о Раши који је недавно написао Слободан Зубановић. Али, не могу јер је у том искричавом и исповедном запису песника о песнику време стало захваљујући једном ручном сату који је Ливада даровао Зубановићу, вероватно као „успомену за будуће сећање“.

Волео је да прича Раша Ливада. Волео је да каже. Умео је да исприча. Кажу.

Кратка бритка поглавља његовог усменог романа који је остављао у ваздуху, као дрводеља свој комад

дрвета у сну, била су плавичасте боје. Плави, ваздушни, задимљени роман. Можда га је касније и записивао у деловима и сачувао у свескама или компјутеру да би га једног дана, судбоносног, као успомену за будуће сећање употребио као траг за светом који је сваким даном, исказаном причом, кажом, остављао за собом. Да би се вратио, и опет нашао тај свет и пријатеље у њему. Да се поново виде. У току приче закашљао би се и један њен део, попут загонетке, прогутао. Упињао се потом да га у прави ток уведе, врати у приповетку попут избрушеног облутка.

Волео је да прича. Није подносио велико друштво.

Митинзи поезије, велика масовна читања га нису чинила срећним. Говори пред масом слушалаца га нису чинили срећним. Рекао би да је све то глума, шмира, обмана наивних и знатижељних који песника и говорника посматрају широм отворених очију и начуљених великих ушију шкољкама сличним, полуотворених уста. Ниједном није учествовао на састанцима песника „Дани Васка Попе“ мада су његови пријатељи и песници које је уважавао узели учешће у тој песничкој причи и упркос бројним позивима њему упућеним. Он је радије своје песме читао себи, и у себи, но што би их гласно, као што поједини песници вичу и лају, говорио великом броју слушалаца јер би му се чинило да мрви стихове, гризе их несигурним зубима и упаљеним деснима. У маси, у публици углавном су – мислим да је рекао или ми се то учинило – здрави и убоги, они који се претварају да слушају поезију и које стихови успаваљују. Опијум.

Ливада је волео да прича. Можда није волео да га сматрају песником и ословљавају са „друже песниче“, „господине песниче“. Они што масе и полумасе песника, па и оне који пишу романе, приповетке, есеје, називају „поетама“ из шале или подругљиво. Раша се плашио да га таква маса, формална или неформална група, не зарази својом заједљивошћу и кратковидошћу. Зато је стихове говорио у себи а романе и новеле у наставницима гласно изговарао увлачећи дубоко дим цигарете, налакћен левом руком на сто. Тако је било једног јунског раног поподнева две хиљаде друге у дворишту Капетан Мишиног здања, које се памти по јуну шездесет осме, када је у нашем друштву био румунски песник Јоан Флора, преводилац Попине поезије. Јонике је волео да гласно и речито казује своје стихове, слог по слог, на румунском и српском. Говорио их је неки сат раније у Библиотеци града Београда; том часу из песништва као ни своме Раша није присуствовао. У то време смишљао је кратку причу коју никада неће објавити а испричаће је за песничком трпезом.

Раша Ливада је за живота написао неколико романа у стиховима. Наслови су познати његовим читаоцима и слушаоцима. А десетак устикованих збирки приповедака никада није записао. Није стигао. Његови пријатељи их памте.

Раша Ливада није упознао Ђорђа Лазина, ни у Сомбору на фестивалу поезије на којем су учествовали млади песници. И њих двојица. Само је чуо о њему и читао његове песме из прве књиге *У неким непознатим градовима поред реке*, објављене у Вршцу хиљаду деветсто седамдесет друге године у колекцији „Угао“ названој по песми Владимира Стојшина.

Ђорђева књига је имала црне корице, одштампане по нацрту дуборесца Милете Костића, са портретом младог песника на задњој страни.

Ливада је упамтио стихове песме „Сачекај своју сенку на капији“. Завршава се двостихом:

Само још да сачекамо твоју сенку

На капији и одемо

Као да је Лазин хтео нешто да му каже а није стигао, Раша је неколико пута песму рецитовано пред огледалом. А никада није био у Вршцу. Желео је да упозна песника Ђорђа Лазина, као да му је он двојник мада је био убеђен да двојници не постоје, само се причињавају људима који сагоревају од хтења да виде двојника, другог себе, што би могли једноставно да изведу тако што стану пред огледало и виде себе као другог, са оне стране. Мислио је Ливада и почео да пише поему коју није стигао да заврши, ни наслов њен није смислио. Смрт га је преухитрила. А ни Ђорђе није стигао да га упозна мада је читао његове песме.

ЂУРА ЂУКАНОВ ПИШЕ РОМАН О МОКРИНУ

Za Gerharda Schurra

У Прагу му се учинило да је видео човека што је невероватно личио на њега. Двојник у златном граду, помислио је. Потуцао се по Храдчанима и пратио га упорно, или је онај други следио његову окраћалу косу сенку не одустајући од подле намере да је згази и поништи, усиса у свој црни одраз. Да остане без сенке, доказа да је телесан, да стварно постоји.

Не жели да зна из којих речи, каквих корена његово родно село вуче своје име. Мокрин. Ђура Ђуканов се не одлучује да пише роман о насељу ушорених искошених улица, прашњавих сокака, на румунској граници. Прво ће написати више прича и од њих саткати мали роман, као да су оне поглавља. Када дође лето завући ће се у сенку собе, седети за писаћом машином и паорским заобљеним прстима као да обрађује земљу, копа, куцати по свом раштимованом разбоју композицију у прози. Размишља. Чуће музику. Осетиће њене дрхтаје, трепет, лахор на сувом пољу што равничарску насеобину окружује и одваја од осталог света. Слепо село. Панонско. Загледано у себе као да је једино на свету.

Мокрин, банатско ушорено, један самогласник треба заменити да би се добио поспрдан придев, село ни мало ви велико, састоји се од кућа, улица, дрвећа

и прашине, и воде и блата. Писац у њему може да се снађе и лако, без много муке, пише приче. Пустити машти на вољу, потоне у фанатазијама и нађе се на другом месту, у великом граду, мегаполису где људи нестају или постају невидљиви, недодирљиви. Смањују се. Инсекти. Мисли. Чеше ретку меку косу на потиљку.

Свака ствар у Мокрину има своју боју по којој се распознаје и разликује од осталих предмета са којима обележава сеоско поље. Пољана.

Пише о човеку који жели да поједе Мокрин и у стомаку га однесе у други предео, брдовит, подигне га на врх брега, као тврђаву са кулама и звоницима, брдовит, да би био узвишено место. Пише. Главни јунак у центру села, код цркве, окреће се око себе, баца поглед на све стране. Уверен је да га неко уходи. То га разгневује. У налету беса, великог незадовољства, одлучује да потамани Мокрин, цео. Прво једе лишће и дрвеће. Прождире кровове, зидове. Тамани куће и бунаре у двориштима, баште, воћњаке, целу окућницу и ограде око ње, зидане и дрвене. Улице нестају, земља их усисава, бар оно што је лик оставио за собом као траг.

Књига ће бити написана за годину дна, решио је.

После прве, уводне, приповетке, отпутовао је у Вршац на књижевно вече у Градској библиотеци. Чита причу о прождирању, гутању великог села М. Само једном наглашено чита „селендра“ после громгласно изговорене три речи – густа свилена прашина – које није записао али их казује сугестивним гласом, сав се попут драмског уметника уноси у њих,

да је десетак упорних и стрпљивих слушалаца, љубитеља књижевности, поверовало да су написане. Не слуте да је тог часа писац Ђуканов постао глумац и да сија, пршти од задовољства.

У кафеу хотела „Србија“ пије капућино са песником Ђорђеом Лазином са којим се годину раније упознао када је Вршчанин читао песме у Кикинди. И био је с њим разменио неколико писама и дописница. Волео би да живи у Вршцу, казао је Ђура. Пита да ли би могао да се запосли у вршачкој билиотеци или другој установи. Вршац је лепа варош. Преселио би се у Вршац и о њему написао књигу када заврши роман о малом Мокрину за који је као ланцима и оковима везан. Жели да их развеже. У В. би започео нови живот. То би било као да је променио кожу и постао други човек. А о томе сваке ноћи у грозници сања, сања, и дању на јави снатри, толико да не зна када ће то да се оствари. А тако мало треба. Ђорђе се слаже. Говори да ће покушати да уради нешто, а најмање што може је да се распита има ли негде у општинској култури слободно радно место. Добри писци, надарени какав је Ђуканов добро су дошли у варош са седам цркава, каже Ђорђе. Смеша се. „Добра ти је прича. Коснула је слушаоце, тај писац што једе куће и улице је чудо, видело се по реакцији малобројне публике која је зинула од чуда.“ „Прва је у збирци прича коју ћу да преточим у роман, као што се вино претаче и зри, добија боју“, каже приповедач, и смеша се, као да је наумио да о сусрету са Лазином напише белешку која би прерасла у новелу, можда, ако се све коцке буду сложиле, и сви се детаљи поклопе.

Посматрали су светиљке на малом тргу око којих су облетале мушице и под којима су били паркирани аутомобили.

Ђуканов поново започиње причу о пресељењу у Вршац. Ђорђе каже да то није лоша идеја. А има бољи предлог. Да отпутује у Немачку и два месеца проведе у Швебиш Гминду, граду налик Вршцу са приближно истим бројем житеља. Његов пријатељ Герхард Шур, родом из банатске Хајдучице и ожењен Вршчанком, посредовао би код „Електро Кухера“ да тамо ради неко време. Имао би довољно времена да пише о том градићу у подножју планине, окруженог плавим бреговима. Новелу. Један од разлога је и што је Мокрин мали Мали Швебиш Гминд, банатски.

Прича Ђорђе Лазин о Швебиш Гминду Ђури Ђуканову.

То је варош алхемије и чудотворства. Први мој водич кроз баденвиртембершку варош био је Герхард Шур, рођен хиљаду деветсто четрдесет треће у Југославији, у војвођанској варошици Хајдучици. Раније сам из града злата и сребра примио десетине разгледница. Када сам се у њему нашао као да сам се стопио са тим картама. На мапи Гминд сличи концентричним круговима који се отварају око језгра вароши коју пресецају речице Ремс и Валдштетербах. Или, спирали. У њој се издају два дневна листа, „Ремс Цајтунг“ и „Гминдер Тагеспост“ што је мене, путника из паланачког Вршца, запањило јер се тада у В. штампало сам један двонедељник, или полумесечник. А у Мокрину?

А у вароши злата и сребра први пут у животу видео сам свог двојника што је потврдило неписану теорију

да сваки човек негде у свету има своју другу личност, особу што живи други живот и има другачије навике, потпуно различит поглед на свет. Тај човек је стопроцентно, у сваком погледу, лично на мене, погледали смо се у неверици, он бледуњав као мој светлуцави одраз у огледалу, а и закратко сам се побојао да сам се нашао пред усправним зрцалом. Устукнуо сам а непознати је убрзао корак и продужио даље. Као да се ништа није десило. Размишљао сам шта бих добио да сам са њим започео разговор и међусобно се поверили, испричали своје животе. И да ли је он рођен у Гминду или је придошлица, досељеник из јужне Европе? Сваке године сам одлазио тамо на две недеље и листао тамошње новине. Од огласа у њима могао би да срочиш приповетку као да компонујеш симфонију, да складаш речи.

Ђуканов је ћутао.

Лазин је продужио причу. Увод у усмени роман.

Отада В. и Ш. Г. увек упоређујем. Гминд ми дође шири, дубљи, слојевитији. Прошао је кроз осам столећа. Најстарија очувана здања су Болница Светог Духа из петнаестог а Корнхаус и стара Градска кућа из шеснаестог века, уз мноштво торњева и цркви касније саграђених. Пролазио сам између њих и чуо гласове духова из камених зидова и дрвених преграда, у недељно подне. Суморна недеља.

Књига историје казује да први документ који су житељи Гминда као сведоци потписали потиче из 1162. године. А 1188. насебина се назива утврдом. У тринаестом столећу постаје град. Вршац, овај, крајем осамнаестог. Свој градски печат Г. добија 1277. Сува историја.

Гминд је ујутро сачињен од сребра, запењеног, а у сунчано подне састављен од злата, ископаног у околним рудницима. Средњовековни неимари су исковали варош од племенитих метала. Преображајем дана у ноћ тули му сјај. Гвозден је пред вече, у време локомотива парњача и дизелки и електровозова када се преко неба превуку облаци из возова путничких и теретних, чија пруга око града иде полукружно, разлаже се у три гране, на карти црне, по којима путују људи, ујутро невидљиви. Са видиковца: Гминд је утонуо у зеленило, као на сјајној лакираној пластифицираној разгледници, зарастао у њега. Град је окружен шумама брегова, у плавичастом. Отиче модра боја, као у бајци. Главни трг је у каменим коцкама, са Богородичином фонтаном у разбокореном цвећу. Око старог трга окупљају се дрвене куће са уским прозорима, ћућоре.

За настанак Гминда и живот његов и мештана, староседелаца и придошлица из целе Европе, везане су бројне легенде, усмене и писане, приповести око којих круже истинита машта и измишљена збиља. Сребрно-златна. Писао сам о томе на анзихтскартама. Умножени Швебиш Гминд. Нисам, још, изашао из њега. Герхард ме и сада води кроз позлаћени Гминд, као кроз сновиђење.

– О томе треба да напишеш кратак, слојевит роман у једној реченици, да запрепасти читаоца, и ако треба уплаши – завршио је Ђорђе. – У њему можеш да нађеш двојника лику који прождире село Мокрин. И он би у новели могао да једе куће, баште, паркове, шуме. Да попије речице.

Ђура Ђуканов је без премишљања казао да би више волео да живи у Вршцу и о њему пише. Много је ближи Мокрину од златно-сребрног града. Сличног су мириса В. и М. и истоветне атмосфере, задаха баре, спарни, као двојници.

SAŠA L.

Za Alexandra J. Lermera

У Прагу му се учинило да је видео човека што је невероватно личио на њега. Двојник у златном граду, помислио је. Потуцао се по Храдчанима и пратио га упорно, или је онај други следио његову окрајалу косу сенку не одустајући од подле намере да је згази и поништи, усиса у свој црни одраз. Да остане без сенке, доказа да је телесан, стварно постоји.

Aleksander Saša Lermer je rođen trećeg januara 1920. godine u Vršcu, u ulici Stanoja Glavaša broj tri-naest. Istog datuma, devet godina kasnije u Beloj Crkvi je rođen Ervin Mareš. Ovu priču sam započeo ili zbog istih dana i meseca kada su ih majke, obe Nemice, donele na svet ili zato što su dve pomenute varoši bliske i slične, malo cinične, ne znam. Sa Ervinom sam se često viđao, a sa Sašom samo razgovarao telefonom s vremena na vreme. On, Nemaц, govori savršeno srpski sa produženim beogradskim naglaskom iz vremena Kraljevine Jugoslavije. I sinoć po srednjoevropskom vremenu oko dvadeset časova, a u njegovom novom zavičaju u Ohaju časovnik je pokazivao šest sati ranije, razmenjivali smo reči nekoliko dugih tamnih otežalih, sumornih, minuta, nalik kapima teške vode. Rekao je da je već u devedest šestoj godini života. Poželeo sam mu sto prvu, jer je broj sto jedan moj pratilac, možda i sudbonosan, a Saša mi je drag prijatelj, mnogo stariji brat. Kaže mi „zemljače“, ne samo zato što voli Vršac svoj rodni grad. A onda me пита

„šta ima novo u Vršcu?“. Uzvraćam mu kratko jednom suvom reči „ništa“. Nisam rekao „lepo ništa“ kao što je duhovito u devetnaestom veku napisao genijalni spisatelj Jovan Popović sin Sterije, nego samo „ništa“, prosto, vršački. Onda je Aleksander začutao nakratko i uzdahnuo, čuo sam, kao da jede reči. Grizao ih je.

Voleo bih da pišem – razmišljao je doktor Saša Lerner sedeći za masivnim piscićim stolom u svome raskošnom američkom domu – i da u malom romanu ispričam svoj život od Vršca u Evropi do Vodsvorta u Americi. Romaneska pustolovina. Danas bih da ispričam ceo svoj život, u jednoj dugoj dugoj predugoj rečenici bez tačke na kraju i bez ijednog velikog slova. Beskrajnu pripovest. Posebno bih voleo da Vrščani, mlađi, pročitaju ovaj moj iskaz. Potpisao bih ga i da neko drugi sastavi taj dugi zapis, ispovest moju u kojoj su i ispovesti mojih bližnjih. Preneću celu priču diktafonu a on će, mali čarobnjak, to uručiti piscu, zapisničaru mog životopisa. Piscu iz senke. Bar se nadam.

Za ovu pripovetku iskoristiću zapis, reportažu, u stvari dokumentarnu prozu Nenada Novaka Stefanovića koju je pod naslovom *Tarot porodičnih fotografija* objavio u svojoj knjizi *Zemlja u koferu* skrojenoj od niza sličnih zapisa o Donaušvabama, jugoslovenskim, koji su utočište i novi zavičaj našli u Sjedinjenim Američkim Državama. Povremeno se sastaju u Lenau parku u Klivlendu, u predgrađu Kojahaga, gde je Stefanović sastavio nisku životnih priča Podunavskih Švaba, pravu ogrlicu. I Lerner je pričao, ali u svojoj kući u V. V. ili W. kao Vršac (Werschetz) ili Wadsworth, pitao bih Aleksandera Lernerera. Odgovorio bi pitanjem „da li je to važno?“, pretpostavljam. Nisam ga upitao kada smo se čuli.

Govorio je polako kao da sklapa uvod usmenog autobiografskog romana. Pričao je o ulici u kojoj se rodio, majci Mariji Tereziji, ocu Juliusu, sestri i bratu. Pamti kako je došao do kapije, ali nije mogao da dohvati kvaku. Starija sestra Hilda je stavila jedan dlan na njegov potiljak a drugom rukom otvorila malu kapiju i Saša je ugledao svetlost ulice, obasjanu prašinu po kojoj su prolazila kola sa upregnutim konjima, a na kolima, krupan kao podivljali div, čovek iskrivljen i tamnosiv poput senke. Sa bičem u uzdignutoj ruketini. Nekoga nevidljivog je bičevao, šibao, kažnjavao, i glasno stenjao. Zapamtio je. Taj prizor je ličio na sliku iz sna kojeg se nikada nije oslobodio, nije mogao da se iščupa iz njega, i izvuče glavu i telo, samo jednu ruku kojom je pokušavao da dohvati kvaku na kapijici. U snoviđenju, polusnu, ostali su nos, oči i svilena bela kosa. I blagi kašalj koji je ispustio u naporu da izađe iz kuće, napolje, napolje.

Sećam se bele ulice, zaslepela me je i posle bljeska neko vreme sam bio slep, mislio je Saša. Pradavno se to zbililo.

Kuća u ulici Stanoja Glavaša je prizemna. Ove dve hiljade petnaeste godine ista je kao i pre jednog veka. Danas bleдозелена, izbledela i sasušena i nakrivljena, kapija deli zgradu na dva dela. Desno od nje, gledano sa zavojite uske ulice, nalazi se jedan dvokrilni prozor, poznat kao kukenfenster, na kojem se sunčala siva mačka, ispružena, dok sam tuda sa kamerom prolazio, a levo su četiri takođe dvokrilna prozora od kojih je jedan, onaj krajnji, kibicfenster, iza kojih su nataložene, dosad nerazjašnjene ili samo neispričane, priče o petočlanoj porodici Lermer što se dvadeset i neke prošlog stoleća u potrazi za srećom i molerskim, slikarskim, hlebom otisnula u Beograd, i cr-

tica o detetu preplašenom od gnevnog kočijaša kada je ugledalo blistavi krivi sokak po kojim je konjska zaprega jurila i podizala oblak prašine. Već ostareli dečak Saša J. Lerner mi je to potvrdio i iz Amerike mi poslao list na kojem je odštampana fotografija tog zdanja uz tekst, latinicom ispisan – „Posle robovanja poslednje sedište moje voljene majke“.

Saša razmišlja i hoće nekome da kaže da je poslednji put u kući u Stanoja Glavaša bio hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine. Sebi govori: Poslednji put sam majku video tridesetog maja četrdeset četvrte u Vršcu, siromašnu, ubogu, preplašenu, bolesnu. Bila je sama u našoj staroj dobroj kući, punoj naherenih senki koje su po njoj kružile i nešto šaputale dok su lepršale i zavlačile se u meke zavese. Kao da je i kuća bila nakrivljena, iskošena. Izvitoperena kao na nekoj umetničkoj slici. Jednom ću da je fotografišem. Kada sam kročio u rodni dom, ništa nisam razumeo. Čuo sam šumove kao da nešto klizi, gmiže, kroz zidove. Nisam shvatao šta se u kući događa. Tata je preminuo godinu dana ranije u Vršcu. Mama je ćutala i gledala me. Htela je nešto da mi kaže, ali se uzdržala. Čuvala je reči. Svaka reč ima svoj život, znam, i to sam u životu mnogo puta iskusio. Rekao sam joj „mama“, jednu reč, i otišao u drugu sobu. Pošla je za mnom ali je ostala u okviru vrata. Prekrstila je ruke i jednim laktom se oslonila o ragastov. Takvu sam je upamtio i poneo u srcu kada sam iz Vršca putovao u Beograd. Tog maja.

Lernerov otac Julius je u Beč otputovao hiljadu devetsto dvanaeste iz Velikog Žama, banatskog sela kod Vršca. Studirao je slikarstvo, učio se umetnosti kao pre njega slikar Paja Jovanović. Slikao je pejzaže klasičnim stilom. Od prodaje svojih grozničavo naslikanih umetni-

na, napisao mi je Aleksander, nije mogao da plaća skupe studije i kao nesuđeni slikar, sa darom duboko zakopan u sebi, tamnim i skrivenim, radio razne poslove da bi plaćao školarinu, godinama. Oženio se Marijom Terzijom, Austrijankom, a onda je došao Veliki rat, Prvi svetski. Iz Beča je poslan na italijanski front. Zarobljen je. U zarobljeništvu, kao slikar, do kraja rata restaurirao je freske u oštećenim crkvama. Posle rata ponuđeno mu je bilo da ostane i živi u Italiji kao restaurator i moler, što je slikar bez predumišljaja odbio i preko Beča, gde je uzeo ženu i trogodišnju ćerku Hildu, zaputio se u Vršac. U vršačkoj varoši, što se događalo a i sada se zbiva mnogim umetnicima ne samo nepriznatim van grada-varošiće-palanke a cenjenim u Beogradu, Novom Sadu i Beču, otac-slikar nije mogao da prehrani porodicu sa troje male dece. Prekinuo je ružnu provincijsku idilu, na prvi letimičan pogled srećnu, i odselio se u Beograd.

Zaboravio sam kako smo putovali, mama, tata, Hilda, Franc i ja. Vozom? Moguće je da smo putovali vozom ili kočijom kao nekada na američkom Divljem zapadu. U onim vestern filmovima koje smo voleli, i u koje smo u zamračenim zagušljivim bioskopskim salama sa drvenim sedištima učvršćenim na olajisanom patosu što je zaudarao na naftu, pod projektovanim zrnastim titravim mlazom zamućene svetlosti, ulazili i u njima nestajali, a posle izlaska iz kina to smo pamtili, i prepričavali radnju filma. To smo pamtili. Upamtili smo svaki revolverski pucanj. Kako bih to rado napisao, da imam još malo vremena što mi curi kroz šake, i kaplje iz očiju. Nekom piscu da kažem pa da to sačuva u kakvoj knjizi, bar u nekom mesečnom književnom časopisu. Umesto u čarobnom filmu, kako sam kasnije saznao, izgubili smo se u zagonetnom

velegradu zvanom Beograd, u velikoj gustoj varoši moje mladosti, na velikim plovnim rajskim rekama Dunavu i Savi, mnogo većim od krštenog vršačkog Mesića što je proticao nedaleko od moje rodne kuće. Da ispričam bar jednom darovitom zapisničaru. Hroničaru da izverglam, mislim, i želim, a valjda ću imati nešto malo sreće da se to i obistini. I ostvari se moj mali san, vršački, beogradski, evropski i američki. Mrmorio je za masivnim stolom i polako tonuo u san.

Saša je telefonom razgovarao, počesto, sa prijateljima, rođenim Vrščanima, u Americi, Nemačkoj, Austriji, Beogradu i Vršcu, i pričao im detalje svog životopisa. Poštom je preko okeana u Evropu i na Balkan slao fotografije snimljene u njegovoj razućenoj mladosti i snimke novog okruženja u kojem se sastajao sa senkama, providnim senima iz prošlosti koje su još imale šta da kažu. Fotose šume i parka oko svoje nove kuće sazdane pre šest decenija u novome, trećem zavičaju. I belog krsta, kao vezu sa prvim, postavljenim, kao drvo zasadenim u šumi od sto hektara u koju bih voleo da zalutam, i da se pokrijem senkama krošnji listopadnog drveća i zimzelena. Saša je posadio malu šumu i oko kuće u kojoj je masivni sto na koji oslanja laktove i nad kojim žmuri sklopljenih dlanova. Uzima hemijsku olovku u ruke i piše „Dragome zemljaku...“.

Pisao bih o novome svetu, tražio perom, olovkom razliku između ovog i sveta u kojem sam se rodio i odakle sam otišao prinudom. Da mi je vremena i sugurna ruka. Otisnuo sam se iz Evrope kao da sam zažmurio i iz jednog vremena ukoračio u drugo. Iz vremena kada sam bio učenik Druge muške gimnazije i igrao u omladinskom fudbalskom timu BSK-a i ušao u gubavo vreme Velikog

rata, jednog, a mati i otac su prošli kroz dva velika svetska, i kada sam u Bavarskoj, u kojoj sam posle rata bio sluga devet meseci i tamo upoznao Ane Mari, izbeglicu iz Šlezije, ja izbeglica iz Kraljevine Jugoslavije, iz tog vremena u Bavarskoj gde se rodila moja ćerka Silvija, brodom sam otplovio u SAD, kao da je to samo jedna imenica „sad“, gvozdeni sad, hoću da kažem. Nova reč za mene.

Aleksander mi je slao fotokopirana dokumenta, fotografije, kao što sam napomenuo, iz prošlosti i sadašnjosti nerazdvojnih, prepletenih, i od njih sam sklapao slagalicu, pokušavao da svakome komadu papira nađem zajednički imenitelj sa Sašinim životopisom, njegovom usmenom hronikom, dodirne tačke između njih i mesta na kojima se preklapaju. Slagalice. Ukrštam priče i dokumenta. I otac i mati Lermer su propatili kroz dva svetska rata, Aleksander samo kroz jedan, a kći Ane Mari i njegova je prošla bez ratnih užasa, osim ako joj mati i otac o tome nisu pričali i objašnjavali koliko su ratovi besmisleni. Vreme se u razgovorima deli na ono pre i posle rata. Ratne strahote su odrednica, ne samo vremenska. A priče o njima upletu se, uvuku podlo, u svaku raspru i donose nesmisleni svađu kao što su oni, krvavi.

Kada smo došli u Beograd, tata nije znao srpski, samo nemački, mađarski i ciganski. Srpski je naučio na radnoj berzi molera kod zidarske kafane „Takovo“. Kada je otvorio svoju firmu imao je pedesetak nameštenika i na fotografiji snimljenoj u dvorištu Dalmatinske pet, kod Botaničke bašte, vide se moleri s kačketima, a među njima i prava umetnička gospoda, elegantni štuko majstori. Gazda Lera sedi u prvom redu, u sredini. Namrgođen je, a ispred njega je velika kutija na kojoj piše FIRMA

LERMER. Julius Lermer je oslikao mural i u vili najbogatijeg Srbina tog doba Jovana Genčića, u Krunskoj ulici. Vremenom tu umetninu je izbrisalo svirepo vreme. Nigde nije zapisano da je moj tata to naslikao, a u spisima o gradnji te vile pominje se samo arhitekta Dragiša Brašovan, rođen kao i Lera u našem Vršcu.

Kao učenik Druge muške Gimnazije Saša, obučen kao dendi fotografisao se na Kalemegdanu sa dugačkim šalom. Rastrzao se između škole i fudbala. Bio je član BSK-a omladinskog prvaka Jugoslavije. Slika šampionskog podmlatka BSK-a objavljena je u Politici hiljadu devesto trideset sedme – Saša mi je poslao kopiju fotke, da je čuvam – Lermer stoji u drugom redu treći sleva. Matursku fotografiju snimljenu u gimnazijskom dvorištu mi nije poslao, ali o njoj, kao da je vidim, čitao sam u zapisu Nenada Novaka, našeg zajedničkog prijatelja, kao i srebrnu tabakeru koju je osmo dva darovalo svom razrednom starešini i zaštitniku Pavlu Sokoloviću za koga je Aleksander kazao: „Voleli smo ga kao oca. Obožavao sam ga. Dan danas čujem se sa njegovom ćerkom. Bio je lep, odmeren, čovek, obrazovan.“ U tabakeru su ugravirana imena maturanata. Saša i sada vidi tu tabakaru, rekao mi je, i kao da je dodiruje, kazao je, upisao je studije na Medicinskom fakultetu.

Dobio sam indeks Medicinskog fakulteta kada je počeo Drugi svetski rat. Radovao sam se studijama, a onda se preko lepe radosti spustio ružan, gadan, prljavi mrak. Zla tama. Odvratna. Uplašio sam se kao i svi Beograđani – tvoji Vrščani su bili daleko na severoistoku – pretećeg i zlokobnog zvuka eskadrila aviona. Kuće u gradu su se iskrivile, izvitoperile, raspadale su se. Šestog aprila četrdeset prve kada su zlikovačke bombe pale na Beograd

moji snovi su se rasprsnuli. Bombe su srušile gimnaziju u kojoj sam učio. Udarile su i u očevo skladište materijala i celu firmu uništile kao da je bila mehur od sapunice. Pomislio sam da je to neko, možda ja, samo snivao. Život mi je bio izvrnut. Preokrenuo se meni Nemcu, jugoslovenskom državljaninu, kada sam dobio poziv da se javim u regrutni centar u Bulevaru kralja Aleksandra. Rat je prokletstvo, govorio mi je otac, ili mislim da mi je to rekao. Regrutnom oficiru sam kazao da sam jugoslovenski državljanin, na šta se on nasmejao i zapretio da će me poslati u logor za prevaspitavanje Nemaca. Saterao me je u tesnac. Nisam znao kako se zovem, ni da sam student.

Na početku Drugog svetskog rata srušene su Sašina Gimnazija i očevo skladište. Kao da ih nikada nije ni bilo, tihim glasom mi je rekao on, gotovo je šaputao. Regrutovan je i upućen u Belu Crkvu, rodno mesto Ervina Mareša koji je tada imao trinaest godina i gledao vojnike u kamionima, džipovima, na moticiklima, i teško disao od smrdljivih gasova koja su vozila ispuštala. Lerner, student medicine, bio je lekarski asistent u motorizovanoj bolnici. Umesto oružja nosio je stetoskop i zavoje. „U punom sastavu divizije Princ Eugen bilo je osamnaest hiljada vojnika, od kojih je dve trećine poginulo. Gledao sam neke kako u mukama umiru, u agoniji, nisam im mogao pomoći, toliko je rat besmislen, besomučan, podao.“ Posle našeg telefonskog razgovora, ponavljao sam u sebi „rat je podlac“. Lepo rečeno o odvratnoj stvari.

Moja mati Marija Terezija je kraj rata dočekala sama u pustoj kući u Vršcu. Iznana je iz nje i poterana kao stoka zajedno sa sedam hiljada Nemaca Vrščana u logor u Mariolani. Varošica se zvala i Zičidorf, a danas Plandište, odakle su Donaušvabe seljeni u druge još gore logo-

re, radne i koncentracione, strašne logore smrti. Iz lagera mamu je izbavio njen zet, Hildin muž, glumac Milorad Spasojević. Pešice je došao iz Beograda. Sačuvao joj je glavu ali ne i građanska prava. Postala je služavka kod porodice Cvejić u Vršcu, a potom u Beogradu kod Grubačićevih, pošto ju je Emilija Vamzer iz poznate familije vršačkih Nemaca uzela za služavku. Emilija je bila komunista i njena porodica je stanovala u Takovskoj dvanaest. Mama je teško bolovala od hronične upale bubrega. Preminula je u Državnoj bolnici pedeset prve. Zbog toga, i ne samo zato, otišao sam iz Evrope.

Saša Julius Lermer je diplomirao medicinu na Minhenskom univerzitetu hiljadu devetsto četrdeset devete godine. Dobio je posao u međunarodnoj organizaciji za izbeglice. Imao je osećaj da mu život ulazi u mirne tokove. Kada mu je mati pedeset prve umrla kazao je sebi „idem s ovog kontinenta“ i preko Atlantika otišao u EsA-De. Poslao mi je poslednji element naše slagalice, kompjuterski otisak kolor fotografije sa proslave njegovog devedeset petog rođendana, januara dve hiljade petnaeste. I potpisao ga „moja voljena porodica“. Na fotografiji je sedmoro. Ane Mari blago nagnuta sedi. Ostali stoje. Sa desne strane je sedokosi Aleksander u svetloj košulji raskopčanog gornjeg dugmeta. Gleda u sočivo kamere kroz naočari. To je pogled mladog nogometaša bskovca, kristalno čist, jasan, prelama se kroz stakla naočara, i svetli. Smešak mu je zaustavljen. Šalje ga Vršcu mada je rodna varoš daleko. Daleko u njemu.

Saša L. je govorio, i pričao dugo, uzbuđeno drhtavim glasom, o vršačkom lokalitetu Šinteraj koji je pod budnim okom jednooke Kule nad Vrščem. Pominjao je i knjige u kojima je pisano o masovnim grobnicama pose-

janim po divljem groblju na Schinderwiese, srpski rečno Pasje grobište. Zatvorio je telefon pošto je rekao: „To je živi deo mog života.“ A od njegovog oca Juliusa Lermara sačuvan je samo jedan spomenik, stubovi od štuko mermera. Stoje, glatki i savršeno valjkasti, u Narodnom muzeju u Beogradu. Video sam ih. I Đorđe Lazin. Samo što ne progovore.

МЕЂ СНОМ И МЕЂУ ЈАВОМ

Za Petera Binzbergera

Лични документ са погрешним подацима га је тиштао, данима. А ништа није хтео да предузме. Чекао је.

У Вршац долазе људи из целог света, да у вароши нађу душевни мир и лече се, а понеко се као редак звер и излечи, у Специјалној болници, званој Лудница. Она се налази недалеко од аеродрома на који слећу авиони, махом у сутон, при смањеној видљивости, па летилице, металне птичурине, гледане издалека личе на комарце. Поготову лети. И ти људи, дошљаци, постају болесници. Њима се придружи и неко од варошана. Заједно, склупчани у креветима или чаршавима за њих везани као да од лежајева не могу да се раставе, станују у приземним павиљонима. Попут малих авиона и једрилица у хангарима. Жаморе. Жагоре. Цвркућу. Причају, у сну и на јави. У сну онога чега се сећају из збиље, а на јави своје снове, тешке море.

ПРВИ САН

Стева је волео шах више од свега на свету. Био је луд за том игром. И када је као птица долетео у Вршац, у ствари у Неуропсихијатријску болницу „Др Славољуб Бакаловић“ колима су га довели рођаци из једног далеког села – можда је било на крају света – у наручју је држао склопљену шаховску таблу, дрвену кутију са црним и белим излизаним фигурама, као што девојчице грчевито држе изломљену лутку.

Кутију је ноћу држао затворену поред узглавља, а дању отворену на коленима. Из дана у дан. Из месеца у месец. Из године у годину. Док се није остварио његов велики шаховски сан.

Угледни београдски вајар је једног ужареног августовског дана, као у причи, допутовао у Вршац да изваја скулптуру Боре Костића, првог српског велемајстора, голбтротера који се под старост са светских путовања вратио у родни Вршац и у њему преминуо. Вајар је од Вршчана добио на коришћење магацин са усијаним кровом и врелим металним двокрилним вратима код железничке станице и право да изабере модел који бар мало подсећа на знаменитог шахисту. И рок од месец дана да глином обликује седећу пуначку фигуру велемајстора у чијем крилу је требало да буде расклопљена шаховска табла са фигурама. Изабрао је Стеву јер је докони пацијент имао све време пред собом, и могао је, као сваки чаробњак, да искорачи из њега. Познати скулптор З. С. није случајно одабрао њега. Стева је са подваљком и великим стомаком личио на Бору Костића. Болнички комби је ујутро такозваног Костића довозио у магацин-атеље, а пред вече, када авиони слећу на градски аеродром, враћао га Кући.

Стева је позирао у топлом магацину у који је јара продирала, и док је вајар миловао глину или из њене масе откидао делове, капци су му падали, отежали, отечени од дремежи. Врућина је улазила у његово тело на столицу и успоравала крвоток. Видео је себе – као да је искорачио из масивне телесине и вратио се у прошло време – Бору Костића како седи на травнатој обали Градског језера, у црним широким гаћа-

ма, са једном ногом под собом, за шаховском таблом. Играо је на летњем сунцу и отирао грашке зноја са сјајног чела. Из групе окупљених посматрача, један гледалац је преко његовог рамена пребацио пешкир, на шта се велемајстор није обазирао. Ништа није реметило његов мир до краја партије. Жмурио је као да спава. Играо је наслепо. Видео је под капцима себе, како на православном гробљу, у Вршцу, гура колица са ковчегом своје мајке, јер није имао пара да исплати људи који су то обично чинили. Бора Костић је са својих путовања донео доживљаје и приче које је мало ко у Вршцу желео да чује, јер, мислили су, да је био пун страних пара. Месна власт га није воле-ла јер је није подносио из простог разлога што је раније играо шах са краљевима, царевима, шаховима, принчевима и другим мајсторима и велемајсторима. Догурао је сандук са материним телом до гроба, поклонио се њеним сенима. Осетио је како га милују по образима...

Бора Костић се тај час пробудио и бунован наста-вио да игра шах. У седећем положају. Као бронзана скулптура у малом вршачком парку. Није осећао вре-лину магацина.

ДРУГИ САН

У специјалној болници је било много птица које нису могле да лете мада су изгарале за полетањем. Мита Комбајн, Муса, Шериф, Циле Боксер, Дара Кокара, Тањираш или Фењераш, Глумац Драги, Петар Пан, ИТД. Тако се звао, ИТД. Лепо име, ка-зала би Кокара чим би га угледала како искорачује из суморног павиљона, необријан и блед. Лепо име

имаш, изустила би и затрептала крупним исколаченим очима.

Недељом су ишли у биоскоп, Раднички или Грацки. На улазу у салу Радничког стајао је округла лица Фреди Сликара, увек необријан и блед, са ватрогасним шлемом на глави, у ватрогасној униформи, са ватрогасном секирицом обешеном о широки појас. Волео је филмске слике. Своје верне пријатеље из птичјег азила, пошто би се угасило светло, пуштао је без улазница у полумрачну салу, тобоже откидајући купоне са карата. Улазили су као авети, као сени бивших људи, ни живи ни мртви, очарани призорима што су се беласали на филмском платну. Сlike, слике, понављао је Фреди, уживајте у сликама, радујте се сликама, слике су једини смисао живота. Говорио је то и у Специјалној болници, па и када би уснио мрмљао је то. А када је филм био готов казао би да су филмске слике умрле, али да ниједна птица не треба да брине јер ће филм васкрснути, већ идућег дана. Умео је лепо да прича о филмским сликама. Понекад би заспао у биоскопу.

Једне недељне вечери, спарне, какве су у Вршцу сред лета и када све мирише на прашину и одише знојем, нарочито у кину, Фреди је сео у дрвену столицу, откопчао опасач са секирицом, испружио ноге, зевнуо, и задремао. Сањао је сан из азила који је први пут био уснио пошто је у болничком културном клубу пројектован документарни филм о сликару Паји Јовановићу који је живео деведесет осам година. Читава вечност у филмским сликама, рекао је тада Фреди и отишао у павиљон, журно, да би што пре заспао и одсањао филм, још једном био у њему и Бечу где је

Паја преминуо. Заспао је Паја Јовановић у биоскопској столици, и видео себе у филму, како доње отечене усне, болестан и стар и престар, прича немим језиком, говори људима-гледаоцима у филму а нико га не чује. Хоће да каже да је ту, баш ту, али нико на њега не обраћа пажњу, пада са столице у мочвару, у воду пуну жабокречине, или је то посивели Дунавски канал у Вијени, тоне у густу води, отвара уста да каже да је он Јовановић, Павле, сликар рођен у Вршцу и да ће једног дана све то да наслика, претвори у покретне филмске слике, живље и од птице и од човека, једног дана, када се пробуди из тешког, невероватног сна. Паул Јоанович је захркао у биоскопу, са ватрогасним шлемом на глави, ни у сну ни на јави, са обе стане свога омлитавелог тела. Ошамутио се као птица.

TREĆA JAVA

Poznati vršački romanopisac, rođen 1929. godine u Temišvarskoj ulici, koračao je polako kroz Drajlaufergasse, srpski rečeno Ulicom tri ulaka. Smišljao je priču u koju će, zahvaljujući svojoj teško stečenoj spisateljskoj veštini, uglobiti događaj koji se u V. odista dogodio pola veka ranije o čemu se u gradu decenijama ćutalo a pisac je mogao samo u sebi da priča. Da ga niko ne čuje. Bio je uveren da će kratku pripovest sačuvati u pamćenju i jednog dana, ko zna kad, izustiti je kao svoju ispovest. Kome? Meni?

Ime mu je, ili samo prosti nadimak, bilo Makaj. Prvi put se pojavilo u priči objavljenoj hiljadu devetsto šezdeset šeste godine u jednom poznatom novosadskom nedeljniku. A Makaj je bio samo Makaj, poznati dželat, ili samo strvoder, oktobra hiljadu devetsto četrdeset če-

tvrtog leta Gospodnjeg na Šinteraju, poznatom stočnom i pasjem groblju u Vršcu, koji je jedan komediograf zvani Ster i ja nazvao lepom varoši kao što bi lako napisao „lepo ništa“. Taj pisac je živeo u devetnaestom i dvadesetom veku, da bi se u jednoj naivnoj priči pravovremeno preneo, to jest uključio, u dvadeset prvo stoleće, ali nije o njemu reč nego o Makaju i Šinteraju i kiselom vinu i Ludnici, u koju sa aerodroma sleću ptice. Da spavaju u pansionima-potleušicama sa čeličnim rešetkama na prozorima, da ptičice ne bi mogle da izlete kroz razbijeno staklo. Glavom ili laktom razbile bi okno i poljubile rešetke, ili ih zagrizle.

Makaj nije mogao da sanja. Nije imao toliko dara, po svemu sudeći.

Makaj je pio rakiju šećerušu i kiselo vino na Šinteraju, i u varoši, kad god bi mu se ukazala prilika pa i za vreme dok je bio u Specijalnoj bolnici. Bio je pijanica sa slabim, kvarnim zubima, manje pokvarenim nego što je on bio, ali ne lud, samo prividno blesav, da bi u ptičjem azilu prezimio, odnosno spavao u toplom, u zagušljivoj sobi i kusao kuvana jela. On je video ono što bi drugi jedva mogli da odsanjaju. Java-mora. Ono što drugi možda ne bi mogli ni da snuju izvodio je zaudarajući na bačvu smrdljivog procvetalog kupusa. Mita Kombajn, prodavac novina, uvek mu je govorio da je izašao iz bureta gnjilog kiselog kupusa.

Makaj nije bio na ivice javi, nego sred srede zbilje. I misli su mu bile istinite, činilo mu se stvarnije od stvarnosti. Video je, jasno je video, u dvorištu Ludnice, dok je sa laktovima na kolenima tobože grbav, pod kasnooktobarskim suncem, sedeo na betonskim stepenicama paviljona, pokretna kola sa konjskom zapregom, bile su to obične

taljige, na kojima su na krvavoj slami ležali mrtvi ljudi, kao lutke, sa rukama i nogama, ili su to bili samo udovi nečijih tela, Makajevih sugrađana. Makaj nije mogao da razazna šta je krvava kosa ubijenih, a šta okrvavljena slama. Prizor kao kada su kola prolazila Temišvarskom ulicom u Vršcu, na sporom, otegnutom i mučnom putu, nalik lavirintu, od Dreilaufergasse, sporedne ulice, kroz centar varoši, do ukletog Šinteraja. Bilo je to lepo ništa, za njega, kada je skakao po mrtvim telesima, pokušavajući tobože da ih oživi, cerekajući se sa flašom kiselog vina u rukama. Skakao je, Makaj, poskakivao je, jasno je video. Glavna ulica u ptičjem azilu se pretvorila u vršačku aveniju. Nije joj se nazirao kraj gde je kopao rake, velike rupe, pod paskom uniformisanih vojnika. Ljubio im je ruke, pijan, ili je samo govorio „Ljubim ruke!“. Čuo je ili video. Kao što je svojim podmuklim očima video poglede uplašanih ljudi koji su saginjali glave i zatvarali se u svoje kuće. Zaprepašćeni i zastrašeni.

Tako se strvoderu Makaju javljala java. Nije razlikovao pramenove kose leševa od slame. Drugi bi oslepeli. A njemu nije bilo ništa. Lepo, ništa.

Danilo K. je prolazio Ulicom tri ulaka i sricao kratku priču.

АТЕЉЕ

За Бранислава Лазина

У језгру Вршца одакле су куће нестајале остајале су подивљале ледине са коровом, извирале сиве баре са прљавом, мутном водом, несветом водицом, и минијатурним жабама крекетушама што су у воденом смраду нашле станиште. Жабља варош.

Шездесет километара јужно од Беча, у подножју планине Шнеберг, угнездило се село Потчах, право големо гнездо са пет хиљада житеља, на узвишењу корак од плавозелених шума, ponad Терница, седишта општине. У сеоској, птичјем крилу налик, искошеној Алтштрасе четрдесет три налази се кућа и атеље сликара Роберта Хамерштила. Потчах је на благој узвисини што личи на лигештул као и падина Брега над Вршцем, родним градом уметника који седам деценија живи у Аустрији.

Ђорђе и Бранислав Лазин истог презимена, али нису били браћа ни рођаци мада то презиме у Вршцу није често, довели су се ципом осамнаестог фебруара на рођендан Роберта Хамерштила у Потчах, скровито тихо месташце, утуткан међу дрвећем и разбокореним дивљим жбуњем и зауставили се пред приземном кућом. Сликара их је чекао код дрвене ниске капијице у огради и увео у двориште, стрмо као и село, а на врху авлије био је атеље, срце куће и Потчаха.

Ђорђе је питао Хамерштила да ли је он најпознатији мештанин, цењени житељ Потчаха, и, одмах за-

тим, шта слика. Слика је прећутао одговор и показао најновију слику језгра Вршца и матере Терезије. Гледао се са њом. Насликао ју је са марамом по сећању, није користио стару пожутелу фотографију коју је урамљену држао на зиду атељеа. Још се осећао мирис боја. Преовладавала је оштра црвена, румена као крв попут одраза кристалног и тешког сећања, помислио је Брана. Роберт је говорио о родном Вршцу као да оданде није отишао и још није стигао у Доњу Аустрију. Путује. Међу сликама, цртежима, графикама и студијама, крокијима, нацртима у оловци, сложеним у дрвеним полицама што су обложиле зидове радне собе.

Хамерштил је рекао да многи познати људи и пријатељи, не само уметници, долазе у његов атеље, гледају слике, цртеже, дрворезе. Пре више деценија, причао је, аустријски писац српског порекла Мило Дор довео је Вршчанина, песника Васка Попу. Дор му је био рекао: „Водим те у Потчах где живи твој Вршчанин, сликар Роберт Хамерштил.“ Васка је посебно заинтригирала слика човека сувог издуженог лица, извитопереног, под тамном разбарушеном косом. „Такав сам био ја, пресликан, исти тај млади човек када сам студирао у Бечу, а насликао ме је Едгард Фирнајз, школски друг из вршачке гимназије који се преселио у Аустрију чим је почео рат“, казао је песник. Тада су тројица причали на српском и немачком језику. Лазини и Хамерштил само српски, јер је Роберт рекао да не жели да заборави језик свог банатског детињства близу Балате и речице Месић. Скидао је слике са полице и показивао их гостима. Говорио је како су настајале и кратку причу што је довела

до њиховог настајања, улазак у обојени свет силуета и сенки. Бранислав је филмском камером снимао распета платна, а Ђорђе фото-апаратом. Сликару је казао да ће написати репортажу за једне београдске новине, нешто слично дописници из Аустрије и овог чудесног атељеа облика слова Г у којем су се укрстиле многе судбине и сачувале се на цртежима, графикама и уљаним сликама.

Сликар је кружио око штафелаја.

У електронском туристичком бедекеру пише да је име Потчах први пут записано 1094. године. Назив места потиче од старе речи која значи „забрањена вода“. У давнопрошлим временима поданици-становници нису смели да се баве риболовом. Године 1842. мала варош је прикључена на руту јужне пруге што је повезивала Вијену са Трстом, главном луком Аустроугарске монархије. Варошица је постала драго недељно излетиште Бечлија, ваздушна бања.

Кућа, сазирана у осамнаестом веку, у којој је атеље и у њој живе Маргарета и Роберт је најстарија очувана зграда у насељу. Грађена је за наплату армиције, пијачнине, јер је поред ње био друм који је повезивао четири села са једином пијацом у Терницу. Са обе стране пута теку два бешумна потока, Бирг и Бухбах, као насликани. Уливају се у речицу Шварцу. Атеље Хамерштилов је постао центар Потчаха.

Роберт је показивао слике, држао их као одојчад, обема рукама, и причао како су настајале, објашњавао мотиве, и говорио о личностима које су биле насликане и на њима се појавиле, силуете, сенкама и сенима налик. Ђорђе се није усудио да каже своју примедбу, да на сликама нису представљени људи него њихови

духови, душа из које су израсле, разгранале се сенке човеколиког обличја и заогруле се тамним и светлим јарким бојама. Мртвим и живим. Иза силуета су личности, хтео је да каже. Само је фотографисао платна, без речи.

Из стелаже Хамерштил је извукао уљану слику распету на четири прикуцане летве. Била је то затамњена магловита представа два ружичасто-сива дечака, двојника, полуцрна у сабирном логору у Зичидорфу, где су њих двојица са породицама из вршачке Алексине улице, доведени у касну јесен четрдесет четврте године, рекао је уметник и дланом прешао преко извитопереног смеђег лица-силуете једног детета. О томе је Роберт казивао гостима, како су у скрајнуту, говорило се слепу, варошицу З. допешачили у колони Немаца скупљаних по кућама, истераних из њих да се тамо никада не врате и прогнаних из града, да буду под великим будним стражарским оком нових народних власти, заробљени у влажним и нахереним приземљушама, кућама ограђеним дрвеним плотовима у послератни сабирни лагер.

„Миши Вајферт и ја смо гладовали и личили на костуре“, једва чујно је изговорио сликар пред уљаном сликом на штафелају. Извлачио је друге слике и постављао их око средишње са двојицом малих загрљених двојника. Свако његово дело имало је свој животопис, малу живу историју што се утулила.

Ту, на тој слици је Хамерштил као да тумачи легенде о сликама, даје језгровита објашњења. Шта је у уметности његовој главна ствар, бележио је Ђорђе Лазин у мали нотес, припремао грађу за запис о знаменитом Вршчанину о коме је Бранислав Лазин сни-

мао документарни филм за вршачку ТВ Пановизију. И покушавао да утврди да ли постоји још веза сликарева са старим завичајем, нешто као пупчана врпца. Можда је то била насликана искошена приземна плавичаста и беличаста кућа на углу две улице у Вршцу.

Ђорђе је дуго посматрао ту слику, као да улази у њу и преображава се у силуету и остаје без свог тела. Њу је задржао у сећању док су се враћали у Беч. У атељеу ју је фотографисао десетак пута. Фотографију слике са дечацима двојницима ставиће на радни сто, да му буде пред очима, знао је, и рекао Браниславу. Да не заборави посету Хамерштиловом атељеу. И додао да је његов живот тог дана добио нови смисао, другачији, двојник досадашњем а не само његова алтернатива, дубљи, мислио је. Сада је други човек. Један закопани део прошлости његовог родног града и насеља што га окружују је разоткривен, осветљен затамњеним, пригушеним тамножутим светлом. И бојама на сликама Роберта Хамерштила. Питао је презимењака, бар су по томе били исти, да ли је у атељеу све детаљно снимлио, сваку слике на штафелају посебно и оне око њега поређане попут постројених сенки и издужених елипсастих сени по атељеу. Бранислав је потврдно климнуо, лица приљубљеног уз камеру коју је са обе руке држао у крилу. Као да још увек снима. Гледао је кроз њено око и видео исхитрене црне сенке аутомобила и камиона по друму којим су Вршчани јездили.

TREĆI KRUG

Priča ili izložba u dvadeset četiri mala poglavlja

Za Roberta Hammerstiela

У Вијени, на Партеру, међу грозним покретним клима-
вим искеженим страшилима а у забавном парку, недалеко
од монструозног Бечког точка, угледао је ужурбаног чове-
ка, у црном, лица без очију, носа и уста, како се кривељи
и нестаје, за собом увлачи дрхтуруву безобличну сенку у
пећину страве. Видео је.

1

Dok sam čekaо da mi se uruči osnovno ili privreme-
no rešenje o penziji koju sam stekao после четрдесетјед-
ногодиšnjeg lagodnog i mirnog pisanja romana i pripove-
daka, nisam niшта pisao. Iščekivanje tog rešenja oteglo se
godinu dana. Za to vreme nisam hteo da napišem nijedan
redak, ni pismo prijateljima, niti elektronsku poruku. Mr-
zelo me je da pišem. Užasavala me je pomisao da sklopim
priču, zapis, gadilo mi se pisanje. Da sam se latio pera ili
kompjutera, povraćao bih. Čitao sam knjige, moram da
priznam da bih ostao u formi ako pisac uopšte treba da
je u formi kao atletičar или fudbaler. Čitao sam lepe roma-
ne, knjige priča, pa i bajke, оно што vole deca. Literatura
ponekad zahteva da se čitalac sa njom sprda, nalazi joj
mane kao svakom živom човеку i da je tako održi u жи-
votu. Pa i da joj pruži вештачко disanje, као давлjeniku,
kada počne da se гуši. Grozio sam se pisanja, a da sam

počeo da pišem roman, progutao bi me, i od penzije ne bi bilo ništa. Govorio je u sebi Đorđe Lazin i nije micao usnama. Njegov prijatelj Dragi je rekao slikaru Robertu Hamerštilu da bi ga Lazin rado posetio u atelju i okružio se njegovim slikama, bar na nekoliko sati. Želi da napravi seriju fotografija i snimi dokumentarni film o njemu u živopisnom Potčahu. Možda će, nadahnut, posle toga da izađe iz stvaralačke krize, depresije, i napiše novelu o dvojniku ili dvostrukoj ličnosti književnika. Umetnik je prihvatio predlog rekavši da su vrata njegovog ateljea širom otvorena za Vrščanina.

2

Držao sam rasklopljenu knjigu i samo gledao njene dve otvorene strane. Mogao sam da je stavim na glavu kao kapu nalik kacigi. Zazvonio je telefon. Iz Austrije je zvao Robert Hamerštil. Javljao se iz svog ateljea, rekao je da je dvorište pod snegom, kao hiljadu devetsto čerdeset pete u Mariolani na Badnje večer, šestog januara. Miši Vajfert i on sa majkama smrzavali su se u maloj kući u selu-logoru. Jedva sam razumeo šta govori. Vikao je u telefon kao da želi da priguši plač. Spominjao je izložbu u Beču, u Leopold muzeju. Zimsko putovanje, ponavljao je, zimsko putovanje.

3

Možda sam prigušio jecaje dok sam govorio u telefonu, onom piscu. Pozvao sam ga da bar na nekoliko dana ode iz Vršca i dođe u Beč. Na izložbu. Nikada nije upoznao mog Mihaela Vajferta. Nije se ni rodio kada je Miši umro. Na izložbi će biti i crteži sa Mišijem. On i ja od petog do sedmog januara idemo po snegu iz Zičidorfa do

Vršca i nazad u logor, sa darovima. Da vidi šta je zimsko putovanje i čuje muziku Franca Šuberta. Romanopisac treba da izađe iz kuće, da iskorači iz svoje kože i bar neko vreme bude neko drugi... Sasvim... Najzad, i Miši je sa mnom, zajedno letimo iznad polja i velikog gumna. Čak je moj pas ovde. Hteo bih da ga pomilujem...

4

Obećao sam Robertu Hamerštilu da ću doći u Beč, otići iz Vršca, i da ću početi da pišem. Zaklopio sam knjigu. Sutra ću uzeti Robertov autobiografski roman-hroniku *O ikonama i pacovima*, o jednom banatskom detinjstvu. Pisao je o braći Mihailu i Sebastijanu Vajfert. Mislio je Đorđe.

5

Knjigu sam pročitao za jedan dan. U jednom poglavlju je zimsko putovanje dvojice dvanaestogodišnjaka od Mariolane do Vršca, po snegu i vetru, u potrazi za hranom i toplinom. Pozvao sam Roberta. Rekao mi je da spustim slušalicu i da će me on nazvati. Pričao je, opet, o snežnim smetovima kroz koje su se on i mali Vajfert probijali, kilometrima, do Ribolova i preko Gumna i Šinteraja do Balate u Vršcu. Čuo sam njegov napukli glas i šištanje vetra. Pitao sam ga da li duva vetar u Potčahu. Rekao je „duva i duvao je“. Kao da vetruština priča. Govorio je Hamerštil. U njegovom ateljeu je uvek bilo toplo i osim slika, crteža i knjiga u njemu bi se našlo vino, roze. Obradovao bi se svakoj boci donetoj iz njegovog prvog, banatskog, zavičaja.

6

„Doneću ti vino“, rekao sam. Završili smo razgovor. I telefonu sam to rekao kada se veza prekinula.

7

Hteo sam da mu ispričam kako je Miši voleo da spava na slami i pre nego što su nas isterali iz kuća i zatočili u malim seoskim kućama, u sobama hladnih oljuštenih zidova i u štalama, i u stajama, i u kokošinjcima. Spavali smo na prostrtim džakovima i izgužvanoj slami, kao konji, krave, kao koze. Bilo bi mi lakše da je sa mnom bio i moj pas Loni, kojega je bila sakrila naša stanarka, Bugarka, kod sebe, iz straha da ga vojnici ne ubiju, pre nego što smo izašli iz kuće. Dok smo se udaljavali, čuo sam kako cvili.

8

I sama pomisao da moram u Austrijski konzulat da bih dobio šengensku vizu za putovanje u Beč bila je mučna. Olako dato obećanje je trebalo da ispunim, i dok sam čekao da predam pasoš i druga dokumenta pokušavao sam da uverim sebe da se to ne događa meni, nego nekom drugom, i da ja tih trenutaka jesam neko drugi, u redu za vizu.

9

I to će proći. Svako sećanje prolazi, kao i događaji iz kojih je ono proisteklo, i dešavanja postaju nestvarna. Nisu više moja. Ni sobe sa malim prozorima i zgužvanom slamom.

10

I to sećanje je prošlo. Spremam se za put u Vijenu. Dvoumio sam se da li da putujem vozom ili autobusom, što se dešava pre svakog putovanja. Ta mala neizvesnost mi je držala volju, tačnije potiskivala mučninu.

11

Vetar nam je nanosio sneg u lice, bacao ga na nas, zasipao oči. Žmirkao sam i suzio, jedva video prtinu kojom smo se kretali sankama nalik. Usne su mi se smrzavale. Mislio sam da su ispucale i nisam se usuđivao da ih obližem. Natukao sam kapu na čelo i šakom prekrrio usta. Rekao sam Mišiju da to isto uradi. Odgovorio je da je to već učinio, nije čekao moj savet koji je vetruština razvejala kao snežne pahulje što su poput insekata obletale oko nas i svetlucale na slaboj mesečini. Ulazili smo u sneg kao u tunel.

12

Činilo mi se da putovanju nema kraja. Vozači autobusa su pravili duge pauze jer su voleli da sede u drumskim kafanama, da jedu i piju kafu. Voleli su da voze, jedu i piju kafu. Putnici su morali da ih prate u stopu, kao i kada su ih na granicama zaustavljali policajci i carinici, zbog kontrole. Ta su putovanja toliko uzbudljiva da se čoveku smuče, ali, kada se čeka na vizu, treba samo zamisliti da se to nekom drugom dešava. Ili je to običan san, ljudski, iz kojeg se čovek izvuče ako ima čvrstu volju. Probudi se i okrene na drugu stranu, leđima prema prozoru sa spuštenim roletnama.

Vršac je bio daleko. Da bismo mu bili bliži govorili smo, uprkos vejavici, o našoj varoši, Aleksinoj ulici i Aleksinoj crkvi u čijoj smo se porti igrali dok nisu došli uniformisani i prekinuli igru. Govoriti o Vršcu to je skoro kao da smo u njemu, vidimo obrise kuća i zavejane ulice, Mesić po čijoj se vodi, kod obala, uhvatio tanak providan led. Miši je rekao da treba da pričamo o gradu, o Bregu, Kuli, i tvrdio da će to da nam skрати putovanje.

Napokon u Beču. Uzdahnuo sam. Čekao me je Miša Radak i odvezao u svoj stan. Odahnuo sam. „Sutra je izložba“, rekao je Miša. „Prekosutra“, rekao sam ja. „Sutra idemo u njegov atelje. Spremio je bocu rozea za nas.“ Kazao sam da vino u ateljeu sagrađenom u obliku slova Γ ima poseban buke, čudan. Vino je pitko.

U Leopold muzeju se osećam kao kod kuće. *Zimsko putovanje*, moja druga izložba u njemu. Kuratorka Sandra Treter je dobro rasporedila crteže i grafike u dve sale. Na udarnim mestima su „Ples smrti“ i „Noćno odabir“, logorski prizori, kada su stražari razdvojili Mišija Vajfer-ta i mene, jer je bio viši i sposobniji za rad. Selekcija po ratnim ili sportskim merilima. Sandra me pita. Ne čujem šta me pita. Ne čujem jer sam se nadneo na izglačanom zastakljenom vitrinom u kojoj su izložena moja dvadeset četiri minijatura crteža, olovkom, na temu mog zimskog putovanja iz Mariolane do Vršca, po snežnoj mećavi, sa Mišijevim izvitoperenim senima koje nazirem pod izložbenim staklom. Sandra mi nešto govori. Njeno lepo lice

je u magli. I Mišijevo sitno, ispijeno lice, sa krupnim zubima u poluotvorenim ustima je u izmaglici, a ipak ga jasno vidim kao da sam i ja zaronio u magluštinu. U isparenja, možda. To je neko drugi nacrtao. To nisam nacrtao ja, siguran sam. Miši mi je imao tako izražene, oštre jagodice, kao dve kosti. Miši i ja hodamo po snegu, ili smo malo odignuti od tla.

16

U dnevnoj sobi Radakovih ima puno knjiga. U polici, među njima, jesu i mojih desetak, i prva *Crveni jedrenjak*, pesme. Iz nje ispadaju listovi sa sitnim slogom, kao da žele da polete, da raspolute knjižurak. Listovi među sobom, kao i reči, vrše odabir. Selekcija po ratnim ili sportskim ili umetničkim merilima. Mala knjiga što nastoji da uzleti. Knjiga-ptica. Sa knjigama treba da se prekрати vreme i da se čas otvaranja izložbe primakne. Sutra ću otići u Robertov atelje, a pre ulaska u dvorište njegove kuće napraviću snimke u Ternicu i Potčahu. Fotografije sa putovanja. Možda će se na nekoj pojaviti i deo moje senke koju će na nju naneti sunčevi zraci.

17

Moj mali sadrug Vajfert i ja letimo nad poljanom, iznad aerodromskih hangara u kojima smo bili zatvoreni, ponad našeg prvog logora od lima. Kao na slikama. Senke prolaze kroz zidove, Miši se smeje, i dok smo u sepetkama raznosili kifle, perece i lepinje po kućama gušio se od smeha kada bi neko pomenuo senke. Senke i siluete. Zagrcnuće se, uplašio sam se. Držimo se za ruke i letimo, nekoliko metara smo odignuti od tla na putu ka Vršačkim planinama, plavičastim u daljini. Plava boja se

preobražava u zelenkastu. U odabiru imeđu plave i zelene padamo u veliku nedoumicu.

18

Robert i ja opet razgovaramo telefonom. Kažem mu da ću sutra doći kod njega. A on kaže da je to neizvodljivo jer tada mora da bude u galeriji zbog konferencije za novinare koja je ranije zakazana. Videćemo se na izložbi, kaže. Videćemo se na izložbi, kažem. Otići ću u Kunstforum da razgledam izložbu Žorža Braka. I ja bih s tobom, kaže Robert u znak izvinjenja, ali ne mogu da izbegnem tu neizbežnu konferenciju. Dobićeš moj katalog, videćeš kako je dobro ispao, u njemu su reprodukcije svih crteža i drvoreza, sedamdeset šest, onoliko koliko godina punim osamnaestog februara.

19

Elizabeta Leopold je stala pored mene, kod vitrine sa dvadeset četiri crteža malog formata. Kao da ih je nacrtao dvanaestogodišnji dečak, kaže gospođa Leopold, a to je rekao i moj Rudolf, kaže gospođa Leopold. Jeste, slažem se sa njom, to je nacrtao dvanaestogodišnjak na putu Mariolana – Vršac, i nosio je iscrtane papire sa sobom, one iscepane je slepio i sada je pod staklom mala kolekcija, strip od kojeg se nisam odvajao šezdeset četiri godine i mesec dana. Izračunao sam. Ona misli da se šalim. Ne, ozbiljan sam, sa crtežima se nikada nisam šalio, ni pomislio da se sa njima poigram. Umetnost je surova. Slikanje i crtanje jeste svirepo, briše lica, prste, ostaju samo siluete, crne ili crvene, svejedno, ali samo siluete, samo siluete. Senke... Zaspacu, kažem... Sve smo bliži rodnom gradu. Naziru se crkveni tornjevi.

U Beču sam. Od Fotifkirhe, kroz park Sigmunda Frojda, u kojem su u svoje vreme sedeli bečki studenti Miloš Crnjanski i Vasko Popa, ulazim u Šotengase na putu ka galeriji Kunstforum i Brakovim slikama. Hladno je. Duva februarski vetar, ne znam sa koje strane sveta jer ne mogu da se orijentišem u krivudavim ulicama sličnim lavirintu.

Urednik ili dopisnik Austrijske državne televizije, visok i vitak čovek, lelujava hoda i zalizane kose želi da me snimi dok razgledam svoje crteže iz ciklusa „Zimsko putovanje“ inspirisanog muzikom Franca Šuberta i stihovima Vilhelma Milera. Za televizijske gledaoce je zanimljivo kako izgleda umetnik dok se nalazi u koži običnog posetioca galerije, radoznalog ljubitelja umetnosti. Uživam, on misli, dok gledam svoje delo, a ne sluti da ga se plašim, strepim da će me crteži uvući u sebe i svoj papirnati bezgranični prostor, progutati i povezati me, splesti sa figurama, od kojih su mnoge mračne spodobе, ni u životu ni u smrti. Negde. Negde, govorim mladom novinaru, negde su nestali ovi likovi, pa su se opet pojavili, kao reka ponornica. Obični ljudi to vole, tvrdi urednik. Znam. Tu je Kremerneni, veštica i čarobnica iz Vršca. Poznata vračara. Gatalica.

Prošla je još jedan noć. Spavao sam u sobi okružen knjigama i ništa nisam sanjao. Ili sam počeo da zaboravljam snove. Godine me izdaju, uhvatile su me i bacaju u polumračan tunel. Ipak ujutro je bilo vedro, dan, sun-

čan, brzo je prošao. Uveče sam otišao u Leopold muzej i dugo, zbog mnogo sveta, stajao u redu pred garderobom da bih predao svoj kaput. Bilo je mnogo zvanica. Čim sam ušao u salu sa crtežima i drvorezima Robert mi je dao svoj katalog. Smeškao se. Oči su mu pod staklima naočara svetlucale. Svetlela se i njegova seda brada. Ništa nije govorio mada su mu se mnogi obraćali.

23

U Vršcu smo darovima napunili dve vreće. Marišneni stavlja Mišija i mene da legnemo iza tople zemljane peći. Kaže da moramo da se odmorimo, oporavimo, povratimo snagu i dobro se ispavamo. Jer, večeras nas čeka nov, težak, put. Dobila je od komšija za nas mnogo poklona. Već je napunila dva džaka. Biće teški za nošenje. Ali, danas je srpsko Badnje veče, pa će u toj svetoj noći biti mnogo lakše da se sve to nosi i izdrži. Niko nam ništa nažao neće učiniti. U polusnu, čujem da nam Marišneni govori kako ne treba da se plašimo. Jer, danas će se pojaviti Andeo, pratiće nas i čuvati na putu. Miši i ja ćemo uzleteti. I brzo ćemo stići u našu malu sobu u Mariolani.

24

Dobio sam rešenje o penziji. Postao sam penzioner. Lepo. Poću da pišem novi roman. *Zimsko putovanje*.

NESTALI S. W.

Za Sebastiana Weiferta

Није знао у којем се граду налази. Окретао се око себе са планом града у рукама. Газио је по својој замишљеној оси, али није било спаса његовој сенци. Измицала је и у другој сенкетини нестајала.

*O dečaku koji je nestao u Tisi nije napisana
nijedna priča,
nijedna pesma komponovana, zabeležena nije ni
jedna rečenica
ni skrojen bar mali zapis da bi ga se neko setio.
Mali dečak se udavio, tvrdili su očevici koji su se
zatekli na obali reke Tise.
Hiljadu devetsto četrdeset šeste godine.
Nepoznati autor*

Dečak Sebastijan Vajfert, od milja zvan Vastl, stajao je u predvečerje na obali reke Tise. Zagazio je u mekani mulj okružen trskama i šibljem izdžikalim iz mutne vode čiju je površinu studeni vetar mreškao i odnosio prema Suncu koje je zalazilo, i tamnilo. Dete se kroz trepavice zagledalo u zalazak Sunca. Činilo mu se da je ono, purpurno, blizu, pred suvim, lišajem prekrivenim licem. Nad loptom što je menjala oblik i smanjivala se, gasnula, nadnela se senketina, kao i nad Vastlovom sitnom glavom. Senka čoveka ili žene, zaobljena i lelujava da joj se pol nije mogao odrediti, bila je, priseća se, pred kapijom njegove kuće. Pokušavala je da otvori dveri ili prođe kroz

nju kao duh. Sebastijan je osećao da mu se cipele raspadaju u plićaku. Do Tise je došao iz Rudolfsnada, selalogora za Nemce koji su preko noći ostali bez svojih domova. Svaka seoska ulica dobila je ime po naselju odakle su dovedeni njegovi žitelji. Ulicama i uličicama imena su pozajmili Hajdučica, Zičidorf, Vojlovica, Vršac, Margita... Rudolfsnad, koncentracioni lager, imao je mnogo izukrštanih zemljanih sokaka što su se uvijali oko jedinog trga. Išlo se iz jednog u drugo sokače, do slepog gde se put završavao, kao u lavirintu. Logor-lavirint.

Sećao se male dvokrilne zelene kapije sa čije su obe strane u beličast zid, kao dva slepa oka, ugrađeni uvučeni prozori, na niskoj kući, potleušici. Kad bi iz kućerka izlazio na ulicu svetlost bi ga zaslepila pošto se izvlačio iz polutame. Progutala bi ga nakratko dok ne bi otvorio oči i trenutak stajao pred kućom pre no što bi krenuo od nje. Senka bi pošla za njim, nadneta nad njegovom glavom bio je ubeđen, ali kada bi se osvrnuo nestala bi. Osećao ju je kao što je pamtio i usku kapiju i dok je senku ostavljao iza sebe, kapidžik mu je stalno bio pred očima, i sen zalepljena, priljubljena, za nju. Pomišljao je da je čeličnim sečivom sastruže sa ispucalog drveta ali kada bi joj sa nožem a zatim, da bi bio sigurniji, i sa špahtlom prišao, nestala bi, ili se, verovao je, uvukla u drvo poput crvotočine.

Dok je prilazio reci pričinjalo mu se da se siva voda Tise udaljava, da neće nikada stići do nje iako je tren ranije jasno video da je obala svega nekoliko koraka ispred njega. Nebo, bledocrveno, počelo je da tamni i da se tanji. Osetio je blagu jezu, i hladnoću kako mu se uvlači u kosti. Zadrhtao je. Šake su mu podrhtavale. Usne drhturile. Stresao se kao da želi veliku crnu, mračnu sen-

ku, otežalu od neba, da zbací sa ramena, odvoji se od nje pre no što zakorači u potamnelu vodurinu.

Razmišljao je da li je to kraj njegovog puta, iz Vršca kroz logore Zičidorf, Molindorf koji nisu bili ograđeni bodljikavom žicom mada se govorilo da će selendre njo-me zbog zaštite, sigurnosti zatočenih, biti opasane. Kućerci, seoski i logorski, bili su prenaseljeni logorašima. U njima se teško disalo. Kašalj se širio po golim sobama i šupama, avetinjski, noću. Kao da se pretvarao u pokretne zatamnjene izlomljene figure, lahoraste seni što su i kroz zidove munjevito prolazile, potom legale, široke, preko premorenih ispijenih izgladnelih žena, staraca i dece. Završetak putovanja iz kućnog dvorišta i bašte pozadi avlije, gde su se brat Mihael i on krili od majke kada ih je dozivala u kuću. Pritajeni, čekali su da se mati povuče u kuhinju. Sebastijan je kretao prema kapijici i za senkom izašao na ulicu, pretekao je i hodao, i poskakivao, ulicom ne osvrćući se do Aleksine crkve na početku sokaka odakle se skretalo u Pančevačku ulicu, do železničke stanice, gde je S.W. posmatrao vozove, zahuktale, brektave velike metalne igračke na pruzi.

Na cipelama nije imao pertle. Istrulele su na iskisloj obući u seocu i posle šljapkanja po smrdljivoj baruštini na obodu naselja. Cipele su mu spadale sa peta, osećao je dok se vodurina ulivala u njih, natapala stopala, smežurana kao i kada bi se u sobičku logorske prizemljuše izuvao i skidao čarape, u stvari krpetine kojima su noge u razgaženim cipelama, ili cokulama, bile obmotane. Mihael je imao cokule. Braća su često razmenjivala obuću. Dok se udaljjavao od Rudolfsnada Vastl je ruke čvrsto držao uz telo kao da je strepeo da će se one do trupa odvojiti i podići iznad glave. Gledao je prema udaljenoj Tisi

skrivenoj vrbacima i trskom, širokoj i moćnoj vodi što je vodila u drugi svet, daleki. Selendra Rudolfsgnad i reka Tisa su se dodirivale. Sebastijanu je mala kuća, kao maketa kućerka, u čijoj je tesnoj sobi prebivao sa majkom i bratom, bila na leđima, kao da je puž, kornjača koja će zaroniti u vodu. Da spere kućicu.

U dvorištu njihove nadničarske kuće u Vršcu – otac i mati su po prigradskim njivama, vinogradima i voćnjacima godinama nadničili – što se vukla po zemlji po kojoj je plegla tako da je izgledalo da u nju polako tone, pod uskom strehom laste su svile gnezdo. Nadletale su kuću i baštu, obletale dvorište pre no što bi se ustremile prema skrovištu sa pticima. Otac Franc je bio teško bolestan. Jedva je disao. Legao je u nisku postelju iz koje nije ustao i u kojoj je stenjao od bolova isušen boljkom što ga je proždiralala tog juna kada su Miši i Vastl čuli cvrkut lasta. Bacale su male titrave pokretne senke po krovu pokrivenom mahovinom, po dvorištu i pevušile pesmu života, čuo je Mihael. Sebastijanu je tumačio da ptice svojim jezikom govore da će otac ozdraviti, osoviti se na noge i ponovo moći da radi u polju. Po očevom licu širilo se žutilo i topio vosak. Nije dočekao večer. Sledećeg dana su ga sahranili na vršačkom groblju. Laste su kružile oko svog gnezda.

Sebastijan će zagaziti u reku i razgovarati sa vodom kao sa živim bićem koje će mu pokazati put do majke i brata nestalih iz slepe sobe u logoru, odnešenih iz turbnog sobička kroz širom otvorena vrata čim se mrak nahvatao po dvorištu i zalepio za kuću, do zaprežnih kola za mrtve što su odtaljigala do Telečke ledine kod Tise. Razmišljaće jedino o tome da li će mu voda otkriti kuda su oni odveženi. Tražiće odgovor od reke. Vetrić će ga

prskati po licu. Zažmuriće i potonuti. Neće ni osetiti da mu se noge i ruke smrzavaju. Tamna teška senka zaroniće u vodu i kao spretan pauk oplesti telašce mršavog dečaka i vući ga kao nemoćnog insekta prema dnu gde su se u mulj, pomisliće ili se to samo kaže da je to njegova poslednja očajnička misao, bili ukopali Mihael i mati Magdalena. Čekaće ga raširenih ruku, uplakanih lica da ga prihvate pre no što upadne u meki glib.

Na obali rečice Mesić podno Uspenske crkve celo leto, kada je izbio rat, sa Mihaelom i njegovim vršnjacima pravio je čamac kojim će oni, vodoplovci, otploviti u Begej, i dalje, u more, čim leto zamre. Deljali su daske, sekli i šiljili grane. Vezivali ih štrangom i kanapom. Gradili su i kolibu, skrovište u kojem su jeli hleb sa pekmezom i krili se do sumraka kada su se izvlačili na ulicu. Jednog jutra kada su došli do Mesića zatekli su razrušenu kolibu, razbijeno plovilo. Obala na kojoj su ranije sedeli bila je izgažena. Daske polomljene i razbacane, tragovi nasilništva noćnih siledžija. Sebastijan je jedva prigušio jecaje. Nije više odlazio do mutne vode Mesića. U širokom luku zaobilazio je rečicu.

Lice Magdalene Vajfert je bilo voštano. U Rudolfsnadu je duvao studeni vetar i prodirao do kostiju, razgrtao tanku odeću kada bi se logoraši pojavili na sasušenoj ulici. Majčine upaljene oči su bile poluotvorene, kapci teški i natečeni. Slabašno se smešila Mihaelu i Sebastijanu prebledelim od straha i strepnje da će im mati na slamarici izdahnuti. Ona je šaputala i jedva pokretala usne dok su se na njeno blede lice naginjali dečaci i drhtali od bojazni da će je uskoro izgubiti. Poručila im je da se čuvaju, posebno Mišiju da brine o mlađem bratu kada ona ne bude više sa njima u maloj hladnoj sobi. Mihael

je klimao glavom. Sebastijan je klimao glavom i počeo da jeca. Sumrak se spuštao na logor i kola za mrtve su kloparala ulicom. Topot konja je bio prigušen kao da su im kopita uvijena u krpe. Kola su prošla pored potleušice u kojoj je mati Vajfert umirala. S mukom je izustila da je sve gotovo i nema povratka kući, ni kuće više nema, ni tata Franca ni nje mama Magdalene nema. Otišli su, nestali su. I Mihael je osećao da nestaje, da ga iznutra liže plamen od gladi. Imao je utisak da je ceo natekao i da mu je ruka, pod koju je svoju podvukao Vastl, naduvena, utrnula. Trnulo je celo njegovo izgladnelo iscrpljeno telo. Kleknuo je pored matere i glavom pao na slamaricu pored nje. Kočio se i počeo da gubi dah. Gušio se pluća punih vode. Grčio se na slami, kao da je skamenjen. Vastl je stajao nad majkom i bratom bespomoćan i ojađen, sasušenih suza na tankim bledim obrazima, slabašnih nogu koje su počele da se tresu. Drhtavica je obuzela i zanosilo celo slabašno telo. Potom je klečao pored ohlađenih ukočenih tela na odru od slame posute po podu. Zurio je i nije se pomicao kada je starica iz druge sobe rekla da ustane i pođe sa njom. Uхватила ga je za ramena ali se mali Vajfert otrgao i mutnim pogledom nagovestio da ne želi da napusti majku i brata. Neko je izneo tela iz slepe sobe i položio ih na kola sa konjskom zapregom, i odvezao ih. Idućeg dana Vastl je nestao iz logora. Otišao je prema Tisi. Uputio se ka vodi. Njegovo telo je nestalo u dokumentima. U onome što je trebalo da bude izveštaj pisalo je da je otišao iz logora, vodio se kao nestalo lice. Pogrešno je zapisano i njegovo prezime, Vajf.

Postoji vrlo mala mogućnost da je mali Sebastijan napustio Vojvodinu i preko Mađarske dokopao se Austrije, govorila je starica iz druge sobe, pogrbljena, mršava

kao izvitoperena senka, kada su je kasnije mlađi logoraši pitali gde je nestao S.W.

Dorđe Lazin je pročitao priču zasnovanu na istinitom događaju i Vojvodini. Pitao se on, i da je bio u prilici zapitao bi autora pripovetke, gde je nestao mali Vastl. Dečarac je tek počeo da diše zrelo, pritaji disanje i kontroliše uzdahe u slepim sobama i shvata šta je svet i život u njemu ispunjenom očajanjem i tragičnim događajima. Katastrofom. Na ležaju od slame, krpetina i vreća što su zaudarale na prljavštinu.

Časopis je položio na sto i izašao iz kuće koja mu se načas učinila kućicom-barakom sličnoj onima u Rudolfsgnadu četrdeset i šeste o čemu je anonim pisao kao da zaista u njoj teško diše i mukotrpno životari, taj nepoznati pisac koji nije mogao, ili umeo, da utiče ni na čiju sudbinu, zacrtanu, pomišljao je, i jedino je bio sposoban, moćan, vešt da o tome ostavi pisani trag. Priču. Lazin je otišao do kuća u Aleksinoj ulici u Vršcu gde su sedamdeset godina ranije živeli dečaci Robert Hamerštil sa mlađim bratom i braća Vajfert, ne bi li našao bilo kakav znak da su oni tu živeli i igrali se odraslih, makar koji trag kao potvrdu da su bili živi pre progonstva u selo-logor Rudolfsgnad u kojem je bila i jedna vršačka ulica u kojoj je stradala porodica Vajfert. Ispred kuće na uglu video je dvojicu dečaka mršavih nogu u kratkim pantalonama po opisu u pripoveci sličnih malim Vajfertovima, možda čak istih, kao da se vreme vratilo i pokazalo gde je nestao Sebastijan.

STRVODER

Za Helmuta Frischa

Раширио је туристичку мапу. Гледао је али ништа није видео. Није знао где се налази. Био је сигуран да је југ иза његових леђа.

Dimitrije Jovanović zvani Strvoder sanjao je težak san. Spavao je po podne. Da ga je neko video na kauču u zamračenoj dnevnoj sobi pomislio bi da je na ležaju opružen mrtvac. Mita je ležao na leđima, zaklopljenih očiju prema tavanici, stisnutih usana, ukočenih vilica. Nije se pomerao. Ruke je priljubio uz mršavo, koščato telo. Nadimak Strvoder mu je prilepljen pošto je godina-ma, i u mladosti kada mu je nadenut pogrđan špicnamen, bio šinter. To mu je bio prvi posao u gradskom komunalnom preduzeću. Radio je na Šinteraju, stočnom i pasjem groblju, oko njega i po celoj varoši, glavnim, sporednim i zabitim ulicama, i slepim sokacima po čijim su se budžacima krili psi lutalice, pokunjeni divlji stanari pogranične varoši V.

San ga je mučio. I ljudi koje je sanjao, a naročito jedan fotograf kratko podšišan, dežmekast, niskog stasa. Pogled fotografa, čije ime je zaboravio ili potisnuo u sećanju jer ga je davno, pradavno vukao do Šinteraja na pustoj gradskoj periferiji gde je stradalik, streljan, pokopan sa drugim ubijenim meštanima, bio je zamućen, oči skoro suzne tako da Dimitrija, iako je licem bio okrenut njemu, nije video. Mita je gledao njega. Oko Strvoderovog vrata bio je okačen težak, gvozdeni, zardali

lanac, masivna ogrlica zbog koje mu se glava, na ležaju, u tegobnom snu, zanosila. Dimitrije je piljio u oči svoje žrtve.

Sanjao je, ili ga se sećao, Hamburg, nemački velegrad.

Putuje autobusom iz Vršca, do Beograda, a dalje vozom preko Beča gde preseda do severa Nemačke, Hamburga koji široka Elba spaja sa Severnim morem. U Groshansdorfu, u okolini velegrada, živi ćerka, sudski tumač i stručni prevodilac sa srpskog i ruskog jezika na nemački pošto je u Nemačkoj, kuda je otišla hiljadu devetsto šezdeset sedme godine na privremeni rad, studirala germanistiku. Udata je za Nemca sa kojim ima sina i kćer. Svake godine penzionisani šinter Mita provodi tri meseca u Nemačkoj. Čuva unuke dok su ćerka i zet na poslu. Kuva, pere sudove, usisava prašinu, ide u nabavku, sprema ručak. Ne priča, kasnije, šta sanja opružen na otomanu pred uključenim televizorom. Samo zatvori oči i hripavo uzdiše. Ispod kapaka vidi vršačke ulice, uvek Temišvarsku.

Nepokretan je bio na kauču iako je pod leđima i istanjenim izlizanim meblom osećao iskrivljene opruge. Ruke je prekrstio na grudima, napipao otkucaje srce i jagodicama prstiju damare pod vratom. Nije se pomerio ni kada je omaleni zdepasti majstor fotografije, takvim su ga proglasili u gradu, pokušao nešto da mu kaže. Ostao je nem i brzim pokretima ruku nastojao nešto da objasni uspavanom šinteru koji ga je posmatrao sa visine. Oholo. Pogleda punog osvetničkog prezira. Učinilo mu se da kratko podšišani kleči. Zanosí se. Naglo mu se izgubio iz vida. Jovanović ipak nije pomerao glavu očiju sklopljenih i uperenih u niski plafon.

U Beču preseda na Vestbanhofu. Na Zapadnoj stanici provodi skoro tri sata. Sreće poznanike iz Vršca koji sačekuju voz iz Beograda i nekoliko časova kasnije ispraćaju ga iz Vijene. Sa njima priča. O Šinteraju, vršačkom, ni reči. Na stanicu dolazi austrijski slikar Robert Hamerštil, rodom iz Vojvodine i crta portrete ili samo skicira lica putnika. Otvorio je blok i grafitnom olovkom iscrtao grube crte Strvoderovog lica. Ono je idealno, jer je upečatljivo s krivim nosom i oštrim jagodicama koje samo što ne probiju zategnutu suhu žućkastu kožu, za portretisanje, govori slikar. I crta. Uradiću dobar crtež, jer ti si iz Vršca našeg rodnog grada, iskvarenim srpskim i dopola zaboravljenim otegnuto kaže umetnik. Piju kafu stojeći za okruglim mermernim stolom. Prilazi im Hamerštilov poznanik Đorđe Lazin koji svakog petka dolazi na Vestbanhof i čeka poruku iz Vršca i Beograda. Godinu dana je u Beču i na Zapadnoj železničkoj stanici razmenjuje pisma. Iz navike, tvrdi. Dimitrije kaže da ga nikada nije video u Vršcu, Đorđe odgovara da je u V išao samo u školu, osnovnu i gimnaziju. V mu nije ostao u lepom sećanju mada Robert moler i Mita šinter tvrde da je V lepa varoš. U Beč, kaže Lazin, došao je da nađe čoveka koji mnogo liči na njega, i Robert tvrdi da je to njegov dvojnik. Godinu dana Đorđe ne uspeva da ga sretne mada se po ceo dan vozi gradskim saobraćajem, nedeljna popodneva provodi na Prateru, a svaki petak na stanici. Hamerštil ne može da nacrti njegov portret jer mu je lice skladno, skoro savršeno, kao naslikano. Ne može dvaput da se slika.

Dimitrije je počeo da se vrti na kauču. Hvatao se za vrat i beočuge lanca koji nije mogao da skine. Gušio ga je, kao i nekada fotografa u čiju je kuću upao kada je Crvena armija oslobodila grad od nemačke okupacije. Mita je

sovjetskim vojnicima tvrdio da je tokom rat bio u pokretu otpora. Uhvatio je Nemca za vrat ubeđen da je fotograf bio nosio uniformu nemačkog podoficira i zlostavljao Vrščane. Fotograf je za vreme okupacije samo fotografisao vojnike. Strvoder ga je optužio za likvidaciju civila i vukao od Herengase do Šinteraja, kao četvoronožnu životinju. Vezao mu je zardali gvozdeni lanac oko vrata, kao velikom psetu i naterao ga da se kreće četvoronoške. Prestrašeni čovek je ječao posred Temišvarske ulice, a zbunjeni i sami uplašeni prolaznici su to gledali. Nekolicina je poluglasno odobravala Strvoderov čin. Među njima nije bilo gostiju kafana u koje je Jovanović svraćao. U snu je grizao usne, škrgutao zubima, grčio očne kapke kao da je ispod njih hteo da istisne mučne prizore iz avelinjske prošlosti. Ruke je ispružio iznad glave i širio prste u pokušaju da nešto dohvati. Nije mogao da se doseti šta je hteo da zgrabi, lopatu ili grabulju, ašov koji je upotrebljavao pri pokapanju lešina psina na pasjem groblju.

Hamburg, veliki lučki grad, očarao je Dimitrija. Nedeljom iz Groshansdorfa dolazi u jezgro velegrada sa planom grada u džepu mantila, do Alstera. Sa klupe na njegovoj obali posmatra jezero i patke kako plovuše po vodi. Odlazi do Reperbana prestonice javnih kuća, svetlucavih šljaštećih bordela i osvetljenih izloga u kojima šetkaju i prekrštenih nogu u svilenim čarapama sede razgolićene mlade guzate devojkice u tanga gaćicama, napadno nakarminisanih usana. Posmatra pohotne jebozovne prostitutke i govori u sebi „kurve, drolje belosvetske, da mi je, da mi je“. Samo ih gleda, gori iznutra. Plamičak mu liže usnu duplju, nepca i suši pljuvačku. Dolazi u iskušenje da pomiluje fufu ljubičaste kratke kose i zelenih nafrakanih očiju. Kada pruži ruku, ona se izmigolji

ispred njegove šake. Savijenim kažiprstom poziva ga da uđe u kuću označenu crvenim fenjerom. Ne usuđuje se. Zvera po izlogu bordela kao hipnotisana psina. A onda odlazi do Starog grada i javnog klozeta. Ostavlja pedeset centi. U Groshansdorf se vraća pred večer. U stanu na prvom spratu seda ispred televizora. Ne izuva se. Misli da će da zaplače pošto se priseća Reperbana i goluđravnih, guzatih, prsatih bludnica. One su našminkane, razvratne, razbludne, raspusne, pohotne, lascivne, izazovne, sablažnjive iza stakla u velikom blistavom izlogu, kao na filmskom platnu.

Šinteru se činilo da ga je san ščepao za grlo. Guši ga. Na Šinteraj se spuštao suton. Ljudske prilike, nalik siluetama kopale su jame pored stočnog groblja. Sa vrha gomila iskopane vlažne blatnjave zemlje što je zaudarala na vlagu i plesan ubacivali su tela ubijenih ljudi, zalivali ih krečom i zatrpavali mokrom crnicom i ilovačom. Uniformisani vojnici su nadgledali prinudne pijane grobare koji su zaudarali na rakiju. O ramena mladih vojnika bile su okačene puške. Od jednog uniformisanog Mita je uzeo pušku, repetirao je i dok je fotograf kao silueta onemio bespomoćno klečao na lepljivoj zemlji pucao mu u potiljak. Cokulom ga je poluživog gurnuo u iskopanu veliku raku gde su već ležala nabacana okrvavljena tela. Pljunuo je za ubijenim. Stezao je pesnice, na čvornovatom ležaju, i ponavljao da nikome o tome šta se zbilo na Šinteraju neće govoriti, ništa neće da kaže, ništa, ništa. Prekrstio je noge. Fotograf je hteo nešto da mu kaže. Da saopšti poslednje svoje misli dok je klečao pored jame. Pogledao ga je, prekorno.

Na proputovanju za Hamburg Strvoder se zadržava tri sata u Beču. Na Vestbanhofu pije kapučino. Vidi da mu

prilaze slikar Hamerštil i plavokosi filozof Lazin. Nalakćen na okrugli sto zaklanja šoljicu i okreće im leđa. Oni mu ipak prilaze. Robert kaže da je nacrtao Jovanovićev portret. Jedan Mitin portret je u mapi koju uvek nosi sa sobom. Drugi anfas, u kojem je glava bez vrata i ramena, samo glava, okaćen je u ateljeu. Nikome crteže ne nudi na prodaju. A šinter Dimitrije, sveti šinterajski likvidator, pita umetnika da li je završio crtež. Može li da ga vidi i kupi, kada se sledeći put sretnu na stanici. Ovog puta u Hamburg putuje popodnevnim vozom. Uzbuđen je. Sutra će opet biti sa voljenom ćerkom i premilim unucima.

U snu rve se sa svojom senkom koja mu seda na grudima. Sopće. Senka je postajala teška i kao svrdlo ubadala se u kožu, prodirala u telo. Oštar bol se zarezao između rebara poput zašiljenog klina. Presamitio se na kauču. Iz pseće perspektive posmatrao je ubrzane slike što su munjevito kružile ispred njegove glave. Iz psećeg ugla video je kolske točkove, konje upregnute u špediter. Zaprega se gubila u izmaglici što je proždirala konje. Pantalone i suknje, i razglavljena iznošena obuća, muška i ženska, promicale su ispred očiju. Pogled njegov dopro je samo do kolena prolaznika koji ga nisu videli. Ubrzavali su korake. Ugledao je čizme, vojničke. Umalo mu nisu nagazile glavu. Od cokula se tresla kaldrma. Drhturalo šinterovo skupljeno telo. Zgrčen podigao je ruke prema licu. Pod okoštanim, oteklim prstima osećao je njušku životinje, pseću ili vučju. Tačkaste prizore video je iz perspektive fotografa, žrtve koju je u psećem položaju vukao do Šintera. Do masovne grobnice anonimnih. Na Schinderwiese je ugledao, sa poniznim velikim strahopoštovanjem ga posmatrao kao da on nje ga želi nešto da nauči, svog dvojnika isto odevenog i u

dubokim gumenim čizmama kakve je i sam imao na nogama, kako lopatom baca grudve zemlje u plitak grob. Gleda u lopatu i raku. Dvojnik na njega ne obraća pažnju kao da ne postoji. Ili ga prezire. Muti mu se u glavi. Pokušava, beznadežno, i očajno, da dokuči poslednje misli majstora fotografije, koji je svoj zanat obavljao bez truna greške, dok ga vuče na gubilište među kopri-ve i kukurek. Vidi li žrtva divlje bilje po kojem pada mrak? Uskoro će postati nevidljivo, kao i kada se ubijeni stropošta u zajedničku grobnicu. Strvoder nikada nije govorio o svojim snovima. Krio ih je kao i događaj sa fotografom koji nije mogao da zaboravi. Nije se povravao ali od snova, i sećanja, nije znao da se izbavi. Iz sna u san ulazi mada se grčevito napreže da se probudi i oslobodi okova more, da ugleda tavanicu sobe, upada u sledeći san i gleda kao se onaj drugi grobar razmahuje lopatom kao da rasteruje crne ptičurine, gavrane što će mu iskopati oči i oslepeti ga, veruje.

Dimitrije Jovanović slikaru kaže da je nadimak, špicnamen kako se u V govori, dobio jer je penzionisan kao šinter što mnogima služi kao povod za svirepi podsmeh. Hamerštil mu utešno govori da je šinteraj dobar pošten zanat; neko mora da skuplja uginule životinje po ulicama, da hvata besne pse i iz naselja ih skloni u bezbednu kafileriju. Govori i ponovo crta njegovo grubo lice na kojem je kao ožiljak uočljiv nervozni osmejak. Njegov lik je bogomdan za skiciranje i drvorez. Spominje mu da je rođen u Aleksinoj ulici i u njoj je stanovao do dvanaeste godine, na šta Dimitrije kazuje da je u njoj bila kafana, na uglu sa ulicom Kraljevića Marka iz koje je polazio na posao i gde je svraćao na kraju radnog vremena, da pročisti grlo. Krčma olajisanog patosa. Da, da,

slikar se priseća te kafane, leti su vrata na njoj bila širom otvorena.

Duboko je usnio Dimitrije Jovanović. Zaranjao je u živi pesak, zagazio u lepljivo, vlažno, hladno živo blato. Ništa nije video u neprozirnoj tami, dok je tonuo. Počeo je da iskidano diše. Gušio se. Ustima, i retkim zubima, grizao je vazduh a ništa nije video. Vazduha je bilo sve manje. Tvrdo je zaspao. Nije se probudio. Umirao je. Kao da je na noćnom Šinteraju sa gvozdenim verigama, udavom obmotanim oko nabreklog bolnog vrata.

Jednog leta kada se vratio iz Hamburga u Vršac, samo nekoliko dana pošto je autobusom doputovao u rodnu varoš, umro je od srčane kapi u svom krevetu u kojem je dugo ostajao. S mukom bi ustajao iz postelje. S teškim naporom bi se osovio na onemoćale, drhtave istanjene noge. Prevalio je osamdeset petu godinu. Onemoćao je. I misao mu se istanjila. Ali, dan pre no što je umro, Stevi Moromilovu, bliskom prijatelju, utišanim glasom se poverio da je sve zaboravio ali ne može iz sećanja da izbriše Šinteraj, lanac, pušku. Ni oznojenog fotografa koji je prestrašen, uspaničeno klečao na ivici rake. Na korak i jedan pokret do smrti. Skvrčili su se pod njegovom lobanjom kao gvozdena kugla. Nije mogao da je istisne ma koliko se naprezao. Kristalna kugla je šetala u glavi. Zanosila telo kada je Strvoder hodao. Sedao bi na stolicu ili prvu klupu, ivičnjak na pločniku da smiri čudovište. Crno pseto je u mozgu skakutalo kao da bi da izađe iz šinterove glave. Glava ga je bolela. Otežala je, narasla. Sabijala mu je stopala u zemlju ili asfalt po kojem je koračao. Osećao je metalni težak zardali lanac oko vrata. Osećao je kako ga odvlači dalje od sebe, nekuda, u tamu.

Jovanović je sahranjen u krugu porodice. Na sahrani su bili ćerka, unuka i dvojica zetova, i dvanaestoro poznanika i suseda. Nekolicina mlađih nisu ni znali za njegovu užasnu ulogu u šinterajskim događajima s kraja Drugog velikog rata. O istrebljenju ulice u južnom delu varoši. Stariji, i dvoje Strvoderovih vršnjaka, odavno su, moreni prokletim kobnim uspomenu, prestali da govore o tadašnjim likvidacijama. O sramnim potajnim ukopima na strvoderskom groblju kao da se to nije desilo. Nekome se samo pričinilo. Ili prisnilo. Šinteraj je bio pitomo zemljište mada zakorovljeno. Na njemu su nicala i bujale kopriva, kukuta, žabljak, kukurek, rastavić, čkalj, navala, livadski ljutić. Zarastao je u smrdljivo prašnjavo bilje, pod prljavim sivim i pepeljastim oblacima prašine što su doletali sa međunarodnog prometnog drumu izgrađenog pored fabrike čokolada i bombona, i keksare.

Pred pokojnikovim kovčegom iznetim iz kapele i postavljeim na grobljanska kolica govor je održao Moromilov. Dok ga je čitao jedva je suzdržavao jecaj. Kazao je zastajkujući u govoru da je Dimitrije Jovanović bio uzoran otac, plemeniti deda. Brinuo je o porodici i svojim potomcima, o mlađim naraštajima. Doprineo je na svoj način, istina skroman, Vršcu i njegovoj čistoti. Ekologiji, higijeni na ulicama, trgovima, u parkovima. Sklanjao je bolesne i zaražene životinje. Besne pse. Razularene psine. Nije se libio i stideo nijednog posla. Svaki zadatak je prilježno izvršavao. Nije ostajao na pola puta. Bio je predan i pošten, ugledan i skroman žitelj našeg grada, cenjen u celoj opštini i susednim sa kojima je Vršac bio u dobrim odnosima. Tome su nesebičnim zalaganjem i velikim požrtvovanjem doprineli ljudi kova Dimitrija Jova-

novića. Oni su sagoreli u izgradnji svoje zemlje i grada, u očuvanju naroda, stvaranju lepše i bolje, perspektivnije, nove budućnosti na čemu smo mu večno zahvalni. Slava mu!

КАФКИН ПРАГ

За Мирјану Марковић и Александра Ронаша

Чим се вратио у Вршац, почео је да размишља куда ће да путује. У В. место га није држало, и у самој вароши осећао се као луталица, странац.

Ђорђе Лазин је свог двојника први пут угледао у Прагу у недељно касно поподне испред родне куће Франца Кафке пред којом су се тискали нестрпљиви туристи, брзо говорили, језиком штектали. Фотографисали су се под меморијалном бронзаном плочом у рељефу на зиду, портретом писца *Процеса*, као да га држе под руку. Али, чим га је спазио, млади човек је нестао, ушао у кућу или постао невидљив. Друга могућност је Ђорђу била изгледнија и веровао је у њу. Двојник је тада покушавао да отвори велику капију. Држао је металну кваку, и постао прозиран. Док је још могао да га види Лазин је уочио да је био незнатно виши од њега, мало погрбљен и спуштених рамена као да је у глави и врату носио тежак терет, исте плаве косе и светлих очију што су заискриле када су се мимоишли на тргу и час касније се истовремено окренули и погледали зачуђено. Бледоплава памучна мајица, какве је и сам радо облачио, извучена из панталона нехајно је висила преко леђа као памучни водопад. Ђорђе је био убеђен да се двојник бледа лица као да се по његовим образима, носу и челу разлива светло што се одбија и избија из замишљеног огледала зове Георг. Тако га је у мислима именовао, Георг,

Георг док је покушавао да се јасније присети детаља на младићевој убрзаној краткој погуреној појави. Руке су му биле дуге, издужене као да нису део живог пролазника него извитоперене сенке која је клизила по каменом тлу и сивим зидовима што су окружили трг налик казамату људима који би се први пут нашли у гротлу између прашких зградурина искошених на фотографијама. Гологлав, смешио се усиљено, или је то био грч изазван ненаданим сусретом недалеко од пишневог дома у летње предвечерје, под облаком отежалог ваздуха. Ђорђе, а претпостављао је да се то дешавало и младом човеку, осећао се као да је у проклетој затворској авлији у којој се против своје воље креће, с напором помиче, успорено хода као да је то негде много раније зацртано, или је какав чудак замислио и своје несвакидашње дело привео крају. Кафка? Питао се Вршчанин када се нашао у Прагу о којем је до доласка знао само да је златан град детаљно описан у књигама и усменим причама.

Данима је Ђорђе Лазин листао књигу *Франц Кафка и Праг* поклон од пријатеља који је неколико месеци радио у Прагу. Сањао је како отвара књигу и загледа се у мноштво фотографија што су напуниле монографију. То је чинио и будан у постељи, пред спавање. „Књига успаванка” рекао је познанику кога је без успеха наговарао да заједно његовим „фордом” преко Мађарске отпутују у ту чудесну варош о којој је много писано. Да виде град-музеј, Храдчане и Карлов мост који повезује Стари град и Малу страну. Са камене ћуприје да гледају другу обалу реке, бар толико. Тамо су хрлили туристи не само због Миленијумског сата и чешког пива. Узалуд, мада је говорио да

могу један дан да се задрже у лепој Будимпешти, про-
шетају Вациуцом. Због тога је одлагао почетак свог
путовања у Чешку. Замишљао је знаменити Праг над
којим се надносе моћни древни као део мита Храд-
чани попут камене птичурине, сиве полуживе стене,
што је претила да ће се обрушити на Стари град и за-
трпати га камењем. Као да ће полетети. Ђорђе је хтео
да тај дистрикт, затворени округ, кварт, обзидан рејон,
независну утврду види како надлеће златни град и
покрива га својом назубљеном сенком. Да види како
прождире куће. Књигу је држао под јастуком, план
Прага према којем је планирао његов обилазак, крс-
тићем обележио споменике које је требало видети и
о њима написати белешку којом би сачувао сећање
на те знамените локације. Помишљао је да напише
репортажу, или чак приповетку у којој би главна лич-
ност био Франц Кафка. И доцрта пишчев кроки-пор-
трет. Илустрацију у црној оловци. Описао би га како
тумара журно прашким завојитим изломљеним ус-
ким улицама, по мостовима, задржава се на трговима
и увлачи у сенку покривених пасажа, полутамне ха-
усторе као да је прогоњен. И као да казује да је крив
или верује да га други грађани и познаници сматрају
кривцем. Хоће да га улове. Изведу пред измишљен
суд, тајни, надљудски, из нечијег мучног сна, кобни.
Он бежи. Лазин жмури. Франц све чини да умакне од
невидљивих прогонитеља, не види их иако су ствар-
ни. Ђорђе жмури. Замишља прашке ведуте. Помишља
да К. у очају тражи нешто, нешто, ваљда своју одбе-
глу сенку. Кафка тражи сопствену ваздух-сенку што
се подло отргла од његовог мршаваг, испијеног тела,
бескрвног, склизнула са широког бледог лица без

капи крви између повеликих ушију, начуљених као да их звук посмртног марша а вероватније Моцартовог *Реквијема* шири, и одлетела у слепу улицицу где се скрасила у овалној надстрешници уских црвених врата, или полетела изнад језгра града и кружила над њим годинама.

Свашта је падало на памет будућем аутору фантастичне приповести о чаробном граду, бар загонетном, настањеном житељима налик бићима из богате, бујне маште, чудацима, особењацима, којем је хтео да надене име Чаробанград, сковано у једној речи. Да именицу слепи уз придев, да се прождиру. Када буде тамо отишао и нашао се на Карловом мосту. Влтава је протицала кроз књигу и по карти коју је Ђорђе држао. Загледао се у мапу као да ће у њу ући и обрети се у златном граду. И бити његов становник? Путовање му је било на уму, само то, путовање пуно страсти, само оно, да отпутује у П. из В., једино то. Досадио је тиме свом пријатељу Вршчанину Д. Б. који је написао приповетке *Моцарт у Бечу* и *Прашка сновиђења* објављене у београдским књижевним часописима. И њега је безуспешно наговарао на пут у Праг. Преостало му је да сам отпутује и реши, био је убеђен, велику тајну. Енигму над енигмама у свом кратком животу који је из његовог угла, као код сваког људског бића, човека, вечит, неуништив. Дошло му је да напише песму.

Шта би рекао Кафки када би га срео на Вацлавским местима, тргу налик кањону између времешних здања са благим успоном према монументалном Народном музеју где би радо крочио. Можда тамо угледа Кафку, смиреног правника Франца Кафку,

оличење чиновничке хармоније у музејским оцвалим сенкама. Питао би га, могуће је ако се то оствари, да ли је у младости писао песме као сваки будући писац. Разговарао би и о свом Вршцу. Наивно, добродушном отвореношћу провинцијалца питао га за мишљење о малом Вршцу насред Баната, лепој вароши под Кулом из које је као и аутор приче *Беч* изгнан као што је К. суптилно, препредено изгуран из родног Прага и његовог књижевног живота и неживота, удаљен од куће у којој је, кријући се у сенкама, рову-каналу, као заклону прогледао и учио да говори и пише, реч по реч. И да прича. У књизи *Франц Кафка и Праг* угледао је његову фотографију, фигуру петогодишњег дечака у налаштеним сјајним чизмама и одсјајем сунца или светилке у коси изнад чела, бојажљиво спуштеног погледа. Волео би да га пресретне у Храдчанима што својим зидовима, крововима, торњевима, звоницима и кулама надзиру Праг. Увлаче га у себе и људи од њих не виде варош саздану на обалама реке. Да види његове ужагрене, усијане очи, грозничав поглед што је пламтео и много, све, говорио о његовим страховима и надању да ће све лоше и кварно да се преокрене и он се нађе на чврстом, сигурном тлу, ишчупа се из грозних оштрих канци стрепње. Мислио је Ђорђе у настојању, које ни себи није хтео признати па ни другима, да упореди свој и живот чувеног писца чије је преведене романе и приповетке прочитао, све. Покушавао да неке реченице из њих научи напамет и да их у себи цитира када се за то укаже потреба, да га смирују. У Праг је понео књигу која је била повод путовању у тај град, да се нађе „у неким непознатим градовима поред реке“ како је Ђ. Л. написао побра-

тиму у В. пре поласка, мислећи на Панчево, Београд, Будимпешту, кроз које је пролазио возом, и Праг, на крају. Из купеа је са дивљењем посматрао железничку станицу Центар пре но што је изашао из вагона. Ушао је у нови свет, осетио је и дубоко у себи затреперио, благо уздрхтао од узбуђења и наде да ће други град нешто битно, пресудно да му открије и измени његов једноличан живот вођен у провинцијском поспаном градићу у којем су му само књиге из Градске библиотеке разбијале учмалу праволинијску свакидашњицу, доносиле мало радости што је било недовољно за пун живот. Желео је промену, макар какву, што је било очевидно када се нашао на прагу Прага и као да лебди кренуо Хибернском улицом до малог хотела. Осећао се лак као перо. У соби је оставио пртљаг, умио се, и упутио у Стари град где је била Кафкина родна кућа.

Када је двојник, или полудвојник, нестао пошао је према Влтави с помисли да ће га тамо, у мирису, задаху мутне реке, угледати. Затекао се на Карловом мосту и утопио у маси шетача. Дошао је у искушење да помилује постаменте на којима су се уздизале устоличене масивне камене скулптуре. Било их је тридесет. Уздржао се. Помислио је „само што не проговоре, ти кипови што ћуприју држе за небо“. Да могу скулптуре би приповедале животне приче, и чудне, шта се на мосту збивало од осамнаестог века када су постављене над широком усплахираном реком. Вратио се до Вацлавских намести, скренуо до кафеа „Славија“ где су се састајали прашки студенти из Београда. Никог од тог јата није затекао и вратио се на улицу.

Следећег дана се опет појавио на Карловом мосту. Накратко је застао пред кипом свеца Јана Непомука који се над њим надносио и нешто поверљиво шапутао, али Ђорђе ништа није чуо док се Непомук љуљао као да га заноси ветар. Ту негде је Георг, био је сигуран Ђорђе. Продужио је Мостецком улицом до Храдчана одакле је посматрао град и погледом тражио улицу у којој је био хотел где је одсео. Ушао је у Катедралу светог Вита, потом Краљевску палату са очаравајућом двораном краља Владислава, и Базилику светог Ђорђа. Проминуо је поред споменика Светог Георга на коњу, видео како светац на постаменту убија аждају осмотривши то крајичком ока као да га се прибојавао. И он је био нечији двојник, од камена или из бронзе изливен, као жив. Храдчани су му личили на лавиринт у којем се нашао и по којем је као у сну лутао тражећи излаз у његовим бедемима.

Други пут је погуреног двојника угледао у Златној улицици у којој је била малена, са задње стране за огроман зид слеplена као од камичака сазидана Кафкина кућа. Пишчево скровиште. Ту је он писао приповетке, романе и крио их од знатижељника за које је веровао да вребају шта пише и да им је он повучен и скривен у свом стану сумњив. Сумњив. Траже његове грешке. Ђорђе је кроз мален прозор погледао унутра мада ту више нико није становао. Да види пишчеве трагове. По други пут је тада, потрешен, угледао двојника у краткој слепој Златој улички где је било Кафкино прибежиште. Сопче као повећи сандук. Тип је седео унутра, насмејан. Ужагрених очију. Вршчанину се учинило да га дозива. Маше му рукама, мимиком и кажипрстима позива. Хоће нешто важно да

му каже, само њему. У четири ока. Ђорђе се уплашио позива и хитро с великом жељом да полети, бар брзо потрчи, препаднут отперјао из Храдчана. Можда је Франц Кафка написао ту бизарну причу пошто се у тој слепој краткој улици за живота суочио са својим двојником, бесмртним, који је нестао у зиду на крају камене уличице. На крају овог света. На почетку паралелног света.

БРИСЕЛ

За Надежду Радовић

Почео је да очајно размишља, у паници, уплашен да се изгубио. Претвориће се у водену кап и испарити, негде. Нигде.

Мислио је да возом отпутује у Белгију.

У Брисел, по астрологији Град близанаца. Осећа се морски ваздух. Мирише на море и шкољке.

У Брисел.

Из Београда, преко Загреба, Љубљане, Салцбурга, Минхена, Франкфурта, Бона, Лијежа, до Брисела, некадашњег насеља на мочварама. Гледао је у карту Европе по којој је железничка пруга била исцртана црвеним кривим, увијеним линијама.

Када тамо буде стигао после дана и ноћи путовања, спавања и дремања на седишту у тескобном купеу кроз чије се млечно окно види земља у покрету и лету, у холу железничке станице купиће броширани туристички бедекер са колор фотографијама бриселских знаменитости већ виђених на интернету, са картом града која ће му помоћи да до њих стигне, фотографише се за необориви доказ, оригинални документ, извод из ризнице матичне књиге европских путника и авануриста, глобтротера, непобитну потврду у хармоничним бојама да је боравио у Бриселу, престоници Европске уније, ходао по њој, крстарио по музејима, прелазлио преко мостова на реци Сене (Senne), посматрао канале, тумарао Доњим градом.

И са обала реке кроз трепавице посматрао град као кроз сребрне сузе, на ивици гласног плача. Гледао Атомијум, допељао се до централног Трга Гилди, пешачке зоне у облику лицедерског срца на којој је као на пиједесталу скулптура Дечака који пишки, симбол Брисела, а скрајнут у побочној улици, готово је невидљив кип девојчице, увучен, некако иза, иза, девојчице што понавља дечакову радњу из нужде, бунтовно дело отпора феминистикиња, бронзани знак женског протеста на постаменту подигнут.

О њој, европској престоници чоколаде, знао је, и видео, само на телевизији када су приказивани извештаји и репортаже са многих састанака и дуготрајних исцрпљујућих разговора, мрзовољних, отегнутих, на којима су постигнути мучни, тегобно, чемерно изнуђени договори, измуљани под притиском, са много најврљаних потписа на умноженим папирима, као када се кује хладно гвожђе, да би за неколико дана они били тумачени различито, тврдо и бесно и јетко, на супротстављеним странама, и били потиснути у заборав као да их није било. Лепо ништа.

Неко је то сањао, јалов сан.

Ни он их није дуго памтио, али у сећању му је остајао слојевит призор монументалног здања као на сликама Егона Шилеа, неимарског чуда, у којем су састанци били одржавани. Призор од којег застаје дах и који је зов.

У Музеј Рене Магрита би отишао да види његове удвојене портрете, видљиве по којима су и невидљиви присутни, као двојници. Двојници? Што не могу да се сусретну а готово се прожимају, светло и тама их деле или спајају, надреално. Нестварно. Фигуре, и

здања, плодови, предели, собе. И Музеј инструмената обиђе, да саслуша музику из своје постојбине, претвори се у тонове, радо, одигне се од тла. Залепрша.

Ноћивао би у Кварту XL пренасељеном странцима којих је у Бриселу више него староседелаца, и који радо примају госте, чуо је. Тамо би се добро осећао, и волео би да набаса на двојника.

Чује се са Надеждом Радовић, телефоном.

Она је била у Бриселу.

Жели да опет отпутује тамо.

Прича му о Бриселу у којем су куће као од чоколаде, варош саздана од слаткиша, утонула у сладуњавом мирису правила што се топе у погледу и растапају на језику у устима, очи постају топле и погледи омекшавају, утули им се сјај беса и свадљивости, преплави их талас човекољубља, пријатељства и пожртвованости, човек постаје заиста човек, не обичан филантроп, каже она. Бела чоколада. Морске шкољке се једу из тањира са удубљењима за те плодове мора.

У Бриселу је најпознатија скулптура Дечака који уринира, и у сенци, недалеко, то чини и скулптура девојчице, скрајнута као и жене у овом свету.

То треба видети, само зато вреди отићи у Брисел. А опаки мрак је у наличју центра града, да знаш.

Каже Надежда, нада.

Када би се нашао на бриселској железничкој станици тамо би и прелистао водич пре но што се упути у хостел чију је адресу имао са резервисаним лежајем у кревету на спрат у шестокреветној соби студентској, с лавабоом у њој и купатилом са емајлираном тучаном белом кадом на спрату, како је писало на електронској

страници свратишта, налик онима из Средњег века, помишљао је.

Време се враћа у Европу, ретки путеви се укрштају у крчмама које су и свратишта, не само луталица и пуστοлова из авантуристичких романа европских писаца чија су дела превођена на српски језик и објављена у позамашним тиражима.

У њима је дах Европе и њен дух, дух заробљен у књизи затвореној у библиотеци, на полицама и у сандуцима.

Помишљао је.

Сести у воз и отпутовати у Брисел.

Када би се тамо нашао окусио би надалеко чувене укусне, слатке пралине и пустио их да му се растопе у устима. И бела чоколада. Помишљао би да је дегустатор. Сладио би се. Прекрстио би ноге. Читао би новине и часописе на француском језику, листао илустроване публикације по читаоницама бриселских библиотека и можда се учланио као предан читалац, одан члан. Често је одлазио у Француски културни центар у Београду.

Отворио би дневне новине, листао их, темељно прелазио преко свих страница, па и огласа, у жељи да открије нешто необично, несвакидашње чега у Банату нема, не расте на његовим пољима, сасвим другачије. Посебно. Да га зачуди, запрепасти, распламса крв у њему. Већ првог дана дошао би до невероватног открића. Међу огласима угледао је портрет младог човека бледа лица, зрнаст и мало замућен као да је копиран са мутне фотке, кожа од пергаментa, паучинаста, посута свиленом прашином, јер су новине штампане на рото-папиру. Загледао би то мувљим погледом,

видео оно што и инсект, жмирећи, или само једним отвореним оком. Фотографисани је исти он, као да је потурена његова фотографија, ону коју је имао у новчанику, а била је и утиснута у пасошу. Испод слике би писало „Нестали“. Човек је нестао пре годину дана. Његови блиски нису губили наду да је жив. Белгијанац Жорж Л. Породица верује да је отпутовао на југ Европе. И тамо, можда, узео нови идентитет. У Белгији је двапут кривично гоњен а једном одлежао затворску казну. Писало би у дневнику, испод фотографије. Допутовалог би то погодило попут грома из ведра неба. Гледао би забезекнут фотос свог двојника која можда више није жив, само се као пуж вуче по огласима. По целом свету.

Послао би разгледнице Надежди и пријатељима у Београд. Б-Б, Брисел-Београд. Као Београд-Беч, Вијена, одакле је био слао анзихтскарте у Б. и родни В.

После недељу дана, пун великих импресија, дубоких утисака, вратио би се у Београд. У глави би му се вртео филм, убрзани, са призорима бриселских знаменитости, склуптура што су се кретале у круг, брзо. Рингишпил.

Брисел је чаробан град, казала је Надежда Радовић.

Знам, казао је он.

Сигурно треба да видиш Атомијум, Музеј Рене Магрита, и инструмената, Трг Гилди бриселско језгро, говорила је у телефонску слушалицу.

Већ сам записао, одговорио је. То ћу видети.

Немој да заборавиш.

Понећу фото-апарат. Увек га носим када путујем.

И на крај света?

И на крај света.

Ђорђе Лазин је сањао да у Београду низ Немањину улицу силази, иде полако ка Главној железничкој станици, да види возове. И укрца се у први, отпутује некуда. У неки непознати град поред реке. Или је, у полусну, замишљао да то изводи. У родном В.

РИМ

За Радомира Путника

Кад би се нашао у другом граду пожелео би истог дана да се врати у родни. У варош В. Да на миру сабере мисли. Да се смири у шетњи по пошљунченим стазама Градске баште. У сенци. То га је држало само тог дана.

Пре него што је отишао у Рим, Ђорђе Лазин је преко Копенхагена отпутовао у Стокхолм, велику луку и Северну Венецију која лежи на острвима и полуотоцима код Балтичког мора, до Копенхагена авионом а одатле возом и трајектом до Шведске обале вођен слепом жељом прераслом у идеју да тамо сретне свог двојника, бар неколико секунди се суочи са њим, проговоре једну реч на непознатим језику, само једну која би једино њима била знана и значила да су једнаки упркос различитим животима које воде и што су рођени у различитим градовима, Ђорђе у В. а онај други у хладном и сеновитом Стокхолму или светлом вечном Риму где су се доведени непогрешивим прстом неумитне судбине која се поиграла њиховим животима сусрели и препознали, пожелели да замене улоге у срединама где живе, у њима укореењени као дрвеће, тако да нико не уочи разлику, а проблем прикривања идентитета би настао у употреби језика, па би сврсисходно било да обојица говоре само енглески посебним наречјем каквим се оглашавају, и нехотице откривају, придошлице, странци у англосаксонским

државама и Америци, и још у Стокхолму док је пролазио кроз широку Васагатан осветљен млазевима млечне светлости, излосима продавница и кафеа, он обичан пролазник, Ђорђе је на излетишту Ђургарден крајем јуна у подне испуњеног јарким светлом и благе топлоте, озеленео, помишљао на живот, не само боравак, Милоша Црњанског и Ива Андрића писаца и југословенских дипломата у Риму о којем су писали опчињени њиме, а можда су у потаји, подсвесно кријући и од самих себе, као што ће се догодити Ђорђу, снатрили да су у њему рођени за вечни живот у неком другом човеку, у кога ће временом сасвим прећи попут духа из боце у боцу, и поистовећени с њим наставити да живе после сусрета са будућим двојником, у неком непознатом граду у који буду допутовали с једином намером, да почну нови живот, другачији од претходног, од оног из којег желе да искораче попут сенке из човековог тела, и мисли његових, зачну своје ново време, ново, ново, Ђорђе је склапао једну могућу причу док је у Краљевском парку, дворском, са зелене клупе осматрао баштенски свет, биље и људе од којих су многи били светлокоси као он и вижљасте, плавих очију, а и сам је био нордијски тип бледог испијеног испосничког лица високог чела и чврстих вилица пуштао је косу преко ушију као, сигуран је био, и двојник што се потуца по свету, крије у неком граду у који ће Ђорђе било кад отпутовати и срести се са њим, њим, али у парку међу шетачима који су једни другима наликовали није га било јер је можда проценио да још није време да се појави, искрсне из извитоперене сенке, те је све личило на филмску драму двадесет првог века, и на стокхолмс-

кој улици Кларабергс, у којој се нашао смањен и стешњен између искошених стаклених зграда кроз чије се прозоре преламала обојена светлост, нагнутих као да ће на њега пасти и смождити га, убрзао је ход да избегне трагедију и с леђа видео гологлавог витког човека свиленасте косе што му је покривала потиљак, и из те перспективе чинило му се да је то његово величанство Двојник, онај коме је био на трагу али само један корак је недостајао да га и открије, други би увек нашао погодну прилику да се изгуби и избегне Лазинов вид, Ђорђе је убрзао кораке и када се загледао у човеков профил увидео је, разочаран, да му је нос кукаст, велики и мастиљав, источњачки, и разочаран што се опет преварио и потонуо у лажној нади, варљивој и заводљивој, ушао у први кафе да се склони од накривљених зградурина, мало склониште да попије кафу и сабере мисли што су се на улици распршиле, и чинило му се улазиле у сенку коју је остављао за собом, у језгру Стокхолма под којим је куцало његово камено срце, у кафеу није било гостију, девојка иза шанка му је уз љубазан осмех пружи-ла шољицу еспреса, топле кафе, мирисала је, сео је за мермерни сточић на којем се налазио туристички проспект Стокхолма штампан на кунстдруку, са скраћеном историјом шведске престонице и фотографијама Гамла Стана, двораца, цркви, богомоља, паркова и мостова, канала, Шведске академије и упуст-вима за туристе и нове становнике великог, гломазног, по острвима раштрканог северњачког града, као оријентир, да јасно виде где су се нашли, у шта су упали, проспект на сточићу са фотосима Гамла Стана, старог дела града на острвима Стадхолмен, Хел-

геандсхолмен и Ридархолмен, са краљевским двором, црквом Светог Николе, градском већницом, Витешком кућом а Стокхолм је већ у Средњем веку био важно средиште трговине са балтичким градовима, писало је и да су се као господари вароши, властодршци, смењивали Немци, Данци, док није постао управно средиште Шведске што се убраја у најлепше градове на свету, читао је Ђорђе на енглеском језику, уз укусну кафу да му се није излазило из малог, облог кутка, одакле је кроз стаклени зид посматрао град и хтео да замоли младу конобарицу да му исприча о династији Васа о којој је било неколико кратких реченица у брошури док се она све време пријатељски, гостопримљиво смешила и ређала шољице и чаше иза шанка, Ђорђу се учинило да га она однекуд познаје, могуће да је знала човека много сличног њему, јер у кафић су свраћали разни гости, Швеђани и странци, а већ сутрадан он је отпутовао у Београд где је само преноћио да би се потом отиснуо у Рим, вечни град, да само два дана после Стокхолма, у мајици и избледелим фармерицама, патикама, продужи малу пустиловину обузет путничком грозницом, мада је могао да никуда не макне и остане у својој соби са књигама, окружен њима, и прочита у енциклопедијама, монографијама и туристичким водичима све о градовима које је желео да види и сазна о њима најбитније, а да се не жртвује за далеки пут и не потроши нимало снаге, између четири зида распали машту, и Стокхолм, Рим, друге градове, сања на јави коју може и да додирне као што дотиче драгоцене публикације које су писали стручњаци, чак и научници, и аматери љубитељи географских и историјских истраживања и игара, али

када се нашао у Риму старом двадесет осам векова и сместио у малом хотелу, боље рећи пансиону са скупченим собама и купатилом на спрату, код железничке станице Рома-Термини у улици Кавур схватио је да никаква прича, бајка, научно дело, не може да надомести доживљај удисања ваздуха у стварној вароши што дише другачије но она из које је дошао мада су обе под истим небом настале и живе под њим подастрте, једнаке под облацима што се над њима надносе и разносе ваздух, као да су једна из друге произашле, без граница око себе, сматрао је Лазин и ту мисао записао у бележницу од које се није одвајао на путовањима и по њој је цртао код Фонтане ди Треви, и на Тргу Навона и у Ватикану и покушавао да нађе бар малу привидну подударност, минималну сличност са В. који је имао водоскок у Градској башти и можда још негде, записао штампаним словима само „Римски Форуми“ када се нашао у њима, искорачио из свог времена о чему је, и југословенском посланству, писао Милош Црњански, саветник за штампу, у мемоарској књизи *Ембахаде*, Црњански је становао недалеко од Ватикана близу реке Тибар, те је имао обичај да у малом парку код Тврђаве Сант Анђела са својом вољеном, драгом Видом седи на клупи и храни дивље голубове семенкама које је посипао из папирне кесе, и Ђорђе је хтео да у Риму крене трагом писца и на дрвеној клупи код тврђаве окренут ка Тибру поједе сендвич као што је то вероватно чинио Милош док је ту, на сунцу, смишљао приповетку и нешто неразумљиво мрмљао, повремено загугутао Види која га је зачуђено гледала као да посматра рађање провидне приче-духа о њиховом животу у Роми, што је, тако је

мислио Црњански, двојство њиховог стварног живљења из којег, кроз романисану приповест, упорно покушавају да искораче, у други или живот-двојник којем су се одали, или предали, што их је опчинио, омађијао, мислио је и Лазин да ће зачаран започети нови живот када се са Трга Светог Петра упути тој клупи опседнутој дивљим голубовима жељан да тамо на оближњој клупи сретне Њега, и када се одиста нашао у вечном граду шетао је пустом стазом поред реке и бирао мост преко којег ће прећи на другу страну и наставити трагање и преко пута каскада Шпанског трга, терасастог, ушао у кафе да се склони од припеке и поврати дах, кроз стаклени зид из сигурне сенке посматра цвеће на степенастом тргу који су запосели млади из свих крајева света у Риму претворени у друге особе што су у њима биле успаване, закопане, скривене, тавне, и ту, на тргу, избиле на видело попут духа пуштеног из чаробне светиљке, не онога из народних бајки, веровао је, да се пронађу или бар покушају да сазнају ко су, и шта су, не ваљда аспиде и чудовишта као у својим учесталим грозоморним снови-ма који су их спопадали и утеривали страх, језу у кости, у знојној тешкој мори тврдој попут свирепе збиље у којој су као у калупу стегнути, и када се нашао у кафеу прво му је за око запао велики постер са фотографијом садашњег Колосеума у чијем дну је био цртеж реконструкције давнашњег спољног и унутрашњег изгледа монументалног округлог здања и тог часа је тај један поглед на плакат у боји био довољан за одлуку да тамо не оде, стао је за шанк и затражио кафу од шанкерке која је била окренута леђима а када је показала лице видео је да је то иста девој-

ка са благородним осмехом која га је послужила у Стокхолму, кратке плаве риђе жежасте косе, смешка урезаног у лице, исти осмех као да није прошло три већ тридесет дана, и није издржао него је рекао „ја сам вас видео пре неколико дана у Стокхолму, не пре једног месеца“, на енглеском, а она је љупко одговорила да никада није била у Шведској мада је то лепа и занимљива земља, а Стокхолм диван град као њен родни Рим, на шта он није престајао да тврди да ју је видео у тамошњем кафићу у главној Васагатан у којем су били само њих двоје, она није престајала да се смешка и док му је пружала шољицу казала да би волела да тамо отпутује, и да је девојка о којој говори можда њена двојница а сигурно је помислила да се Ђорђе шали и удвара се тако што измишља да је шанкерица у Шведској иста као она која код Шпанског трга ради већ две године, рекла је госту који је у неверици колутао очима што је њу ипак уверило да говори озбиљно мада слаткоречиво, ништа не измишља, а он је дошао у ново искушење да је запита не у шали да ли су у кафе долазили Милош Црњански и Иво Андрић српски писци и југословенске дипломате, али се уздржао и само попио кафу полако као сладокусац, наклонио се девојци, изашао из кафеа и упутио се у мали парк понад Тибра са клупом опседнутој гладним сивим голубовима које су и српски писци деценијама пре тога били видели, некада, а стогодишње птице, да могу говорити људским језиком, то би потврдиле, сигурно, сматрао је Ћ. Л. усред Рима.

МАЧКЕ

Za Stefana Bartha

У великим гадовима је волео пасаже, пролазе. Највише у Хамбургу, застакљеном велеграду, грандиозној живој северној луци на Елби. У њему живе двоје његових драгих пријатеља, дошљака из Вршца и Новог Сада. Свили су гнездо и цртају куће.

Мачке су се врзмале и кружиле у мислима студента завршне године права. У Београду, на булевару испред Правног факултета виђао их је како се дугодлаке лињају, лелујају и завлаче у прашњавао грмље Ташмајданског парка. Тамо траже скровиште, и храну од људи на клупама. Њушкају измашћене згужване папире побацане по пошљунченим стазама испред клупа. Мотале су се и око киоска брзе хране одакле се ширио замамни врући, опојни, мирис барених ружичастих кобасица и печених пљескавица, што су цврчале тамнорумене, зрнасте на масном роштиљу као да су загореле на рђи и ужеглој масти. Нагорело ужарено месо је обезнанило мале мршаве унезверене животиње.

Мачке су долазиле из сивих зграда-сенки преко пута парка и хотела „Метропол“. Свака је близу, на кратак замах шапе, имала себи сличну мачку, чак исту, парњака, двојника. Као пресликану. Удвојену. „Двојна мачка, или мачка двојник“, показивао је Ђорђе Лазин плавоокој кошчатој колегиници мршаве испијене животиње што су се лењо заносиле, вукле

куштраве репове и мијаукале гладне. „Њихови чопори су пуни двојника.“ Она је одговорила „Знам, знам. Лињају се. Увек удвојене.“ Гледала је према киоску у којем је препланула девојка масне косе мачјој длаци налик била погнута.

Мачке су филозофи, помислио је Ђорђе. „Мачке су филозофи“, изговорио је, ипак, испред четвртастог киоска и умало нагазио реп чупавог сивог мачка на чијем трупу су се оцртавала ребра. Није се помицао. Очигледно се није бојао људи, навикнут на човеколике животиње у парку и на бучној прометној улици, у великој стамбеној вишеспратници са хаустором у сенци и на подрумском неосветљеном степеништу под којим му је било скровиште. Уточиште у сенци. Умеју мачке да се умиле, увуку људима под кожу и на себе скрену пажњу. Казују нешто, као да ће проговорити и затражити *то велико* нешто науљеним чистим сјакатавим очима. Замијаучу када човек не разуме њихов поглед или не обраћа пажњу. Могао би о томе да напише новелу, помислио је Лазин, да током дугих досадних предавања у слушаоници пише приповест у којој се човек и мачка зближавају, годинама, и једно од другог попримају особине, човечје и мачје, од света одвојени, затворени у малом једноособном стану, или гарсоњери, небодера. Временом, записује у бележници, попримају особине другог блиског бића с којим су се саживели, човек мачке, а она људске карактеристике, дуг упоран испитивачки поглед у лице човеково. Пиље обоје, поистовећују се. Мачји преображај, могло би се рећи. То би написао већ у првом пасусу да би код читаоца распршио све дилеме, недоумице, и сугестивно тврдио да је човек мачка.

Кратак роман *Човек и мачка*. Написао је и објавио у вршачком Клубу писаца. Одржано је књижевно вече у Градској библиотеци, читаоници у приземљу, када је један угледни локални књижевни критичар, који је приказе о литерарним делима непрочитним до краја објављивао у београдским литерарним часописима и новинама, и панчевачким и новосадским, ауторитативно рекао да је то несвакидашња књига. Мали роман године. Не објављује се сваке сезоне. Тврдио је да је то с великим умећем и даровито, зналачки написана новела иако је то ауторова прва књига, пример и старијим искуснијим писцима.

Мачке не умеју да читају. Не знају о чему људи мукотрпно и с великим надама пишу и шта им је на уму када се лате поводљивог, не заводљивог, пера. Или им је то добро познато, а претварају се да у те људске потајне нису упућене. Ипак нешто виде у очима човека, назире у погледу његовом када им примакне лице. Говорио је о томе кошчатој вретенастој плавуши у холу Правног факултета.

Мачке, мисао о њима. Прошло је десет година.

Мачке су га навеле да отпутује у Немачку. У две речи: мачји повод. Био је гост Штефана Барта, родом из југословенског Футога код Новог Сада, који се био доселио у Ерланген близу Нирнберга. У Немачку је дошао после завршене гимназије у Новом Саду, студирао електротехнику у Дармштату и остао ту да живи нови, други живот. Да почне да пише и у књизи опише свој југословенски и немачки животопис.

Мачке су биле на фотографији коју је Ђорђу послао Штефан из Немачке када је у Српском књижевном листу прочитао његову причу *Мачке* штампану

ћирилицом коју је Барт течно читао јер је српски добро научио у Војводини и србијанском селу Ргошту код Књажевца. Похвалио је приповетку. И написао да жели да упозна писца и приреди му књижевно вече у Ерлангену или некој вароши у близини. Избор је пао на Херцогенаурах а не Ерланген иако је Штефан желео да оно буде у том универзитетском граду, седишту индустријске громаде Сименс. Град на северу Баварске, недалеко од Нирнберга, река Регниц дели на северни део, тамо се улива река Швабах, и јужни где јој је притока речица Аурах. Западно од вароши на води, испарцелисаној и окруженој њоме, прокопан је канал Мајна – Дунав. Ерланген се први пут спомиње хиљаду друге године у повељи цара Хајнриха II. У њему су и улице Бетовенова, Моцартова, Вагнерова, Фихтеова, Хофманова, музичара, писаца и филозофа немачких, и авенија Вернера Сименса.

Мачке нису једине у ерлангенским приповестима. Једна од историјских прича везана је за догађаје у последњој четвртини седамнаестог века када је краљ Лудвиг XIV из Француске прогнао сто осамдесет хиљада калвинистичких следбеника, званих Хугеноти. Гроф Кристијан Ернст им је дозволио да се населе у његовој кнежевини. Саграђен је нови део града правоугаоних улица са симетричном осовином главне са два трга. У центру Новиграда, Нојштата, подигнута је Хугенотска црква. Ерланген се побратимио с десетак градова из других европских држава.

Мачке, три, дочекале су Ђорђа Лазина и Штефана Барта у Херцогенаураку, у кући Едите Конрад, рођене у Југославији, Кикинди у Војводини где је завршила гимназију, преселила се у Београд, и иселила у Не-

мачку где живи цела њена банатска породица. Удала се за Мирослава Стојановића. Председница је Српског хуманитарног фонда за ратну сирочад у Нирнбергу. Помаже, рекла је, породицу избеглу из Крајине која живи у Влајковцу, селу поред Вршца. У договору са господином Нинићем, председником Клуба Југословена у немачком градићу, организовала је литерарно вече писцу Лазину. Прочитао је дугу приповетку *Мачке*. Полако је читао скоро сат, као да сриче речи. После програма и клупског коктела Штефан и Ђорђе су са домаћинима засели у Едитиној кући са три мачке. Окружени урамљеним сликама, цртежима и гобленима.

Мачке је Едита узела из азила за напуштене животиње. За његово одржавање давала је новчане прилоге и тако бринула не о само о усвојена три мачета него и онима мачкама што су чекале да се неке умиле и уселе му се у кућу. Гости су пили црвено вино. И дуго разговарали у Едитином великом салону.

Мачке су имале поспане погледе, мутне очи без сјаја, стерилисане и успорених покрета. Ђорђе је хтео, пошто је убрзано попио две чаше опојног вина, да приговори Едити да су то мачке-роботи. Природни нагони су им спутани. Препариране животиње. Експонати природњачког музеја, мислио је ошамућен. Мачке у кући су као полуживе лутке. Пуњене мачке. Скоро воштане фигуре. Као у Музеју мадам Тисо. Али, само је принео чашу устима и лизнуо пиће. Едита се према мачкама односила као да су мала деца, тепала им и мазила их по чистом глатком крзну и под вратом својим меким јастучастим ружичастим длановима.

Мачке су звале Кики и Жужу, а мачор Марчело. Едита је хтела да му надене и друго име, Чипи или Жуле или Пепе, али осим једног остала имена су сувишна, измешају се па заборављају, само стварају забуну, рекла је, само Марчело, лепо звучи. Марчело се мигољио код Ђорђевих ногу, а када је престао да се таре у погодном, мачјем, тренутку гипко му је скочио у крило. Ђорђе је миловао меког облог црног мачка склупчаног међу његовим бутинама, и прео уздигнуте црне сјајне главе. Прави пантер. Пума, блистава. Исти као његов мачор М. у Вршцу који би се летњих ведрих дана извалио на сунцу у кућном дворишту на угрејаној трави. Ђока је видео и оно што дотад није уочавао. Марчело га је радознано гледао нетремице. Поглед му је био као у људског бића, чинило се тада Лазину, дубок и оштроуман, топао. У њему није било ничег дивљег. Почео је да таре главу о Ђорђеове надланице и маше кратким репом. Док се мачор гнездио код Ђорђа а мачке врпољиле по канабеу под сликом на којој је насликана бела крупна мачка на истом таквом отоману, Штефан Барт је почео без икаквог повода да брзо говори о свом логорисању у Војводини за време рата. У Бачком Јарку и србијанском Ргошту.

Мачке, ретке, изгладнеле, вршљале су између оронулих кућа потлеушица у логору у Бачком Јарку у који је седмогодишње дете Штефан Барт било доведено четрдесет четврте када је са породицом истерано из родне куће у Футогу и породичног имања. Сви дечаци у лагеру су личили једни на друге, окопнели, бледуњави, шиљатих јагодица, мутних очију. Окружени наоружаним униформисаним војницима имали су исту кратку слепљену косу, изгубљен чамотни

сањалачки поглед у које се усадио страх, страх, страх, бојазан што им је стезала врат и гушила их. Тешко су дисали. Сипљиво. Ваздух је пиштао у њиховим плућима, грлу, устима. Говорио је Штефан затворених очију. Дете то не може заборавити, све доживљаје и догађаје преноси у будућност, како пролазе године и оно стари са мајушним уплашеним бићем у себи склупчаним, згрченим као чвор.

– Мачке, а чини ми се, о томе често размишљам, да је и тај седмогодишњак остао у земљаним улицама сабирног логора Бачки Јарак, у Јареку. И да је још увек тамо, преплашен, заточен – рекао је Штефан полугласно, сањиво.

Мачке, три, Едит, њен муж и Ђорђе су ћутали. Нису испустили ни мук. Осетили су поспаност, и да их умор слама. Крља. Једе, отупеле.

Мачке су биле тема разговора док су се Штефан и Ђорђе по магловитој ноћи, после поноћи, аутом враћали у Ерланген. Из даљине његова светла што су се расипала и разливала и тањила по густој маглуштини личила су, подсећала на далека вршачка, као да се два пријатеља возе према Вршцу у запањеним праменовима магличастим не ка Ерлангену, приметио је Лазин и шкргутао зубима.

– Мачке су чудо – рекао је. – Свуда по свету а да тога нису свесне, као што ни људи не знају, имају истоветне двојнике. Мој пријатељ, песник Радомир Рајковић давно је у својој песми *Растанак са двојником* написао „растанак са двојником догодио се када смо поверовали да нисмо више заједно.“, у четири кратка стиха. У наслову је реч растанак, а не састанак, сусрет, виђење, не. А пре пола века исти песник је

објавио песму са речима сложеним у два стиха „Мој двојник, чини ми се, губи стрпљење.“ Био је опседнут двојником, говорио је, и писао. Могуће је да човек, сваки, двојника има у уличној мачки. Или, можда, псу. Вероватно.

ЗАБРАЊЕНИ ГРАД

За Марка Паовицу

Немачки Хамбург или Бад Филбел, или Вијена, Њујорк, или Париз, Пекинг, или Рим или Ковин, није могао да се одреди. Више градова је било у кружној игри, на чаробном каруселу.

У Пекингу су улице под правим углом, и он је раван, по томе сличан равничарском панонском Вршцу у којем су улице исто тако компоноване, правоугаоне, пресликане, можда, из древног кинеског велеграда умањених димензија као да су њихови неимари живели у оба града, мегаполису П. и вароши В. и договарали се о изгледу насеља Пекинг са Забрањеним градом у свом срцу око којег се распростире у концентричним круговима, и Вршца са Кулом што надвисује и надзире варош, стражари, вреба као да је жели подићи и повући у небо, међу облаке, небеску лађу горе.

Ђорђе Лазин је у Кину отпутовао деведесет прве године у време рата у Ираку и Кувајту. Из хотелске собе је преко сателита пратио тамошња ратна дешавања, извештаје често цензурисане и неприступачне гледаоцима. Буљио је у затамњен екран телевизора са укоченом сликом, и чекао да пустињски призори оживе. Хотел „Пекинг“ је био близу Забрањеног града, један блок удаљен од трга Тиан ан мен по којем је ходао као да гази по сабластима, сенкама угаженим у бетонирано, камено тло. Имао је утисак да хода по

живом блату што му се лепило за ципеле. Ваздух је био тежак, загушљив, не само због ратних окршаја што су му се врзали по мислима. Прешао је преко трга на којем је било мало људи. Чинило се да им невидљиви духови не допуштају слободно кретање по њему. Хоџа је брзо као жели од нечега побећи. Освртао се јер је имао осећај да га неко прати. Тамносива ниска сенка се појављивала иза њега, потом губила, нестајала натрен, да би се упорна ухода поново залелујала као да тражи ослонац на зиду зградуринае посивеле од аутомобилских гасова и ветруштине пред којом је задихани Лазин застао, да поврати дах. И сабере расуте мисли.

Није могао да распознаје и разликује лица Кинеза као да су били умножени двојници. Они су се љубазно, предусретљиво смешили када су се мимоилазили без шума, нечујни попут сенки, без речи уз климање главом.

Разлог да види Кину и Пекинг и буде у њему, био је Забрањени град о којем се причало и писало. Мамило је туристе из многољудне, безграничне, големе Кине и целога света, то светско чудо. Бертолучијев филм *Последњи кинески цар* снимљен је у њему. Хтео је да види локалитете на којем је сниман и накратко, по сећању, буде у Радничком биоскопу где је из нахереног дрвеног седишта гледао филм. И види малог императора, дечака-цара коме је владавина представљала игру међу зидинама затвореног града, раскошне дворске апсане.

До Забрањеног града је ишао Chang an Авенијом, широком попут поља, по којој је брисао оштар ледени фебруарски ветар. Згрчио се на светлом булевару,

смањен, згурен, увучен у лахорасту сенку. Хтео је да посети град-музеј сам, не са туристичком групом са којом је био смештен у хотелу и коју је водич на њеном челу водио као вођа, вожд, беспоговорно, захтевајући да га слепо прате, не удаљују и слушају шта говори, упамте то јер он је, како је рекао, отворена књига, жвалавио је у микрофон у аутобусу док су се возили до Кинеског зида. Али, на свако њихово умесно питање ће драговољно одговорити. И улепшати оно што виде или желе да угледају.

По Кинеском зиду, скупу одбрамбених зидова облика змије с торњевима у северној Кини дугом осам хиљада осамсто педесет један километар, грађеног од различитих материјала, од камена са везивима од вапна и лепљивог пиринча док је у почетку градње коришћена глина која се ојачавала сламом, а за одржавање везе са главним градом саграђено је преко петнаест хиљада торњева, у дужем временском периоду, кретао се као по неравном назубљеном окрњеном бедему вршачке Куле, чинило му се очараном. Сви људи на зиду били су насмејани, осмех им је би урезан у лицу и затегнут, мада је дан био магловит. Само повремено из даљине би се појавили, на видело избили пространи дивљи предели. Исто се дешавало на вршачком Брегу док је Лазин са видиковца осматрао град очекујући да се пробије кроз запењену измаглицу, изађе из ње и буде видљив, та почесто невидљива варош, град, загонетна варош.

Кад би мало дневног светла заблеснуло у даљини изгледала је као шљаштећа блештава вода великог језера, или морска са обе стране високог вијугавог Великог зида боје пијавице под којим су бујале дивље

шуме, расле и пењале се уз спољне стране испупчених зидина. По њима људи су се кретали попут мрава и пролазили кроз капије, у колонама.

У аутобусу при повратку у Пекинг водич је млео о значају и историји монументалног зида, грандиозног људског дела. Делио је на неједнаке делове два сукобљена света, нетрпељиве цивилизације што су једна другу хтеле да прогутају и униште, казао је. Лазина је обузимао сан, заваљен у седиште затворио је очи. Није желео да чује причу кочоперног вожда. Одлучио је да са групом у обиласке више не иде.

Ђорђе Лазин је сам отишао у Забрањени град. У билетарници налик великој кутији где је купио улазницу седела је црнокоса Кинескиња, девојка порцеланког глатког лица, зачешљане косе и косих уских топлих живих сјактавих уљаних очију из којих је избијао смирен благодан поглед. На издробљеном енглеском затражила је од плавокосог посетиоца пасош, да би се уверила да је страни туриста уз уобичајено питање, морала да га пита, зашто није са групом што је званична препорука за странце које у Кини треба да се придржавају. Он је на спором енглеском узвратио да не подноси групе, мука му је од њих, радије сам разгледа древне културне споменике којима је древна Кина преплављена и по томе чувена. Када је човек у групи она га спутава и не може све да види, многи детаљи су му недоступни. Ускраћен је за леп доживљај. Због тога је сам. Захвалио се када му је билетарка пружила улазницу. Рекао је да не воли упутства ни савете, на све начине их се клони, и ушао у град–музеј док му је девојка махала малом жутом шаком и тананим прстима.

Одмахуно је и осмехнуо се.

Кад се нашао у царском врту опет је на леђима осетио поглед невидљиве сенке што га је уходила. Прожела га је нелогода. Сенка прошлости или будућности, помислио је. На ветру што је ослабио причинила му се силуета, танка и висока, извотеперена вртлогу налик, како бауља по башти, за њим. Покушава да се прилепи за њега и поприми његов облик, и претвори у његовог двојника, или двојникову сенку, као део његове сенкетине што га је на слабој сунчевој светлости упорно пратила. Следила га је и у храмовима када је улазио. Колико му је пријало и било драго што је сам у том чудесном граду, било га је и страх од анонимнога. И испред пагода. И у царској дворани са изложеним звонима и сатовима где је време стало и прошлост се укочила, као скулптура, танка и висока, искривљена, погрбљена.

Хтео је да с неким, било ким затеченим у Забрањеном граду заподене разговор и одагна претећу слутњу, и стрепњу да ће у лавиринту отвореног музеја срести свог двојника који му се иза леђа подсмевао и чекао час када ће га на смрт преплашити, застрашити, утерати му бојазан у кости. Изругивао му се и чекао свој тренутак, прави. Мало наде пружила му је група туриста који су говорили италијански, брзо и живахно, и тискали се испред улаза у палату. Ушли су и нестали. Повратила се стрепња, али није хтео да пође за групом и тако окружен другим људима одагна бојазан. И са њима пролази кроз павиљоне заштићен њиховим гласним присуством. Али при самој помисли на водича групе одустао је. Радије је носио страх, усамљен и слободан.

Прошао је дугом алејом шест западних палата. Вукао се њоме попут силете. Осећај да га сенка уходи утицао је на њега, застрашио га, обузео целог и ускладио отежале троме кораке. Једва је одизао стопала у зимским ципелама. Тешко је дисао. Захрипао је. Осетио слабост, и мучнину, сам у пролазу на западној страни Забрањеног града, али није застајао, да би предахнуо и дошао до ваздуха.

Застао је тек код зида Девет змајева, пред рељефом са којег су аждаје палацале као да ће сваког часа уз њега да искоче и потамане палате. Погнуо се и длановима ослонио о колена.

Пошто је подигао поглед угледао је девојку, зачешљане као зифт црне косе, а када се приближила видео да јој је лице порцуланско. То је била она Кинескиња из билетарнице, или њена близнакиња, можда двојница. Иста. Осмехивала се благо напућеним ружичастим уснама као да сише сочну трешњу, умилна. Иста девојка која је затражила да види његову путну исправу, да се увери да је страни туриста, с правом да уђе у недоступни град и разгледа га. Када се нашла испред Ђорђа оборила је поглед. Дошао је у искушење да је упита за име. Оно му је било важно, да би њу задржао у сећању и када се буде вратио у Београд, да јој памти ситно лице са израженим глатким јагодицама и дугим трепавицама, танким обрвама. Како се зове, није стигао да каже ни да јој се јави, а онда је немо проминула, као да клизи по камену, и ушла у палату или се увукла у пролаз који он није спазио. Уздржао се да не пође за њом да би заподенуо разговор и разменио енглеске речи. То је била та девојка, знао је када је нестала. Имао је мучан, тужан

необјашњив осећај да је нешто изгубио. Отишао је из Забрањеног града разочаран.

Ишао је широком улицом и хтео да скрене у пасаж, бар је мислио да је пролаз, али нашао се у уском, тескобном дворишту, пролазу који је био слеп а са његове стране мале куће, са тесним минијатурним капијама у авлији пуној станара што су се у њој комешали. Кућерци су били димензија веће собе, и подељени на собичке у којима је обитавало и више од десет особа. Свака одаја за једну породицу. То га је подсећало на приземљуше од набијаче и черпића у концентрационом логору у војвођанском Рудолфснаду у чијим је собама што су углавном биле слепе усељено по десетак логораша који су се тискали на слами и крпама и врећама, како је било записано у књигама што је читао. Из једне кутије, кућице су на то неодољиво личиле, изашла је девојка иста као она раније угледана у Забрањеном граду. Истог трена Ђорђе, напрегнут, плаховито се окренуо на петама и изашао на улицу, уплашен од црнокосе ситне косооке двојнице. Као да је желео да од ње побегне, избегне њен поглед. У паничном страху да ће се од њеног додира, или само чаробног погледа, распасти.

На аутобуском покривеном стајалишту ушао је у пренатрпано жуто спужвасто возило градског саобраћаја и њиме се вратио у „Пекинг“ држећи се грчевито за једну шипку, спашен.

У Пекингу се осећао као да је у Вршцу.

АРТУР РЕМБО

За Слободана Зубановића

Када се вратио у Вршац очи су боли призори срушених здања. Видео је како се уместо старих стамбених четврти чисти терен за велики паркинг, и хладне, немилосрдне, бездушне вишеспратнице са голубарницима за нове људе.

Песме Артура Рембоа Ђорђе Лазин је прво читао на енглеском језику када је једног лета у лондонској књижари у Оксфорд стриту листао књигу са његовим песмама препеваним на енглески. Није упамтио име преводиоца. А и када је отворио књигу на то није обратио пажњу. Касније када је читао српски превод Рембоових песама, хтео је да упозна њиховог преводиоца али није није имао среће. Жеља му се није испунила као ни она да путује онамо куда се био запутио млади песник, шарлевилски провинцијски гимназијалац, дете гнева, потуцајући се по Истоку, Африци и Азији, беспућима Етиопије, Кипру. Рембо је говорио и писао „Ја ћу бити радник“, на реци Мези код Шарлевила, прочитао је Ђорђе заинтригиран и заведен житијем француског генијалног песника симболисте, и непровореним причама о њему, често измишљеним, дописаним, ћак митским. Читао је стихове песме, срицао *Пијани брод* као да песму жели да научи напамет, да је увек има у себи, да устихована буде део његовог неизбрисивог чврстог памћења:

Док силажах, недавно низ нехајне Реке,
Лађари ме, осетих престадоше вући;

.....

Више трагом шлепова не могу да крећем,
Јер ваша малаксалост, вали, мене мочи,
Ни огањ ни барјаке да гледам, да срећем
Лађа-робијашницâ страховите очи.

Целу песму. Гласно. Отворену књигу је држао и када је легао. Њоме је покрио груди тако да су стихови окренути према њему, као да жели да се укрца у пијани, заљуљани бродић на немирној заталасаној води, занесе се на пловилу, и нестане. Хтео је да зна све о Рембоовом чудесном пустоловном животу, опојном, као да је нешто од његових особина носио у себи, и био његов поклоник, делом и двојник, духовни, телесни не јер њихови животи нису били у истом времену, нису се укрштали. Ђорђе се питао шта би видео у Шарлевилу и Паризу где је Рембо живео када би се тамо нашао. У *Боравку у паклу* песник је писао, не човек, „Ја поседујем све даровитости“. Хтео је да додирне његову поезију, ту нестварну смесу, осети је под прстима, као што се догодило у лондонској књижари јунског поднева када су његовим телом прострујали топли жмарци, као да му је песник иза леђа и нетремице га посматра, или је то био неко из секте Рембоових поклоника. Као у легенди. Приближио јој се.

Лазина је одушевљавало што је седамнаестогодишњи геније, чудо, писац једног „Нацрта комунистичког устава“, опседнут историјом, пожаром Париске комуне, духом и срцем, целим бићем сасвим са комунарима. Комуна или потоп? За њега је пропаст Комуна

попримила размере стаховите катаклизме, његов дух се са тим није мирио и по слободним непровереним можда само измаштаним тумачењима његових упорних, несносних биографа, списатељских лешинара што су желели да проживе Рембоов живот-неживот и да поново напишу његове песме, он је видео „друге стварности бића“. Назирао је, веровао је а не само претпостављао и Лазин, да иза неког човека постоји другачије биће, племенитије или грозније, дело чудовишног преображаја, или само блаженог меканог и питомог, оштре трансформације при чему се свет човека оштро пресеца, распада на два дела, идентична али супротстављена један другом у злонамерном, злобном покушају да други поништи, настојао је Ђорђе да открије, нађе траг томе усредсређено читајући Рембоове песме, сричући стихове као да учи читање, још полуписмен, тек пошао у школу да научи нове знакове. Знао је. Знао. И видео, не само слутио, док је у рукама имао изабрана дела насловљена *Боравак у паклу*, занавек младог писца. Упијао је реченице његових есеја. Знао је. Рембо је хтео свакако да доживи промену свог живота, измени сопствени животопис не само писањем већ и сигурним чврстим стварним делањем, да буде неко други, да отпутује у други свет или бар онај који се разликује од овог у којем живи и пише песме, што је сан снова свих уметника, да се преселе у мисао другог човека и пређу у свет иза огледала што им се својим одсјајем испречило на путу и затворило га. Неопходно је да се зрцало разбије у парампарчад, блиставо углачано црно зрцало разнесе за преображај. Да из своје у туђу песму пређу, из свог у роман другог писца, усменог, уђу, усаде се у њега и

наставе другим животом да лепршају попут инсеката, увек у напону да се преселе у други свет, напрегнути. Бесконачна игра у којој нестају.

Артур Рембо се отиснуо на Оријент, да открије нове мирисе живота и биља, или га је тај замамни мирис, отужан задах зачарао и одвукао из Париза, подивљалог од уметности, и слепе зависти.

Ђорђе Лазин се спрема да напише приповетку о Рембоу, мада је много писано, и свашта, о његовом делу и животу, да би у тој причи исправио многе учињене грешке, нехотичне и злонамене, и нанету штету песниковом имену у којој свеприсутни нарастор као звездознанац поставља судбоносно питање шта је он на непознатом Оријенту тражио. Свој други живот, нови, богатство, раскош и нову славу? Или је хтео свој из корена да промени, заврне га, побегне од својих песама, ослободи се свих написаних стихова, реши их се, препусти другима у париској мочвари. Да престане да истражује самог себе у Паризу. „Ево, ту су једном врвели Варвари!/ Стигли сте, о хуље! Јуриш к станицама!/ Булеваре брише сунчев зра̑к што жари/ Свети град запада прострт је преда вама!/ Хајдете! Нове ће пожаре да спрече./ Ево вам кејова, кућа, булевара/ На лаком азуру, што је једно вече/ Озвездан оргијом смртоносног жара!...“. Написао је. Хтео је то да избрише, или бар своје име одштампано изнад песме *Париска оргија*. Да нестане.

Могао је да отпутује у Лондон где се годинама досељавају људи са Истока, да у њему живе и рађају децу коју је Ђорђе виђао у Карнаби стриту док је жвакао залогаје меког сендвича са влажним листовима салате и поврћем. Рембоу би се пружила лепа прили-

ка да шета поред горопадне сиве Темзе, реке-змије, што меандрира и дели Лондон или спаја две његове обале. И вешто избегне ризично, опасно тумарање и пустоловине, бесциљне, по Блиском ужареном и Далеком истоку, дужан, приморан да се тамо претвара, и чврсто решен на мимикрију, да је староседелац, срчани мештанин који свој исконски завичај, додуше и истина нови што никада није признао и огласио, неће ни по коју цену да напусти и потражи нову постојбину дарезљивију и прихватљивију под другим и сасвим другачијим поднебљем, светлијим и тамнијим, у узаврелој смушеној Европи, западној, где је тмушта и тма придошлих источњака, усељеника, пустила своје дубоке корене ишчупане из напуштених далеких источних земаља. Могао је, свакако, на западној острвској страни великог срца Европе да је то хтео потражити нови живот, пронаћи га, и претварати се да је свој довојник, идентичан Артуру Рембоу, старом. И о томе напише поему посвећену његовим будућим читаоцима, и Ђорђу Лазину.

Лондон, древна настамба чији успон и величина почиње у десетом веку, особито у седамнаестом, прерасла је у вишемилионски гигантски мегаполис са више милиона житеља. Око његовог центра град се концентрично шири на обалама мутне реке Темзе. На месту данашњег пренасељеног велеграда римска војска је четрдесет треће године изградила своје упориште Лондиниум. Прво име Лондона је било латинизирано. Лондон су опседале и заузимале многе војске. У седамнаестом столећу град је захватила тешка заразна куга, а годину дана после њеног пустошња задесио велики пожар што је уништио стари Сити, лон-

донско језгро. После тих пошаста имућнији грађани, аристократски сој, градили су куће у западном делу Лондона, подизали темеље Вест Енда. Улице су се тискале, преплитале у хаотичној мрежи, тескобној. Историја Лондона је била бурна, као и париска, и по томе су два космополитска града били идентични. Прошлост је била преувеличавана, слављена и онда када за то није било никаквог разлога.

Темза носи мостове Тауер, Викторија, Вестминстер, Ватерло, Лондонски, Челзи, Ламбетбриц, чувене ћуприје о којима су испредане легенде спајају далеке обале што често израњају из магле у којој су затворене попут речних чудовишта. На њима се Лазин фотографисао са реком и другом обалом иза леђа. Крстарио је улицама и скверовима Трафалгар, Сент Џејмс, поподнева проводио у Хајд парку, лицем готово додиривао металну ограду испред Бакингамске палате. Залазио је у музеје, Британски, Лондонски и Викторија и Алберт, Националну галерију, Дикенсову кућу,

Лутао је пред вече и ноћу по светлећем Пикадилију и мрачном опсценом Сохоу. Кретао се лондонским замршеним лавиринтом. Могао је то исто у своје време да чини и пустолов Артур. И нађе заједничке тачке два европска града.

Ђорђе чита део писма Артура Рембоа упућеног Жоржу Изамбару пре више од једног столећа, у деветнаестом веку: „Хоћу да будем песник, и радим на томе да будем *видовит*: ви то нећете нимало разумети, а ја готово не бих ни умео да вам објасним. Реч је о томе да до непознатог треба допрети растројством *свих чула*. Патње су огромне, али треба бити јак, треба бити рођени песник, а ја сам схватио да сам песник.“

Жорж, на српском Ђорђе. Поверавао му се поета. У запису *Писмо видовитог* песник А. Р. казује: „Јер ЈА, то је неко други.“

Јесте, ја јесте неко други, сасвим други. Без сумње. Написао је на крају приче о Рембоу Ђорђе Лазин, а испод наслова откуцао мото *Ја јесте неко други*.

КОРУПЦИЈА

За Здравка Хубера

Неко му је предложио да буде човек будућности. Помислио је да се шали. Да хоће да му се подсмехне, јер и тај магарац што то предлаже не зна ни за себе шта је, човек или сенка, предвојен, и да ли постоји или јесте неко други, подмукли двојник, то сања, само.

„Ђорђе је видео како узрујани, од срџбе порумели човек из џепа на избледелим излизаним фармерицама вади савијен плави коверат, отвара га и две новчанице ставља испред чиновника што мирно седи за столом загладан у монитор компјутера, незаинтересован за оно што човек-странка чини. Ђорђе је јасно видео. Службеникова отворена шака је запузала по столу и пружила према коверту и новцу, ухватила га прстима као канџама и угурала у фиоку пред собом. Човек је рекао ‘Да ли је сада све у реди, потврду о боравку могу да добијем? Или треба још нешто да поново морам да долазим из Немачке’. А чиновник је прошуштао, једва чујно ‘Нема потребе, дуг је пут из Немачке, добро ми је познато. Сада добијате ваш документ. Без њега не бисте могли ништа, баш ништа. Нашао сам га после толико замршених перипетија у компјутеру, и желим да срећно све завршите и срећно се вратите у Берлин’, ‘Пут у машини је дуг и вијугав, као у лавиринту’, ‘Ништа ми ту не можемо’, рекао је матичар. Човек је узео свој папир као да коверта није

било, као да се ништа, баш ништа није десило, и равнодушно изашао из канцеларије.“

„И човек је могао да одахне“, казао је други саговорник.

„Али Ђорђе је све то видео. У томе је смисао овога што ти причам, и наравно хтео је да прекори службеника, корумпираног чову, похлепног, да му каже да је тај чин сраман за цео град, али се уздржао. Са својим захтевом пришао је столу не помињући претходну шкакљиву затегнуту инцидентну ситуацију, као у Стеријиној или Нушићевој комедији, да се не би замерио алавом чиновнику, бркатом, главатом, ћелавом, незајажљивом, и себи отежао.“

„Како је то поднео, замисли. Такве ствари на први поглед ситне и једва приметне, неважне, могу да га избаце из колосека, изведу из такта, разбесне, видео сам једном у Београду у Републичком катастру. Запелио се од јада када је стари олињали грбави чиновник скупљен као миш, згрчен иза шалтерског стакла враћао папире жени која га је уверавала да је све у њима написано тачно, а он је тражио да се појаве и сведоци што су потписали потврду коју је поднела. Говорио је да је неисправна, непотпуна, јер је сигурно од ње очекивао новац да потплаћен поједностави цео бирократски поступак. Видео сам како је Ђорђе поцрвенео, букнуо, и питао катастарског мастиљара зашто очајној жени не овери потврду, доказ су потписи, а тип му је хладно казао да гледа своја посла и сачека да дође на ред и онда каже у чему је његов проблем. Жена се покуњено поражена повукла.“

„Причао ми је Ђока о томе. И његов проблем у том катастру није био решен. Негде је запело као

што бива у лошем филму, казао ми је. А овај случај у нашем граду га је као ужарена игла погодио право у срце. Када су изашли из Градске куће, пришао је човеку који је новцем поткупио општинског чиновника. Питао га је зашто је на сто спустио паре када је његов случај био чист и јасан, једноставан. Због чега је починио коруптивно дело. Ма шта да је у питању није требало да попусти, крене линијом мањег отпора и потплати учмалог пацова општинара. Тог буђавог, шугавог билмеза, грамзиву гњиду.“

„То се могло и очекивати од њега. Као да се залепо за тог човека, нашег човека из Берлина.“

„А овај га је презриво одмерио и прибрано казао да то није био он у општинској канцеларији, него вероватно неко њему сличан. ‘Можда мој двојник’, шапутао је, ‘чуо сам да се мота по граду, могуће је да је пошао за мнош из Берлина’ на шта је Ђорђе поновио ‘Из Берлина, двојник из Берлина, чудно’.“

„Правио се луд или је блесав.“

„Причао је после Ђорђу о вишемилионском Берлину, чудесном граду. О реци Шпреји која мења боју и шум, спаја источни и западни Берлин, о каналима који пресецају велеград и разносе задах воде по здањима на њиховим обалама, Ванзеу, великом језеру, широком булевару Курфирстендам у којем човек може да се изгуби и нестане у пасајима. О Зоолошком врту. Распредао је причу о Бранденбуршкој капији испод које је прошао као да свечано укорачује у нови свет, лебдео, помислио да је невидљив кад је угледао човека, свог погуреног полудвојника, тако је рекао, испред музеја Пергамон, скоро истог као он, идентичног близанца, рекао је Ђорђу, и више га није

сретао у Берлину мада је шестарио по граду, био и у Далему селу музеја, висио на Алксандерплацу, бетонском пољу, где све није био. Када је добро научио немачки, после неколико година рада у мегаполису, читао је књиге о њему, срцу Немачке...“

„Срцу Немачке...“

„Планетаријум, Акваријум, Нову националну галерију слика, Градску кућу Шенберг, меморајлни музеј Берлинског зида, остатке кружног зида којим је западни део града био опасан, замкове, дворце и палате, Шарлотенбург, Олимпијски стадион, све је то обишао и видео и Ђорђу од срца препоручио да ако буде дошао у Берлин све то види, и доживи, јер то јесте прави живот, слика и јасан одраз величине и раскоши, тихо је говорио, треба погледати и Рајхстаг који је ушао и у историју света као паљевина, Руску цркву, чаробне лепе паркове, торњеве Функтурм и Глокентурм и одатле, са висине, бацити поглед на узрујани, помахнитали светли град, попети се на Кројцберг, отићи у позоришта којих је Берлин пун, до универзитета, Берлин је Берлин, довољно је рећи. Фестивал светлости. Али двојника није нашао иако је жудео, чезнуо, горео од жеље да га негде спази, макар као сенку, иако је прокрстарио цео Берлин, прошао његовим главним улицама, и споредним. Можда је тај човек у велеграду залутао и бежао из њега као да се потуца по лавиринту. То је највероватније, казао је Ђорђу.“

„Лавиринт.“

„Лавиринт. Ђоркућа тумарања, безглава Али је само разочарано рекао да је Берлин сигурно добар за живот и да се дошљаци, странци, брзо привикну на његову атмосферу, прилагоде.“

„Ништа више од корупције, после приче, мале епопеје о Берлину. Увидео је ваљда Ђорђе.“

„Ништа друго му није преостало него да Берлинцу каже да ће једног дана, можда ускоро, отпутовати у Берлин да би покушао тамо да сретне свог двојника, правог двојника, живог, не измишљеног. Да размене искуства, ако не и животе. Не знам и нисам сигуран да ли се само шалио.“

„Прича о корупцији је угашена, као мали пожар. Посута песком.“

„Човек је приповедао о Берлину, о Берлину, само. И ништа више. Као да ће написати књигу. Све друго је споредно, неважно, пролазно, већ у далекој прошлости, избрисаној. Корупција је за њега неколико десетина евра. Ваљда је по његовом мишљењу толика тарифа.“

„То је сигурно.“

Разговарала су два Ђорђева пријатеља, Желимир и Илија, о корупцији у граду В. На осенченој дрвеној клупи на пошљунчевној стази у Градској башти у В. испод бронзаног попрсја песника Николауса Ленауа, романтичара који је тако лепо ћутао лепим бакарним уснама.

ДВОЈНИЦИ У ПОЗОРИШТУ

Za Juana Octavia Prenza

Неко је обдарен да гради, размишљао је о неимарству, а неко нема тај дар, није надахнут, и да би свој недостатак, велику ману, прикрио руши вешто и немилосрдно оно што су даровити неимари сазидали, да би уклонио трагове и не види им се дело. Али чему такве мисли, коме би оне послужиле? Мало самозаваравање. И нови јак нагон, тежња, порив за одлазак. Исконска чежња. Пада у велико искушење. Далеко у њему.

Два човека понашањем, држањем, слични глумцима првацима из Темишвара, звани Јон и Петру, играли су у представи румунског позоришта које је гостовало у Вршцу. Позорје „Стерија“, око којег се вртео цео град јер се налазило у географском средишту вароши, било је центар Вршца. Театар-рингишпил, у лепој кованици шпил, игра, исписано је великим позлаћеним словима у вршачким књигама, како је приметио један књижевник, нимало злурадо већ добронамерно јер је био искрено заљубљен у вршачко позорје и њему одан не само зато што су у том позоришту играле три његове комедије. Једна о драмском класику Јовану Стерији Поповићу, са средњим именом по Јованом оцу који је био крштен као Стерија. Изведена је више од педесет пута, играна по градовима Војводине и Југославији, у Бечу, Немачкој, и у Темишвару. Тамошњи театар је узвратио посету са сатиричним комадом Луке Карађалеа, на румунском језику. Јон и Петру су

у бифеу пили белу лозовачу налакћени на шанк. Шакама су обухватили чашице, држали их, попут завереника потихо говорили да их присутни што су седели за ниским малим столовима не би чули. Заћутали су када се на широм отвореним вратима појавио Ђорђе Лазин у тамноплавом беспрекорно скројеном оделу, зачешљане плаве косе, блед, који је колима допутовао из Београда да погледа темишварску представу. Ђорђе је погледом тражио своје пријатеље, уметнике Драгог и Звонимира са којима је договорио виђење у театру пре изведбе комада, да би попричали озбиљно, пошто је имао добре идеје и разноврсне корисне предлоге, о културном и позоришном животу у Вршцу.

Требало би учинити нешто да скрајнута уметност живне у граду и више се о њој говори и пише у београдским и новосадским медијима што у далеким луковима заобилазе вршачко културно поље као да је непочин-поље или ливада, затрована пољана, казао је претходног дана телефонском разговору.

Мртвило се увукло у запарложено, запуштено културно биће провинцијске забити и глодало га, водило његовом уништењу увидео је када је на преподневној позоришној школској представи – седео је у задњем реду у дубокој сенци – чуо како ученици грицкају семенке и разговарају, они у првим редовима само што на позорницу нису бацали папириће и новчиће као на проблематичној кошаркашкој утакмици. Извођен комад је био баш парче, досадан, без сјаја, потуљен, и да је било вече Ђорђе би клонуо и заспао у плишаној столици не само од премора. Представа је будила поспаност. Тада.

Када је укорачио у клуб позоришта помислио је зачас да су глумци за шанком његови пријатељи. Јон је био стаса и младолик као писац Драги Бугарчић а други гост исти вршачки вајар Звонимир Сантрач, црномањаст, ретке косе и крупних буљавих очију попут сове. Двојници, пљунути, његових познаника.

Јон и Петру су проговорили српски. Ђорђеу су казали да нису глумци, не носе они главне улоге у комаду, само су статисти у Карађалеовом веселом делу. У првом животу, тако су рекли, у првом животу, а у театру се одвија њихов други, професори су српског језика и ликовне уметности у темишварској српској Гимназији „Доситеј Обрадовић“ што школску зграду дели са немачком „Николаус Ленау“.

– Само носимо тацне на сцени – рекао је виши гост. – Полако, корак по корак. Да не убрзамо превише комедију.

– И то је понекад значајно, веома важно – мирно је изговорио Ђорђе, као да је казао главну ствар на свету.

Доситеј и Ленау су битне фигуре у култури оба народа, казао је нижи гост, професор српског језика. Задужили су своје културне потомке, занавек. И никада их не треба заборавити, ушли су у вечито памћење.

– Да – рекао је Лазин, – овде у Градској башти код улаза постављен је ове године по други пут споменик немачком песнику Николаусу Ленауу, романтичару рођеном у Банату, преминулом у царској Вијени. Донаушвабе чији је Вршац први завичај подигле су Denkmal, попрсје у бронзи, хиљаду деветсто дванаесте године. Ленау је по рођењу и смрти од Јована

Поповића Стерије, рођеног и преминулог у лепој вароши, старији шест година. Можда су се сретали овде и у Темишвару, изнео је статистима темишварског позоришта своју претпоставку Ђорђе. А по Доситеју име је добила једна централна улица, кратка и слепа или на крају своје разрока, није јасно ни мештанима ни странцима. Леви крак је водио према Темишвару а десни ка селу Гудурици.

Волели би да виде то попресе, изговорили су у глас обојица, као уигран глумачки пар, и подигли чашнице у висину уста. Скркнули су ракију. Нису скидали поглед са Лазина.

Ђорђе је обећао да ће им га показати идућег дана у парку. Васко Попа је у песми *Час из песничтва* написао „Седимо на белој клупи испод Ленауовог попорсја... Песник гледа некуд кроз нас“. Прећутао је да је помислио да су гости-дошљаци двојници двојице вршачких уметника о којима су струјале вести, писало се и говорило, у Новом Саду и Београду, по уметничким круговима и кулоарима, како већ бива у малим државама које, попут сујетних уображених уметника, сматрају да су центар света, светско клатно, не само уметности. Средиште полуцрног звезданог космоса и свих игара и разнобојног ватромета у бесконачном сазвежђу.

У „Стерију“ на споредан улаз ушли су уметници Сантрач и Бугарчић. У уском ходнику испред позоришног клуба лелујали су се у ходу, накривљени, уз пригушени мрмот „ми смо сенке, само сенке, ми смо само сенке“. Загрлили су Ђорђа и преко његовог рамена загледали не кријући изненађење професоре из Темишвара који су равнодушно посматрали придош-

лице као да их одавно знају и навикнути су на њихово климаво присуство, знан им је сваки њихов покрет и глас.

– Ви много, премного, личите на нас – превалио је преко усана Звонимир. Заплитао је језиком, – као да сте наша друга половина која нам недостаје. Или дупликат. Фали нам страшно. Без ње не можемо да живимо, и тражимо је, тражимо, годинама. Свуда. И у Вршцу и у Београду, и другим градовима, где год се затекнемо. То нам је судбина. Много, много смо слични. Личите на нас, зар не?

– Они су гимназијски професори у Темишвару и статисти у вечерашњем играказу. Јон и Петру, да вас упознам.

– И ми, ми смо статисти у уметности – мумлао је Сантрач. – Личимо као кључ кључу, брат брату.

– Зову се Јон и Петру, Срби са румунским именима. Тако је судбина хтела. Није се шалила.

– Нису могли да бирају – хладно је казао писац. – Избор није њихов. Мама и тата бирају. Мама, мама. Како оне кажу.

Вршачки уметници су се представили Темшваранима и продужили да пију, за шанком. Покушавали су тешком муком да заподену разговор са гостима и застајкивали на првој речи понављаној више пута као да желе да се врате њој и започну другу причу зачету у њиховим пијаним мислима, обојица у један глас. Упадали су један другоме у речи. Ђорђе их је прекорно погледао, испод ока и срдито рекао:

– Ви сте као деца. Мала деца. Крајње је време да се уозбиљите и призовете памети ако је још имате, или сте можда и њу попили. Ово је храм уметности,

културан а не банална провинцијска примитивна кафана, маловарошка, у којој се служе простаци и приглупи пијани гости.

Статисти су се тихо ишуњали из бифеа држећи се под руку.

Ђорђе је почео умилним сугестивним гласом озбиљно да распреда, развија план о побољшању културне атмосфере у Вршцу, стратегију као на бојном пољу. А представа само што није почела. Из гласноговорника, четвртастог звучника окаченог изнад отворених врата бифеа чуо се кркљав промукли позив глумцима да се спреме да изађу на сцену. Комедија је почињала. Писац и сликар су са Ђорђем стајали код шанка и разглабали о будућности уметности у В. У Рошеву, казао је Драги. У рошавом Рошеву.

Игроказ је могао да отпочне.

СВАКИ РОМАН ИМА СВОЈ ЖИВОТОПИС

За Гордану Илић Марковић

Од порушених градова и малих настамби остају само руине и сачувани филмски снимци и ретке фотографије, ипак, као јасан драгоцен документ да је ту било људско, не змијско, легло у којем су се други кретали. Они које он тражи.

„Сваки роман има свој животопис“, говорила је Мила Стефановић када је на програму био роман из српске или светске књижевности, Ђорђева професорка српског језика у ковинској гимназији, где је уписао четврти разред пошто у Вршцу за њега више није било места и није желео ризик губитка школске године. „Вршац је загуљен град, затрован неким лошим људима, добро знам, и на својој сам кожи то осетио“ рекао је самом себи као да неком другом то говори. И преселио се у Ковин.

Професорка Стефановић је магистрирала на Филолошком факултету у Београду. Годинама је безуспешно покушавала да отперја у велеград и тамо нађе место. Остала је у малом граду на Дунаву и расплитала, упорно понављала тврдњу да сваки роман има свој животни пут, и да је књижевно дело део писца и када га непознати радознали читалац узме у руке. Веома је занимљив упит како би се писац понео да види читаоца како отвара његову књигу, држи је као

малу драгоценост. Лепо би било то посматрати. Читач се поистовећује са прочитаним, посебно они што штиво читају наглас неписменима и слепима, да им тако дочарају књижевно дело. Говорила би то чим би чула реч „роман“, као шифру. Њоме је била обузета. Ништа није лепше од читања романа и приповедака, гледање позоришних представа или само појединачно ишчитавање драма, комедија, монодрама, игроказа. Настојала је бујицама речи да то усади ученицима, и матурантима који још нису одлучили шта ће да студирају. Међу њима је био и Ђорђе Лазин, Вршчанин, новоковани Ковинац, како је писао на дописницама што је слао у родни град. И на разгледницама са призором ковинске вароши и реке.

Први роман који ју је навео да ноћима размишља о њему и прво на шта би помислила када се пробуди био је *Двојник* Достојевског. Кад је прочитала последњу страницу, имала је утисак да излази из њега, а после само неколико тренутака, да у њему заточена дели неизбежну, зацртану судбину несрећног Гољаткина, жртве свог немилосрдног злог двојника без скрупула. Тај „други“ искварени, неморални свирепо га је уништавао, али сигурно је чиновник Гољаткин имао начина да се њега реши, можда склони у другу државу, тамо нађе уточиште и потражи посао од којег ће живети и стећи нови дом, топло гнездо попут птица селица, и тако од свог злотвора побегне, и од сопствене болне тужне пропасти се избави, на време спречи своју трагедију.

Мила је после часова разговарала са Ђорђем. Питала је који ће факултет да упише после гимназије. У Београду, Новом Саду или другом универзитетском

центру? Он је био у недоумици имеђу књижевности и права. Писао је песме али оне су биле попут мехура од сапунице или дуге чији се разнобојни лук на небу кратко задржава. Нестају. Казао је професорки Стефановић. Знам, знам, слагала се, али књижевност има дубљи смисао када се на њу не гледа површно или ишчитава брзо, без размишљања о прочитаном. Треба се удубити у штиво које има, или га стиче, други живот у своме читаоцу. Преображава га. Он је његова друга страна, одраз прочитаног. Делом, у неким детаљима, и двојник главне личности. Књижевно дело човека држи будним у животу, свесног дешавања у околини и себи самом. Све има свој живот као роман, и јесте роман, приповетка коју неко приповеда, усмена или написана. Романи и јесу аутобиографије, што су потврдили и доказали значајни и утицајни теоретичари и историчари књижевности упоређујући животе аутора и оно што су исписали, можда у грозници, неком другом посебном, надахнутом људском стању. Романескно дело је само фрагмент људског живота као што је и човеков животопис комад, делић, деоце, тако нешто, романа, приповетке, драме у којој се цело човечанство буди, бива расањено, зајапурила се професорка и заруменела, као да су јој лице и обле напудерисане образе лизали пламичци, љубичасти, чинило се Ђорђу. Са искривљеним смешком се опростио од Миле.

Ђорђе је исте вечери почео о томе да предано размишља. Колико, у којој мери, књига може да прогута, усиса човека док чита. Колика и каква је њена моћ? Опсесивна. Једноставно га самеле. И он, читалац, нестане у њеној једноставно компонованој причи.

Када је читао *Двојника*, имао је утисак да му уверљивије делује двојник, живље онај други човек, подлац, млађа имитација правог службеника Гољаткина који је, могуће је, и пре сусрета са судбином оличеној у поменутом грозном двојнику, чинио ружне ствари и био спреман да какву подмуклу радњу изведе и ојади чиновника нижега ранга у страху да се не врати на претходни службени ниво, спадне у нижи платни разред, што се и дешавало у царској Русији, престоници Петрограду, а и у великој, солидно грађеној кући у Шестилавочној улици. Она му се пре буђења, изласка из тегобних снова чинила бајним царством, чија се шарена слика полако распадала.

Од тада је читао само романе Достојевског, Франца Кафке, Томаса Бернхарда, Фриша, Растка Петровића, Албера Камија, Томаса Мана, Црњанског, Владимира Стојшина, Младена Маркова и других писаца чије су се књиге налазиле у библиотекама, све што би му дошло до руку, златни низ романескних дела. Учланио се у Градску библиотеку у Вршцу мада је школу завршавао у другоме граду, и у ковинској библиотеци постао члан. Позајмљивао је романе које би у жару ишчитао за неколико дана, и узимао нове, читао их као да живи у романима и преузима живот њихових личности. Он постаје њихов животопис, кроз њега сложени ликови, махом амбиваленти, настављају житије, струје, и нека је врста двојника њиховог, располућеног, предвојеног. Али не и раскринканог, сасвим откривеног, пошто би тада све било ништа, лепо ништа. И читање само.

Питао се има ли роман свог двојника, не плагијат. Лако је плагирати кратку песму, али да би се

то учинило са романом треба uložiti много труда и умећа, дуго времена да све буде глатко, као роман у огледалу, удвојени, двоструки, са једне и друге стране посребреног блиставог окна. Роман-двојник. Не роман-близанац. Сви написани романи, мада сваки од њих има свој ограничени животопис, јесу део једне велике, свеобухватне, вечне романчине, дела у које се утапају, попут притока у главну реку уливају и губе своја посебна својства, као што се и људи у друштву мењају и временом губе властите особине, топе се у групу, масу, житку смесу, безобличну.

Роман *Двојник* је на професоркину препоруку да се лати тог потврђеног доказа двоструког живота књиге, прочитао једанаест пута, сваки пут све брже као да су пишчеве реченице у преводу Људмиле Михаиловић постале део његовог памћења, и сећања као биће уткано му под кожу, у крвоток и мисао. Стрепео је да их не научи напамет и није се усудио да се дванаести пут лати читања *Двојника*.

Мила Стефановић је приповедала о роману и његовом животу на часовима из књижевности.

Ђорђе је покушавао да нађе сличности између две вароши, Вршца где је оставио једну своју половину и Ковина у којем је нашао други свој део. У романима.

ЧИТАЧ

За Ервина Мареша

Да види оног другог, само то. И ништа више.

Прву књигу *Живот и дела велеумног племића Дон Кихота* романа Мигела де Сервантеса Сааведра Ђорђе Лазин је читао свом неписменом пријатељу Стефану Сремцу који је, уз тај недостатак, пре но што је у војсци ослепео од експлозије ручне бомбе био неписмен и кратковид. Па и да их је видео не би био у стању да прочита дрхтурава замућена слова, да их јасно види и разазна смисао њиховог одштампаног распореда. Од рођења је био кратковид. Породица је крила ту дечакову ману од околине и није га водила код лекара у град. Могао је да види винову лозу, чокоте и грожђе, пресу за вино, маказе за резидбу. То је било сасвим довољно за његов једноставан живот, савршено прилагођена мера са којом се помирио и дане једнолично проводио у винограду са маказама за орезивање лозе или бакарним шприцом за прскање чокота слепљеним за леђа што су се временом погрбила, па је и тешко дисао док није на војној вежби ослепео и био ослобођен виноградског кулука.

Пре тога Ђорђе је наглас полако прочитао, готово срицао слокове, предговор немачког романтичара Хајнриха Хајнеа, песника који је написао да је *Дон Кихот* прва књига коју је читао кад је већ био разборито дете и прилично се сналазио у књигама и сећао се сасвим добро тих младих дана.

Стефан Сремац, остарели виноградар из Добрице који никада није ишао у школу већ растао у виноградну и становао у кућици насред њега сазиданој поред овалног базена за плави камен, нагнуо се према читачу који је седео у столици до њега као да преко његовог гласа хоће да уђе у књигу, у роман и тамо се нађе као учесник, измишљено пишчево лице што се појављује у стварности. Са црним непрозирним начарима на лицу. Да нико не види његове слепе очи. Једну шаку дланом окренутом надолу положио је на сто поред отворене књиге.

„Докони читаоче, и да ти се не кунем, можеш ми веровати да желим да ова књига, као чедо, као чедо мога ума, буде најлепша, најумиљатија и најчеднија, како се само може замислити. Али не могах ништа против реда у природи, да у њој сваки створ рађа себи равна.“ Читао је Лазин Пролог из романа, складан превод Ђорђа Поповића са шпанског језика. И климао главом.

Сремац се усредсредио на Ђорђево хармонично глас. Уво је принео његовим устима, да су се косе обојице дотакле. Читач је окретао стране при дневном светлу, а када је упалио стону лампу над књигом, да му је лице биле у сенци како му светлост не би сметала, прочитао је Прву главу. „У једном селу у Манчи, чијег имена не марим да се опомињем, није много времена како живљаше један племић од оних који имају копље у предњем трему, искрзан штит, мршава парипа и огра за лов...“. И тада се пријатељима приспавало.

Ђорђе је отишао кући. До дубоко у јунску тамноплаву ноћ, коју није видео већ само осећао њен ми-

рис као и дах липе кроз отворен прозор, Стефан је заклопљену књигу држао у рукама и длановима полако прелазио преко платнених корица као преко лица анђела, тронут и устрептао од језе. И цео треперио пре но што би се покрио и главу положио на јастук. Покушавао је да се сети речи које је читач био изговарао и замишљао да и сам чита редове из романа. Подражавао је Ђорђеов глас и слокове у речима што је запамтио понављао истим гласом, као да себе жели да увери да то говори Ђорђе, и да он сам, слеп, чита. Књигу је ставио под главу.

Данима је Лазин Сремцу читао *Дон Кихота*, обиман роман је у Нолитовом издању био одштампан у четири књиге. Читао је попут романа у наставцима и повремено убрзавао изговор када је Серванатес описивао живе комичне сцене суздржавајући се да не прсне у смех због поспрдног развоја догађаја и тиме збуну пажљивог слушаоца, Стефана Сремца. „Све се одвија између комедије и трагедије, оне се тару“, рекао је Ђорђе на предању док је за ниским столом пио смлачену црну кафу, а Стефан сркутао као да губи стрпљење у читалачкој паузи што му се одужила. „Све испада смешније да смешније не може бити“, мрмљао је, ћућорио кроз сркут, лица окренутог Лазину као да га подробно, испитивачки посматра. Хтео је да га замоли да настави читање о пустоловинама Дон Кихота, занесеног племића и витеза луталице.

Ђорђе се прихватио књиге. Стефан је видео сасушеног витеза смежурана лица, мршаваг коњаника, испијеног, налик поносној сенци у оклопу на неухрањеном коњу што се угибао под раскалашним јахачем. Гледао га је Сремац како раскречен дугоног вуче

гломазна стопала по друмској прашини и сасушеном корову којим је пут обрастао. Назирао је сваку травку што се увијала под шиљатим, извитопереним приликама, људским и животињским, занетим у својим понављаним покретима, два помака напред један уназад, непрекидно. Свет се окретао наопачке, и небо је било доле као и уска глава лутајућег витеза. Осећао је врелину сунца и гушио се од облака узвитлане прашине кроз које је рага јездила, у далеке непознате пределе. Једини њихов смисао састојао се у томе да чекају да буду откривени и добију било какво име по којем би се разазнавали од других локалитета и били препознатљиви и уписани у службеним књигама, закључивао је Стефан и климао главом. Понављао је „да, да, биће да је тако“. Ђорђе није обраћао пажњу на његово понашање и сталожен мирно је ишчитавао страницу за страницом.

Епопеја о Дон Кихоту је имала крај, на велику жалост ослепелог виноградара.

То је трајало неколико недеља. Ђорђу није било лако, ни једноставно. Улагао је много више напора и времена него раније када је пријатељу читао пуστοловне романе Карла Маја и Фенимора Купера што је Стефан пратио полуотворених уста уживајући у романескним авантурама. Лазин се тада присећао литературе своје младости када је као основац био члан Градске библиотеке у селу и Вршцу.

Једног летњег предвечерја када је Ђорђе дошао и затражио хладно пиво да угаси жеђ због ужарене спарине, Стефана је рекао да зна где је фрижидер и нека се сам послужи. Још није ни принео гркљан боце устима а пријатељ је рекао да је у подне био у сеоској

кафани „Код Пере“. У крчми пуној ожеднелих гостију, Петар Кочић, који је био студирао књижевност у Београду а није је завршио, препричавао је *Одисеју*, еп и филм, тако је пропали студент говорио, а онда значајно додао да је темом одисеје био инспирисан ирски писац Џејмс Џојс који је написао роман *Улис* чија се радња одвија у једном дану. Питао је Ђорђа умекшаним гласом, молећивим, да ли би му читао тај роман. Подигао је руку према њему. Ђорђе га је ћутке гледао и пио расхлађено вршачко пиво. Зажмурио је и спустио флашу на под.

Дојадило му је читање. Чинило му се да ће искочити из коже.

Осетио је одједном да му је глава пуна књига, као да му је под теменом библиотека, наслаганих на полицама у ишчекивању читатеља и књишких мољаца.

У себи носи необјављену књигу, знао је. Тиштала га је. Дамарала је да није написана или, бар, казивана. Мали усмени роман. Испуштао је пригушен звук, бунио се. Ђорђе се брзо се поздравио са пријатељем да се не бе предомислио и остао у полумрачној соби. Изашао је из приземне куће, прошао кроз шпалир винограда испред ње и нашао се на друму према Добрици. Једва је чекао да стигне у своју осенчену собу. Уздахнуо је. Ненаписана, неказивана, непочитана књижурина је чекала и морила га као кристална кугла што предсказује будућност.

Следећег дана рекао је Стефану да ће да чита из књиге *Париска прича* која говори о Паризу, граду светлости куда жели да отпутује и, бар тако, промени свој живот, макар закратко. И доживи оно чега ће се сећати целог живота и о чему ће моћи да прича поз-

наницима. Париз, Париз о којем су написане хиљаде књига што су заслепеле своје читаоце и избежумиле их, обезнаниле, и зачарале, навеле да стално мисле о том велеграду, и напишу стих и записали у споменар уз прилепљену париску разгледницу, песници-читачи који би, чим би им се пружила прилика, о чарима блиставог града читали другима, не само неписменима и слабовидима него и онима којима помисао на читање изазива опаку мрзовољу и лењост. „Добро“, сложио се Стефан.

– Роберт Црњански је живео у пограничном сеоцу В. у којем су се сви житељи, једва двеста душа, међусобно знали и сваког предвечерја се виђали у кафани „Херц“, срце, и водили обичне разговоре док не би доласком ноћи почели да распредају приче, истините и измишљене, зачињене фантазијама. Црњански је умео да испреда, истка злато од приповести – заустио је Ђорђе. Закашљао се у скупљену шаку као да је хтео нагласити оно што следи. – А једног дана у кафаници је дошла градска девојка да ради као конобарица. Мала здепаста црнка, веселих очију, хитрих покрета, права чигра. Живахна јегуљаста Звездана.

Стефан је прекинуо читача-приповедача примедбом да се не чује превртање страница књиге, ни шушањ. Није ли то невидљива књига? Захихотао се и показао врхове окрњених зуба. А Ђорђе је рекао само „књига као књига, не уме да шушти“. И продужио да имитира читање романа, усмене приповести. Говорио је прво што би му пало на ум, и тако је новела настајала. Роберт се заљубио у лепушкасту келнерицу која је врлудала између збијених столова да се једва провлачила попут рибе и овлаш позамашним титра-

вим куковима под белом сукњом додиривала госте на столицама и оне што су стајали за шанком загледани у велико мусаво огледало иза наређаних усправних флаша и свој одраз са којима су размењивали завереничке погледе или се само одмеравали. Говорио је Лазин. И, пошто је беспоговорно рекао да је прочитано прво поглавље романа, отишао из виноградарске куће.

На друму је одлучио да чим уђе у собу, седне за сто и започне писање романа који је пламтео и који је са толико страсти приповедао Стефану кога је прича изгледа занела да више није споменуо окретање страница књиге. Био је захвалан садругу што му суморно време испуњава туђим животима и судбинама, мада су оне нестварне, мала свирепа измишљотина. Роман *Париска прича* објавиће у наставцима у књижевном часопису, београдском или новосадском.

Када је ушао у собу и на прозор, сличан црном квадрату, навукао зелене густе тешке завесе, прекрио мрак, и сео за сто. Налактио се са оловком у руци, на леви длан наслонио отежалу главу као да се у њој тискају књиге, и осетио премор, како га обузима дремеж. Поспан, не испуштајући писаљку, довукао се до кревета и обучен легао, и заспао. Ујутро није могао да се присети да ли је нешто сањао, а ако јесте, шта му се у сну догађало. Држао је хемијску оловку попут чаробног штапића, али то му није помагало да разбистри сећање. Памтио је само оно што је о Црњанском причао Стефану Сремцу.

– Роберт се на први поглед заљубио у лепу келнерицу. Чим су се упознали када му је донела криглу запенушаног пива, казао је да је студент књижевности у

Београду, у кафани се одмара од учења. Пише песме, додао је. Она је процвркулала, или промијаукала као мачка, да јој је драго, још није лично упознала песника мада у њеном граду многи и млади и стари пишу стихове. Шкрабају. „Прави луди стихотворци као да немају другог посла“, загуштала је уз пригушен смех. И она се заљубила у студента и његову грубу шаку као шапу дуго држала на свом меканом длану као млечнобелом јастучету. Песник је ноћи проводио у њеној соби, у уском кревету под округлим прозором, као у бродској кабини.

– Месец дана касније када је пала ноћ и гостионица се жаморило као у кошници – причао је Ђорђе – Звездана је рекла „Роби, ја путујем у Париз, морам, тетка ми је нашла посао у једном клубу, тамо ћу да радим и нешто зарадим, а не у овом ћумезу“, на шта је Роберт, полупијан и замућеног погледа, тршав, остао без речи. Само је зажмурио. Звезда је весело обилазила столове. Гости су знали да ће да отпутује у град светлости, прелазити преко ћуприја на Сени, моста Мирабо као у песми, и Јелисејским пољима шетати до Етоала, како им је говорила млада крчмарица. Целе ноћи тешла је Роберта, гугутала му, обећала да ће и он доћи у Париз када се снађе, тамо ће бити заједно и ни трен се неће раздвајати. Ујутро је отпутовала у Београд.

– Звездана је Црњанском из Француске послала само једну карту са Ајфеловим торњем и најжврњаним речима поздрава без своје адресе. Роберт није могао да јој узврати писмом мада је горео од жеље да јој пише како у Добрици станује жалосна чамотиња и у коверат стави лист папира са љубавном пе-

смом. Недељама је узалуд чекао другу разгледницу, или писамце. Из Париза ништа није стизало. Роберт се забринуо и на крају лета отпутовао у Париз, аутобусом. Трагао је за Звездом по Јелисејским пољима до Етоала (на српском Звезда) и Тријумфалне капије, у катедрали Нотр-Дам је пожелео да стерне Звезду. И топло маштао да се њих двоје загрљени попну на Монмартр до Цркве Сакр-Кер, трга Тертр иза базилике на којем су сликари са црним береткама или гологлави, из целог света допутовали, на разапетим платнима или раширеним папирима, на штафелајима својим другим и правим сигурним ногама, сликали и цртали париске обресе, цркву, ведуте по којима су тумарали, лепоту. Париз, Париз, бубњало му је у глави, човек се осећа мањим од маковог зрна. Помишљао је да се храни по црквама тако што ће попут клошара да проси и ноћи под мостовима Сене, о чему је читао у пустиловним романима.

– Увече док је осветљен шареним неонским рекламама као плешућим зрацима рефлектора ишао ка Пигалу на Булевару Клиши испред Мулен Ружа, црвеног млина у облику фењера, у снопу кабаретског пригушеног светла угледао је бледоликог младог човека Робијеве стаса, главе као скинуте са тела придошлог Добричанина, двојника. И глас му је имао исту боју када је уплашен изговорио неколико речи. Непознатог типа под руку је држала Звездана и привијала се уз њега. Док је он запрепашћено пиљио као хипнотисан у Црњанског који није био мање збуњен и опседнут сусретом, насмејана девојка на њега није обраћала пажњу као да га није видела или је за њу био невидљив, само летњи треперави ноћни осветље-

ни ваздух. Пољубила је двојника у уво и нешто шаптала на улазу у театар и показивала на смушеног јадника који је за пар франака нудио сок од цеђене наранџе. Роберт је гледао како се пар удаљава а двојник се освртао као да није желео да се растане од њега. Био је уверен да га је Звездана препознала али се претварала да га не види. Није му преостало ништа друго него да се врати у Добрицу. Следећи дан, последњи у Паризу, провео је у Лувру у разгледању слика. На сликаним женама тражио је било какву сличност са Звездом, и њену двојницу јер по неписаном правилу за које се претходне вечери уверио да је веродостојно свака особа у неком делу света има двојника.

Ђорђе Лазин је завршио приповест. „Овом читању је крај, немам више снаге, исцеђен сам“, прошептао је уморно а слепи Стефан изоштрена слуха јасно чуо. Хтео је да пита побратима да ли се прочитано стварно догодило. Или је то само измишљена, лепљива приповест.

ЦРВЕНИ ЈЕДРЕЊАК

За Драгана Богutowића

Никада више неће путовати, казао је после повратка у В. То никада није трајало дуго. Предомислио се.

Остарелом неписменом пријатељу родом из пограничног села В., који је страшно, редовно слушао радио-драме и приче, до болести, Ђорђе Лазин је читао приповетке и романи. Јована Узелца је било стид што није писмен. Ником о томе, као да осећа велику кривицу, осим Ђорђу није говорио. Претварао се да чита новине када би у кафани „Ловац“ открили „Спорски журнал“ и гледао, празно, у стране великог формата. Слова је посматрао као илустрације, мајушне цртеже што су се размилели по хартији, слепи. Долазио је у напаст, после седења у кафани и омамљен алкохолем, да уђе у читаоницу Градске библиотеке и листа новине као устаљени предани читалац који ниједну вест не оставља непрочитану. Хтео је да буде обавештен и другима то да до знања. Ђорђе му је сваког дана у слепи стан у центру вароши доносио београдски дневник „Данас“ и гласно ишчитавао новинске чланке на насловној и унутрашњим странама да их и Јован чује. Наглашавао је наслове. „Не морам два пута да читам новине“, говорио је Лазин док је шуштаво окретао листове загњурен у њихова крила. Узелац га је гледао и очекивао да ће узлетети машући листовима новина.

Петком су одлазили у село В. где су остајали до недеље. Тада му је Ђорђе читао из књига, од раног јутра до поднева. После подне су играли мали фудбал. Јован је био добар фудбалер, вижљасто лево крило у Фудбалском клубу „Вршац“ члану Војвођанске лиге. Игралиште у В. је било уз саму невидљиву државну границу са чије су друге стране била сува пуста поља зарасла у коров. Одатле се видела и вршачка Кула, замагљена, зубата. Изгледало је да лебди или небом плови понад града и његових облакодера у облацима прашине, ковитла ваздух што испушта тонове јецајама сличним.

Ђорђе је прочитао причу *Вођа* Радоја Домановића која почиње реченицама: „Браћо и другови, саслушао сам све говоре, па вас молим да и ви мене чујете. Сви нам договори и разговори не вреде докле год смо ми у овом неплодном крају. На овој прљуши и камену није могло рађати ни кад су биле кишне године, а камоли на овакву сушу какву ваљда нико никад није запамтио.“, ишчитао је целу приповетку која се завршава речима „Не знамо!“, и као да пита погледао на столици згрченог слушаоца који није могао ништа да каже обузет причом што се дубоко увукла у њега и сврдлала, у глави бубњала да је зажмурио и стиснуо помодреле усне, Ђорђе је тада упитао шта му је, Јован је климао главом као да каже да све разуме и да га приповетка давно написана подсећа на нешто блиско, нешто чији задах, дах трулежи, осећа у очају врховима палца и кажипрста стискајући ноздрве да га нездрави мирис не зарази, мукотрпно страдање, мучно, муку велику, неизлечиву, рекао је сопчући. Једва је долазио до ваздуха, а „Сад више беху наказе него

људи. Иду на штакама, обесили руке о мараме што су везане око врата. На глави сила од превоја, облога, тифтика. И ако би баш и хтели приносити нове жртве, нису могли, јер на телу готово и не беше места за нове ране и убој.“ писао је Домановић не слутећи, тада, да ће његове реченице неписмени Узелац слушати као опомињућу опоруку, злослутно предсказање, судбину људи на овом малом тескобном простору окруженом невидљивим границама иза којих је само пустош, и црне рупе, рупчаге, хтео је то рећи читачу свом али је успео само да промуца нешто неразумљиво језиком дивље животиње, Ђорђе га је питао „шта ти је, шта ти је“, на шта је Јова само закркљао и Лазин је устао, рекао да одлази, сутра ће доћи у исто време, што је и учинио и тада прочитао причу инспирисану Домановићевом са истим насловом, *Вођа*, објављену у београдским књижевним новинама коју је написао његов пријатељ који је себе сматрао несхваћеним писцем, донео му је новине претходне вечери и рекао да је имао мучан дан, непријатан одлазак у Градску кућу када је за пунолетну ћерку, ученицу вршачке гимназије, тражио потврду за дечју додатак пошто је као редовна ученица уписала четврти разред, а службеник, његов вршњак са којим је завршио средњу школу у вароши, рекао је да по закону деца додатак примају само до навршене осамнаесте године, пунолетна не, на шта је писац казао да у Аустрији, Немачкој и другим државама додатак се добија све док је његов корисник на редовном школовању, а вршњаку чиновнику је било непријатано, и тако му је дао да прочита причу *Вођа*, а и приповетку Радоја Домановића написану хиљаду деветсто прве године, столеће пре

непријатног догађаја у општинској канцеларији због чега се још увек осећао постиђено, благо понижен јер је био и необавештен пре но што је попунио обрасце, „могао је и Кафка да је напише, и Достојевски, и Софокле, али ништа се не би променило у малој великој мочвари“, разочарано му је говорио познаник и брзо се удаљио као да се бојао да ће га испричани догађај пратити и давити или се питао шта ће му дете рећи, рекао је само „здрово“ и отперјао, некуда, а Јован Узелац у слепој соби је помно и ту приповест одслушао и значајно климао главом, као да га нешто мучи, вероватно је појео тешко сварљиву храну од које му се и крвни притисак подигао, и заплашио, столица га није држала, хтео је да устане али су га изговаране речи слепиле за њу мада је била неудобна да се по њој врпољио, мешкољио као кокош, а приповест о вођи, слепом човеку, сасвим га је обузела да је у једном тренутку имао утисак да је у покорној колони што следи слепца обдареног речима, пуног обећања као да је видовит и предвиђа светлу слатку лепршаву будућност, пуну изобиља и лепих игара, улепшане стварности коју ће неко измислити и вешто скројити по мери свих људи, разнородних, тако да убудуће, тада, не буде никаквих приговора и жалби, притужби, и да ће свет бити праведно, складно подељен међу свим створењима, створовима, не само надмоћним људима, интелегентним машинама, то је говорио када је Ђорђе прочитао другу причу о вођи, и само што није са призвуком туге у гласу казао да му је жао што је неписмен пошто гори од жудње, превелике жеље, да Домановићеву приповетку чита сваког дана, у овом малом стану у којем нема места за књиге и укоричене

новине какве поједини мештани, угледни варошани, надахнути и надувани, држе у својим великим светлим кућама сазиданим на падинама Брега, тако да их могу листати кад им се прохте, да их надошла жеља мине, говорио је Узелац на шта је Лазин рекао да се у томе слаже, то је добро речено и није далеко од истине, непоткупљиве збиље што меље људе попут машине за млевење мяса, и од њих прави јефтине масне кобасице, мешкољио се на ниској столици и говорио, да се чуло и шкљоцање зубне протезе која је искакала из свог лежишта.

Читао је роман Достојевског *Двојник* а слушаоцу су уста била полуотворена, као да је јео речи што је чуо и увлачио у себе, да их ту сачува за сва времена. Чинило се читачу који се преместио на другу столицу, мало даље од Узелца да не осети његов задах и зној у топлој загушљивој непроветраваној собици. Налазе се у каменој пећини, имао је утисак, и тешко дисао али предао се читању и праћењу судбине титуларног саветника Јакова Петровича Гољаткина. Судбина га је водила у сусрет свирепом двојнику, вештом манипулатору. „Тад Крестијан Иванович с једне стране, а Андреј Филипович с друге, узеше господина Гољаткина под руку и почеше да га смештају у кочије, а двојник је по свом подлом обичају, помагао одостраг.“ Написао је Достојевски, Лазин читао превод Људмиле Михаиловић из цепне књиге у издању сарајевске „Свјетлости“. Читање је трајало четири дуга летња дана.

– Волео бих – започео је отегнуто Јован Узелац после читања, – да у Градској библиотеци видиш има ли тамо још књига о двојницима. Судбине тих људи

су чудне, и не можеш да знаш ко је од њих прави, а који имитација, преварант, лажно се представља. Такве књиге вреди читати.

– Погледаћу.

Ђорђе Лазин није отишао у библиотеку. Није му се ишло у градску књижницу. Седео је код куће, писао песме. Раније је био објавио песничку плакету *Црвени једрењак*, младалачку. Исписивао је нове песме као да их компонује, другачије у жељи да их сједини и уклопи у књигу под насловом *Црвени једрењак 2*. Када је прекуцан рукопис предао једином варошком издавачу, уредник је променио песников наслов у *У неким непознатим градовима поред реке*, што је Лазин прихватио. Књига је била брзо објављена а предуга песма *Двојник* по роману Достојевског остала је у рукопису јер је аутор намеравао да је прошири у поему. Поема *Двојник* у слободном стиху, дуга. Символ у њој биће црвени једрењак, нацртан на корицама. Обећао је Јовану Узелцу да ће прво њему прочитати ту велику песму са много стихова. „Једва чекам“ рекао је Узелац и слушао радио који је емитовао новелу о браћи близанцима. Договорили су се да се растану и од куће упутили се на супротне стране света, решени да буду двојници, тамо у далекој земљи. У некој непознатој држави, у неким непознатим пределима. Као у Ђорђевој поеми.

ДО САМЕ КЛАНИЦЕ

За Милана Мијатова

Месић, река, мала, протицао је у граду испод тринаест мостова. Загледао би се у његову воду пре сваког путовања као да она може да прорекне будућност, речица-пророчица. Није се смирио док на својим путовањима није открио варош са речицом над којом је подигнуто такође тринаест ћуприја. Био је то Бад Филбел (Vilbel) код Франкфурта у Немачкој.

– Вршац је чаробан несвакидашњи град. Не само несвакидашњи, необичан. То је и чаробан град, осећам и знам – убрзано је у телефонску слушалицу говорио филмски редитељ Никанор Грујић. – Хоћу о њему да снимим филм, да га оживим на филмској траци. Да буде живо биће, ако разумеш шта хоћу да кажем. Не случајно многи кажу „Вршац лепа варош.“

– Да не претерујеш – казао је Ђорђе. – Све је лепо и интересантно на први поглед. А после првог...

– Никада нисам био у Вршцу. Само сам читао о њему. У монографијама сам видео град и околину. Кула, Вршачке планине, Градска кућа, језгро вароши, река Месић и манастир код села Месић, виногради, аеродром, цркве, Владичански двор, Градска башта прави бујни ботанички врт, Санаторијум. Све то вреди снимати, претворити у покретне, живе слике, филмске, и чувати. Могли бисмо једног дана да заједно одемо у Вршац да испитам терен за снимање. Да снимим терен.

– Терен.

– И удахнем вршачки ваздух. Да ме омађија. Знаш шта мени то значи. Мени, да ме обезнани, ошамути мене и инспирише за несвакидашње филмско дело.

– Једног дана...

Никанор се није предавао одлучан да отопи Лазининову мрзовољу, убеди да је филм, несвакидашњи, важан за судбину и историју града, па и за далеку будућност његову. Дуго је говорио. Као да гризе апарат.

– Мој асистент је Милан Мијатов, филозоф. Заједно смо ишли у Пету београдску гимназију, код Ташмајдана. Упознао је писца Душана Копчалића у Скадарлији где писац станује. Прочитао је његове романе, *До саме кланице* два пута. Копчалић је писао о Вршцу, несвакидашњем као да је живо биће, казао је Мијатов. Одушевио се, а док је читао имао је утисак да се налази на вршачким сокацима, разговара са мештанима. Јасно је видео сваки грч на њиховом лицу, титрај усана, отекле очне капке. Осећао је мирис прашине, задах спарине и почео је да се гуши, спопала га је мучнина, тако ми је рекао мада знам да воли да претерује као сваки страствен читалац. Он је прочитао целу једну општинску библиотеку, веруј ми. А о несвакидашњем роману *До саме кланице* само што није пропевао.

Лазин је ћутао.

Грујић је наставио да вергла:

– Вршац ти је град из снова, кристално сновиђење ако умеш да га видиш кроз свевидеће сочиво камере. Она може да улепша или поружни свет, ругобом га направи. Велемајстори режије то умеју када им се

прохте. Само да им се прохте. И да угледаш онда варош искошену, извитоперену, разливену као дрхтурава жива.

– Ти као навијен – промумлао је Ђорђе. – Као да је В. једини град на кугли овоземаљској. Има још градова и у Банату, не само југоисточном.

– У овом тренутку за мене он и јесте то. Једини. Несвакидашњи. Чаролија једна невиђена. Снимио бих филмчину о њему као живом створу, или бар да се филмска радња у њему одигра, по завојитим засенченим споредним улицама и бар у једној слепој, полуосветљеној, плавичастој са провидим кућама. Варош само што не проговори несвакидашњим језиком...

– Јесте?

– Могли бисмо већ сутра нас тројица да скокнемо до твог родног града. Да упалим ауто. Шта мислиш о томе? Долазимо сигурно.

– Добро – невољно се сложио Ђорђе.

Идућег дана су се нашли у Вршцу. Кола су паркирали у Чукурмали, код напуштене кланице, поред које је била живахна бучна бувља пијаца попут разгоропађене бакље, оличење новог доба или новоживота вароши В. Нововремена, рекао је Ђорђе и пригушио смех. Несвакидашњи. Мијатов га је разочарано погледао, али на Лазинову тврдњу ништа није хтео да каже. Као да се нашао пред закључаном, затарабљеном, закатанченом, забрављеном капијом Копчалићевог романа спреман да шакама залупа по вратима и насилно их отвори. Провали, обије браву. А редитељ Никанор је изустио:

– Град као град. Поприма нове облике живота. То је ипак само мимикрија. Има тај несвакидашњи Вр-

шац нешто скривено, на површан летимичан поглед непостојеће, тајно, што ћемо ми да откријемо и покажемо свету. То што је несвакидашње.

Милан Мијатов је све време вожње од Београда ћутао док су двојица разговарала о филму и роману о Вршцу, његовим чаробним пределима, што је истицао Никанор, и рељефима на фасадама, прозорима, орнаментима капија и фризовима над њима, детаљима што из близине изгледају као страшила, аспиде, чудовишта, одрвењени, окамењени зли духови.

Испред накривљене и беспотребно закључане и урушене гвоздене капије кланице стајали су као да очекују да је неко отвори и пусти их унутра, да би видели шта је од ње тамо остало, и то ништа, то нестало, темељно разгледају. Зидови су се крунили. Никанору се чинило да се топе на масној врућини и сливају по тлу, отичу попут размекшане безобличне масе што се губи, нестаје у напуклом бетону и распуклој земљи и сасушеној трави.

– „За мене је Чемберленов кишобран био најчуднија ствар на свету. Такав је кишобран у нашем граду имао Фонци. А Фонци је био последњи изданак, како се о каже, шпанске породице пресађене у Панонији, звао се Алфонзо. Касније је подлегао еутаназiji“. То је написао Душан Копчалић – најзад је проговорио Мијатов, – у свом роману. Упамтио сам реченице. Волео бих да прочитам све што је написао, и проверим да ли је писао о двојницима. О двојницима. О људима који траже своју другу половину која постоји негде на свету. Копчалић ми је у Београду причао да верује да има двојника, и он је такође писац и написао је роман *Ђавоља јазбина*. Да човек занемиди од чуда.

Никанор је рекао да треба с камером прво проћи улицом Стефана Немање где се завршава Чукурмала, улица је њена граница, онда се спуштати уском улицом налик усеку, а камера би то видела као кањон, урбани кањон, до Кланице и на то накалемити снимке таласавог, и лелујавог, крда крава, бикове, свиње, телад, којих сада у празној кланици, црном урушеном гротлу, нема. То ће бити велики посао, захтеван. Надљудски. Ћорђе би представљао и глумио човека, странца који долази из далека да види, разоткрије, и ако треба раскринка, чаробну, загонетну варош о којој је много тога чуо и прочитао, да буде у њеном срцу и доживи је, чује њено пригушено дисање, осети неравномерне, тврде, грчевите откуцаје срца и увуче се, захваљујући оштром сочиву свемоћне камере, брзо граду под кожу, саживи се са местом, кружи њиме, заустави се у краткој слепој улици загледан уплашено у оструган зид са којег се осипа љушти суви зрнасти малтер. Круни се. Слеђа ће му, као да излази из огуљеног дувара, полако прићи Мијатов, у широкој као плашт црној одежди, под белом маском са ситним прорезима и дошљаку дубоким гласом рећи „Ја сам сенка“, само ту кратку реченицу, и маскиран нестати из кадра и збуњеног погледа залуталог дошљака.

– Довољно за мене – рекао је кисело Мијатов. И пошао да обиђе високи зид којим је кланица била ограђена. – Брзо ћу да се вратим. Па ћемо на топлу кафу, да о свему размислимо.

– Филм ће се звати „До саме кланице“. У њој, напуштеној, биће логор за људе са којим ће се вршити затворски експеримент. Једни учесници, у ствари

глумци тумачиће улоге затвореника, а други ће бити чувари, па ће се поступно видети како се развија њихов однос. Мораће да се уживе у своје пробне улоге, као да се то одиграва у стварном животу. Добиће и мале хонораре, пригодне награде. Ништа нећемо измислити. Говориће, говориће. И понашати се природно. А неће носити стражарске униформе и затворску одећу, него ће бити у својој свакидашњој уобичајеној гардероби због уверљивости целе приче, несвакидашње.

Пили су кафу у малом засенченом кафеу у облику квадрата који је уместо прозора имао излог претрпан зимзеленим биљкама. Наликовале су минијатурној сребрној смрчи или је то била њена вештачка имитација од пластике, пластична двојница. Ђорђе је рекао да је за снимање филма потребна градска дозвола. Никанор је на то одвратио да ће је у Градској кући одмах затражити. Немају времена за расипање.

Дозвола за снимање филма није издата филмској екипи. Образложење је било усмено: нико није надлежан за то и следствено томе не може да потпише одговарајући важећи документ. Никанора је то разбеснело. Узалуд је убеђивао чиновника да то није законито, да се дозволе за снимање издају у сваком граду, а питање је ко то у Вршцу онемогућава, чија се воља спроводи. Није ваљда у питању некакав центар моћи у сенци. Службеник је слегнуо раменима и затворио шалтер не испуштајући црвену хемијску оловку као да се о њу ослања. Милан Мијатов и Ђође Лазин су били збуњени, али преостајало им је само да изађу из

Градске куће и покушају да смире гневног редитеља који није престајао да говори.

– Филм, филм – понављао је он – снимити филм, ако не о Вршцу, у чију припрему сам уложио велики напор, превише узалудног труда, онда о неком другом насељу, које ће кроз филм прогледати и захваљујући њему путовати по свету. Постати несвакудашње. Другачије. Филм, филм – понављао је и тресао се.

Мијатов га је загрио и тихим гласом тешио. Филм, филм, понављао је Грујић, знам где ћу да снимим филм. Треба имати маште.

– Ако се Ђорђе с тим сложи – додао је пун наде.

– Унапред се слажем – рекао је Лазин.

– Добрица и Иланца се прожимају као једна велика, слојевита, чаробна варош, зар не? – Упитао је пријатеље. И убедио их је.

– Последња реченица у роману *До саме кланице* гласи – казао је Милан Мијатов, – „Звезде су умивене соком од вина, слатког вина, постале толико јасне и толико близу, да су их неки пијани, рушећи се крај олука на тротоар, хтели дохватити рукама“. Тако се завршава Копчалићева књига.

Истог поподнева су колима прошли кроз Иланцу, Мијатов је током путовања говорио о романима Милоша Црњанског, и довели се у Добрицу. Ту ће снимити филм, рекао је Никанор, о велинчанственој Добрици. Чуду од села, несвакидашњег. Филм ће бити и о Ђорђу Лазину, песнику, који у родном селу своје мајке, када долази на летњи одмор, среће двојника и са њим, невидљивим, заподева разговор, стајало је у усменом сценарију који је у детаљима препричао Никанор док се давио у узбуђењу, уметничком стваралачком на-

дахнућу и готово грцао. Мијатов ће да позајми глас двојнику и говориће као у Шекспировом *Хамлету* дух краљевићевог оца. Биће невидљив, иза сцене. Гледаоци ће моћи да га замисле, по говору. Ђорђе није знао шта да каже. Смишљао је речи. О филму у којем ће имати двојника. Невидљивог? Питао се.

Уследио је њихов повратак у Вршац. Одсели су у кафани „Шанса“ у Урбанијевој улици што се спушала од винограда према центру вароши. То није наша последња филмска шанса, прокоментарисао је назив крчме Никанор. Милан Мјатов је признао да годину дана пише роман о двојнику и да оно што је написао никоме није показао, а другима ће бити доступно тек када рукопис буде довршен и припремљен за штампу. Редитељ се изненадио и одмах предложио да се о томе сними кратак документарцац, а касније, за то је већ спреман, и дугометражни играни филм.

После поноћи у „Шансу“, своје често ноћно свратиште, дошао је писац Душан Копчалић и пио црвено вино. Казао је Лазину да је ових дана почео надахнуто да пише новелу о два човека, двојника, који се изненада срећу и замењују имена и животне улоге и путеве. Ђорђа је саветовао да напише песму о двојнику. То је моћна вечна тема, зарази читаоца да и сам он пожели да потражи оног свог другог који у ствари јесте он сам, двострук.

Пили су вино, боцу за боцом, до сванућа када су духови из винских флаша у кафани колом у које су се у магновењу ухватили, и заиграли махнито, изазвали луди ковитлац. И болну вртоглавицу гостију. Лазин је помислио да почиње да слепи. И осетио да ће заспати на столици.

– Вршац је несвакидашњи град – прозујао је филмски редитељ с празном бутелјком у рукама. – Заиста несвакидашњи.

Јесте, хтео је да каже Копчалић.

ДОБРИЦА

За Првослава Арсића

Само отићи из Вршца.

Банатско село Добрица се налази испред Иланце, када се иде из Београда.

Иланца би била родно место Милоша Црњанског да његов отац није службено премештен у Чонград где се Црњански родио, али ипак је Иланца пишчева постојбина.

Њу и Добрицу дели неколико окраћалих километара уског руинираног асфалтног пута, друма ранијих векова каменог и прашњавог, којим су Црњански и Лазин пролазили запрегама и бициклом, али се нису срели.

У топлој меканој Добрици, ваздушастој, великоме гнезду налик, родили су се сликарка Зора Петровић чије су најпознатије слике *Нага жена*, *Две сестре* и *Жена и дете с коњићем*, писац Душан Белча аутор песничког круга *Мочвари* и романа *Смрт Антонија Михајловића*, и Војислава Дрндарски која је волела књижевност.

Много је читала, као девојка, у бледом кругу светлости лампе петролејке, ноћу када би се преко поља рашириле тишина и тама, и глодале сеоске куће.

Девојка Дрндарски је пре удаје за Радислава Лазина читала романи, бајке и народну поезију неписменим старицама у селу, а оне су јој се захваљивале и обећале да ће то што су чуле једног дана однети на

право, вечно место, да их оно, вечита заштита, сачува од кобних злих климавих црних сенки.

Добрица је подигнута на мочварном тлу између баруштина, трски и мокрих настамби врба и жаба. Жабокречина је покривала небо у рано јутро, преливала се преко неба и отицала у мочвару на непочинпољу.

Добрица има једну цркву, православну, Преображења Господњег, која је средиште настамбе и око које се врте концентрични кругови, све, устањеним спорим ритмом и на њеној периферији, код гробља, у великом неправилном кругу, што више нагиње елипси, њива, пашњака и пољана, подивљалих ливада.

Сазидана је на подземним водама што подривају куће.

Загризле су метиљавим зубима темеље њихове, казао је један путописац, анониман, на пропутовању за Самош и Вршац.

Воде под њим, мада мртваје, причају и клокоћу, брборе, предсказују будућност старе насеобине, као да прошлост нигде записана нестаје и из памћења.

Нови житељи конструишу у својим причама, а више крпе, нову, другачију историју Добрице, да прошлост остане закопана у рукописним књигама које нико не чита.

Не би поднели да се она појави на светлости дана.

Сама помисао на протекла, давна, времена буди, као плавичаста искра распаљује срцбу, буди притајени паорски бес иза кућних затворених прозора улици окренутих.

Изазива.

Увече седе у сеоској кафани, близу цркве Преображења Господњег, не само деветнаестог августа по Грегоријанском календару и под slabим расутим треперавим светлом голих сијалица ишараних мувљим испљувцима разглабају приповести, спомињу оно што се збило и друго, свашта, измишљено што много наликује стварним догађајима, као да су њихова паралела.

Двојство.

Причају, причају, препричавају прочитане новине, књиге.

Понеко се реши да одрецитује народну песму из Косовског циклуса.

Као да се нашао на Газиместану.

Види га затворених очију док седи у кафани.

Говоре шта би у селу требало да се поправи, шта је најбоље за његову скору сутрашњицу и натапају се млаким вином, доносе планове исправки и песницама лупају о сто, да то потврде, чврсто, непоколебљиво, решени.

Село Добрица.

Један гост се наглас пита „На кога смо се то ми изметнули?“.

Други ћуте, слежу раменима и не кажу „Не знамо“.

Не казују ништа, ћуте, само гледају око себе у ништа.

– Зашто ћутиду? – пита ћелави носати гост иза чијег потиљка је прозор кроз који се назире торањ цркве у смеђем полумраку.

Село је своју судбину протеглило кроз више векова који као да се не додирују, него се раскомадани

још више међусобно удаљују, убрзано повећавају раздаљину, као полуделе блесаве извитоперене планете и небеска тела која блесну у васиони што ноћу, у мраку, прождиру село, улицу по улицу, и цркву Преображења Господњег.

И гасну.

О томе увек, као да ни о чему другоме немају, размишљају рођени у селу као и сваки дошљак, странац, други који у њему проведе више од једног дана, макар једну ноћ под овим делом небеског свода у соби у којој је половина обле пећи уграђена у дебели зид од непечене цигле.

Зора Петровић је опутовала у Београд и насликала, намолавала како кажу мештани, слику две жене а негде у њиховој позадини може да се назре детаљ родног села као да је тај грумен и понела одатле и држи га под кожом. Под јагодицама прстију.

Душан Белча је отпутовао у Београд да студира, па у Вршац и написао своју прву књигу, песме *Мочвари*, објављену у Новом Саду.

Војислава се преселила у Вршац, удала се и родила Ђорђа Лазина, са којим је често долазила у Добрицу, село које је њеном сину прирасло за срце. Увек, сваке године, на Преображење. У сенци куће на углу, са погледом на две улице, сабирао је мисли и правио планове. Састављао је своју будућност, говорио је по изласку из сенке собе.

Стално је говорио о Д.

У Београду, Вршцу, Новом Саду, Суботици, Бечу, Анкарану.

Ђорђе Лазин је и сахрањен на сеоском гробљу, на ивици елипсастог круга.

Гроб обилазе Илија Радак, Желимир Ђорђевић и Драги Бугарчић који су са Ђорђем на две фототографије снимљене у дворишту куће у Радаковој улици у Вршцу.

Један од њих тројица, а он је то тајио и није хтео никоме да каже, на Лазиновом гробу је оставио од многих прстију излизано измашћено цепно издање искрзаних корица романа *Двојник* Фјодора Михајловича Достојевског у преводу Људмиле Михаиловић, старо издање сарајевске „Свјетлости“.

Двојник је био увијен у белу пластичну кесу да не би киснуло, а оставиоц га је прочитао десет пута пре него што је књигу ту оставио.

SPOMENIK

Za Beatrix Fixmann

Kako su godine proлазиле све више је увиђао да његов двојник постоји, у малом граду који речница дели својим током на два градића. У Бад Филбелу је то видео, и најјасније осетио, јер је и градић био двојник В(гš) – V(il). Један је био друга копија. У хесенској Ниди видео је воду банатског Месића када се нашао у вароши лепих извора. И помислио да се вратио из сна.

Beatriks Fiksman je doputovala iz nemačkog Ludvigshafena. U Vršac je došla iz Novog Sada preko Velike Grede, rodnog sela njene majke Ane Birg. Zadržala se pred velikom roditeljskom kućom koja je nacionalizovana. Ko zna ko sada u njoj oduzetoj stanuje. Iz kola je samo bacila pogled na kuću iz koje je devoјka Ana bila odbegla za železničara Ladislava Sora, i dresinom se njih dvoje odvezlo prugom do sela Samoš, odatle putničkim возом do Male Krsne. Тамо су се скрасили и родили Беу. Sada je samo posmatrala zidove koji nisu mogli da govore. Krili su potmulu tajnu u тој посивелој selendri, pomislila je. Očekivala je da se неко појави на капљи или прозору кућерине и с њим заподене разговор. Kada bi cigle uzidane u грађевину, čija se fasada tokom sedamdeset godina nije promenila i duboko u sebi zatvorila reči, zinule, imale bi šta da kažu, bar protepaju. Niko se nije promolio na ulici. Naselje je bilo pusto. Činilo se da u njemu nema žive duše. Poput groblja. Produžila je kroz glavnu ulicu sela

koja se pod pravim uglom poput lakta ulivala u regionalni drum ka istoku. Stigla je u Vršac.

Ladislav Soro je posle vojnog puča dvadeset sedmog marta hiljadu devetsto četrdeset prve i velikih beogradskih demonstracija, pometnje u uzrujanom velegradu, slutio da će izbiti rat. Porodicu je iz Beograda preselio u Vršac kod svoje majke Marije. Ona je stanovala u Ulici Vojvode Knićanina. Nedaleko od rečice Mesić, jevrejskog groblja i železničke stanice. Tu je familija Soro, mati, kćerka i sin, provela ceo rat. Vlasnica kuće bila je stara stroga Nemica, sitničarka proređene tanke kose, koja nije dopuštala da se treska kapijom. Smetao joj je svaki šum, uzvik, kliktaj a deca su bila nestašna. Volela su da se igraju vratima i krilima prozora, da podražavaju vetar. Pohađala su nemačku školu. Na ulici su sa vršnjacima govorila srpski, nemački i mađarski.

U centralnoj Dvorskoj ulici u Vršcu nalazi se kafana „Lovac“. Đorđe Lazin je pio kafu za stolom do prozora-izloga uglavljenom u drvenom oljuštenom izbledelom bordo okviru. Zardali metalni rolo, rebraste žaluzine, nije bio spušten do kraja pa je gost kao kroz vizir na oklopu mogao da posmatra ulicu kroz dvostruko staklo a prolaznicima bude nevidljiv. Kroz pravougaoni otvor, nagnut nad astalom, video je sedu ženu kako otežalo hoda i povremeno zastajkuje okrenuta zidu. Zagleda novosagrađene višespratnice u kojima je nastojala da nešto prepozna, otkrije trag vremena pre njihovog zidanja. Negde, unutra, bila je sinagoga očuvana i tokom rata. Više je nije bilo. Kao da se raspala nestala je. Ili potonula u zemlju. Starića je pogledala ka otvorenom vedrom nebu, i produžila.

Đorđe je nekoliko trenutaka mirisao kafu pa je srknuo napitak. Namrštio se jer je kafa bila gorka. Zatražio je šećer.

Rat je dugo trajao. Činio se beskonačnim. Bahnhofštrase bi bila pusta da ne beše putnika što su se mimoilazili na putu ka železničkoj stanici ili udaljenom jezgru varoši. Beatriks i mali Ladislav su povremeno viđali oca. Dolazio je vozom. Deci je pričao kako su se majka i on malom kloparavom dresinom noću kradom odvezli u Samoš. U lepu budućnost, govorio je, da sretnu njih dvoje koji su ih na tom blagoslovenom putu čekali, dugo. Ukrao je mladu u Velikoj gredi, kazao je i smejao se i gutao reči.

Nije dugo razgovarala sa predsednikom opštine u velikom kabinetu. Popila je nehlađeni sok od narandže i mlaku crnu kafu. Potopila je kocku šećera, čekala da se rastopi dok je Predsednik mrzovoljno mlatarao rukama govoreći da mu je dobro poznata priča o masovnim grobnicama i pokopanim ljudima na Šinteraju i da je dobio pismeni predlog nekakvog udruženja ili grupe iz Beča da se na tom lokalitetu podigne spomen-krst kao sećanje na pokopane i osvešta, čim bi gošća počela da govori o spomeniku. Ona bi zaustila de nešto kaže a on bi grizući reči mleo glasove i otegnutim naglaskom prekidao njene rečenice. Dodao je da je i čitao o tome u nekakvim novinama, glasilu čije ime, kazao je, nije upamtio, a to nije ni važno, završio je. Ona je praznu šoljicu spustila na klubsto i kazala: “Po podne ću da odem na Šinteraj i tamo zapalim sveću mom ocu i drugima. Ne znam gde tačno leži. Niko ne zna.”. I ustala uz prigušen uzdah. Soptala

je, usporeno podizala otežalo telo. "Nadam se da vetar neće brzo da utuli plamen." Predsednik je kazao da žali što nema više vremena za razgovor. Čekao ga je drugi sastanak.

Dok se rat privodio kraju Ladislav je hteo da porodicu izbavi iz Vršca pošto se front približavao varoši. Da ih odvede u Mađarsku ili Austriju. Ka Banatu je nadirala Crvena armija. Sa ženom i decom otišao je na stanicu. Dok su čekali voz čuo je od železničara da je most kod Titela na Tisi dignut u vazduh. Tom prugom vozovi nisu više prolazili. Ruta je promenjena i trebalo je da se putuje kroz Hrvatsku. Ladislav nije hteo da krenu u rizičnu neizvesnost. Rekao je: „Ako krenemo kroz Hrvatsku, nećemo nigde stići.“. Vratili su se kući.

U senci hola Gradske kuće u kojem se osećala blaga letnja jeza sreli su se Batriks i Đorđe koji je išao kod Predsednika. Nekoliko trenutaka, kao da se vreme zaustavilo i u potisnutoj vrućini načas ih skamenilo kao kipeve, gledali su se bez reči. Došao je u iskušenje da je upita da li je sat ranije prolazila glavnom ulicom i osmatrala zgradurine, tražila nekoga. Samo ju je gledao. Ona je ćutala, zadihana zastala kod izlaza, raskriljenih teških drvenih vrata Vršca u središtu varošti pod veštačkim naranđastim svetlom kao mleko rastočenim po holu zdanja. Lice joj je požutelo. Đorđevo usko ispijeno bilo je bledo, sumorno. Po njegovom čelu pala je kosa.

Jednom sovjetskom vojniku se na ulici pokvario motocikl. Soro je izašao iz kuće da mu pomogne. Za uzvrat drugi crvenoarmejac mu je poklonio konja za vojsku

neuporebljivog. Ladislav ga je dao deci koja su mu se obradovala. Nekoliko dana kasnije dobio je od Gradskog odbora dozvolu da se presele u selo Jermenovce. Otputovali su vozom. Boravišna dozvola je važila dve nedelje i kada je istekla Soro se vratio u Vršac da je produži. Na povratku uhapšen je u Plandištu. Prišao mu je zdepasti čovek u zakopčanom kožnom mantilu što se vukao po zemlji. Ugurao ga je među druge uhapšenike. Odvedeni su u Veliku Gredu, posle nekoliko dana u Vršac vozom u kojem je bila porodica Soro koja nije znala da je Ladislav u susednom vagonu. Videli su kako ga na stanici uniformisani vojnici sprovode sa dvadesetinom ljudi. Bio je za glavu viši od ostalih. Mali Ladislav je hteo da zvizne ocu, ali ga je mati sprečila. Vojnik je kundakom puške stalno gurao oca u leđa. On je zastajkivao i pokušavao da se okrene. „Tada sam poslednji put videla tatu”, rekla je Bea. „Bio je to naš poslednji susret.“

Čim je Lazin ušao u kabinet Predsednik je rekao: „Bila je maločas naša Nemica. Opet priča o spomen-krstu na Šinteraju, od tolikih krstova malih i velikih u ovom gradu.“ „Šta o Šinteraju?“, pitao je Đorđe. „Spomenik. Ništa.“, promumlao je Predsednik tiho da ni sam nije čuo svoje reči. Počeli su da razgovaraju o mesnom pozorištu i pripremi jesenjeg festivala monodrame. Đorđe je sve pažljivo beležio u notes. U hotelu „Srbija“, u sobi petsto pet Beatriks Fiksman se spremala da Nadeždi Radović doputovaloj iz Beograda, koja je pred nju stavila diktafon, ispriča svoj izlomljeni životopis za dokumentarni roman koji će publicistkinja napisati. Pre no što je započela pripovest kazala je: „Bila sam kod predsednika Opštine. Uzalud sam govorila o masovnim grobnicama na Šinte-

raju. Pravio se gluv. Ništa kao nije čuo ali mi je upadao u svaku reč i lomio je.“. Htela je da mu kaže ali nije uspela da je Ladislav Soro rehabilitovan i neoprostiva je greška što je osumnjičen, uhapšen, zatvoren i svirepo pretučen do smrti. A da je to rekla Predsednik bi samo nehajno trepnuo.

Uhapšenici su odvedeni u logor Stojković kod stаницe, a sutradan u školu u Dvorskoj ulici, u porti Crkve svetog Nikolaja. Zatvorili su ih u učionice. U jednoj je bio Ladislav sa dva čoveka. “Ja sam treći čovek“, hteo je da se našali, ali dvojica su bili smrknuti i uplašeni, nemi. On je prvi izveden na saslušanje dok su dvojica čekali i osluškivali. U susednoj učionici korišćenoj za isleđivanje, klupe su odgurnute do zidova i prozora. Nasred olajisane prostorije bila je katedra i tri stolice. Dve za islednike a treća namenjena okrivljenom u čije lice je uperen blještav mlaz svetlosti stone lampe. Pre no što je bilo šta rekao oniži debeli islednik u uniformi je otvorenom šakom udario Ladislava posred lica i, omršavelog i isušenog, iznurenog tokom dana provedenih u zatvoru u Velikoj Gredi i logoru, srušio ga sa stolice.

„Zar je moguće da je za vreme ratnih strahota neko mogao da bude srećan ili da mu se samo pričinjava sreća?“, kazala je Beatriks u diktafon. To je ponovila kasnije na terasi hotela kada se upoznala sa Đorđem L. Žalila se na hladan prijem kod Predsednika i grubu neljubaznost. Lazin nije spomenuo festival monodrame. Samo je rekao: „Predsednik kao predsednik, to se i očekuje, da uvek predsedava i vodi glavnu reč. Vodi monologe, ne podnosi razgovor.“ „Drži predavanja, pridikuje kao pop u crkvi“,

dopunila ga je Bea. Đorđu je kafa opet bila gorča. Od konobarice koja je ženi za šankom brzo govorila nešto o mački zatražio je još šećera.

Ladislavu se činilo da je uguran u spiralnu mašinu za mlevenje ljudskog mesa i kostiju, ceo se lomio presavijen u pasu dok ga je islednik, rumenog podbulog bubuljičavog lica, glomaznim cokulama šutirao i gurao po olajisanom podu po kojem se uhapšenik kotrljao umazan i ne znajući da su tu mali đaci učili da pišu, činilo mu se da se valja po njivi, po pašnjaku, oranicama, a užasavao se da bude ratar jer je bio rob železnice i vozova, zaljubljenik u dresinu na kojoj je jezdio gvozdеноm prugom. Prevrtao se posle svakog udarca teškom obućom, jer civil koji se zdušno pridružio kolegi prinudnom isledniku imao je naviksane sjajne vojničke čizme. Njih dvojica, zadihani, uskladili su pokrete svojih teških ruku i glomaznih nogu kao u plesu smrti. Iz tela usmrćenog istisnuli su poslednji nevidljivi dah. Mrtvog čoveka su kroz prozor izbacili na ulicu, kao da je nesrećnik samoubica, tvrdili su kasnije. Iste večeri telo je odveženo na Šinteraj i pokopano u masovnu grobnicu.

Šinteraj je slepo mesto, nepočin-polje, posle kojeg nema ničega. Pustara. Pusta. Kao što u jezgru varoši ima jedna slepa ulica. Izgleda da hoće da uđe u zid kuće. Beatriks je do podivljalog Šinteraja povezla Đorđa Lazina koji je želeo da vidi ukleto mesto o kojem se u V. decenijama nije pisalo ni javno govorilo. Dotad ništa nije znao šta se tamo zbilo. Prvi put je čuo od Bee i Nadežde Radović. Zakoračili su na divlju stazu okruženi izdžikalom travuljinom, bodljikavim divljim korovom, kopri-

vom, kukutom, žabljakom, navalom, praprati, čkaljem, rastavićem, kandilkom, livadskim ljutićem, kao da ih ti mutavi pogruženi svedoci sprovode po podivljalom botaničkom vrtu, i pokazuju. Beatriks Fiksman je ćutala. Jedva je hodala. Tražila je mesto na kojem bi spomenik bio postavljen, jednog dana. Samo nekoliko metara od njih kod kanala zaraslog u divlju travu pognuti dugokosi i u bradu zarastao čovek, biljober, brao je omekšale biljke, i sasušene, i od njih napravio masivan ružan grozan buket u kojem su se isticale žežene stabljike koprive, uvijen u novinske listove. I odneo biljni plen sa neobeležnog šarenog groblja. Lazine se činilo da biljober nešto zaneseno govori korovu, valjda biljnim jezikom. Ili je ubrana urbana biljka nešto htela da saopšti čoveku.

ŠINTERAJ (SCHINDERWIESE)

Za Antona Hocka

Мислио је да се налази у Вршцу.

Đorđe Lazin je drveni krst stavio u gepek auta i odvezao se do Šinteraja, stočnog i pasjeg, pa i ljudskog, groblja bez obeležja na periferiji Vršca, kod drumu prema državnoj granici. Dan ranije vratio se zabrinut iz Nemačke, grada Bad Filbel, varoši lepih izvora kod Frankfurta, podignutog na vrelima lekovite mineralne vode, sa kojim je mlađi Vršac trebalo da se pobratimi, jer su imali približno isti broj stanovnika, i pisaca i slikara, kao i pogled na svet. Nemci rečicu Nidu a Banaćani potok Mesić, tekuće vode, njihov zajednički imenitelj, što odnose turobne misli i tugu, ulepšavaju budućnost, nad čijim tokom su podignuti mostovi, trinaest ćuprija u B. i V., isto. Obe varoši su lepe i skladne kao *Mala kutija* Vaska Pope. Pesme u pesmi. Protepaće. Nedaleko od jedne jeste Frankfurt a od druge Beograd sa velikim rekama Majnom i Dunavom. Đorđe ih je upoređivao. Bratimljenje njihovo je odloženo za lepša čistija vremena, bistrinja, i zato što su veze kvarile i još postojale bitne smetnje da se prijateljstvo ozvaniči u višim političkim pokrajinskim krugovima a ne gradskim, badfilbelovskim i vršačkim, čuo je Đorđe u Bad Filbelu dok je šetao kroz kružnu priču o njoj, varoši zdravih izvora pošto između dve strane nije postignuta saglasnost i podudarnost u mišljenju, o predmetima prividno sitnim

i nevažnim, kako su mu govorili u kolima dok su ga vozili na frankfurtski aerodrom.

U Vršcu se nije dobro osećao. Kula varoška bila je nakrivljena. Nazubljena stena. Nije skidala opominjući pogled sa Šinteraja.

Šinteraj, to je slepo mesto posle kojeg više ničeg nema. Kao što u jezgru varoši postoji i jedna slepa ulica. Schinderwiese, groblje bez obeležja. Pustara. Pusta. Ledina. Nepočin-polje.

Na bedemu, pored mutnog plitkog prljavog žabokrečinom prekrivenog potoka što je delio, presecao divlje groblje, počeo je u lepljivoj zemlji malim ašovom da kopa četvrtastu rupu u koju će staviti krst sa tablom na kojoj na nemačkom i srpskom jeziku piše „Ovde počivaju građani Vršca i okoline, Nemci, Srbi, Mađari i ljudi drugih nacija stradali oktobra hiljadu devetsto četrdeset četvrte i kasnijih godina i u neoznačenim masovnim grobnicama pokopani“ kada je ugledao onog biljobera koji je prethodnog dana sa Šinteraja otišao sa ružnim buketom kopriva uvišenim u novinsku hartiju.

Čovek je čupao koprivu i kukutu ne obraćajući pažnju na krst koji je drugi čvek ukopavao u zemlju. Ništa mu nije začilo šta Đorđe radi dok je sam bio obuzet štrkljastim biljem što je na nepočin-polju širilo težak otužan miris što se jače osećao kako se saginjao prema od vetra povijenim, pogrbljenim biljkama koje će ubrati. Đorđe je držao krst obema rukama i s pažnjom posmatrao biljobera zanetog svojim poslom berača kao da je u drugom svetu gde obično ljudsko biće nema pristup, i kao da je u dosluhu sa onima čija su se tela pod zemljom i podivljanim bodljikavim po ledini raštrkanim korovom raspala i u ilovaču pretvorila, ljudi od blata u zemlju usađeni,

posejani u toj bašti šarenoj i crnoj. Od njih nekada čovekolikih vidljiva su bila i ostala jedino dugmad na odeći i kopče na obući. Samo to je ostalo od njih. I biljke su na Šinteraju iz tih nesrećnih ljudi isisavale krv, meso i kosti, kao i sumorne priče kako se to desilo kod masovnih grobnica da su tela umela da govore. Priče su ipak ostale. Koprive znaju. Pognuti biljober je znao.

Đorđe je ponovo ugledao biljobera koji je na Šinteraju bio kada su na kozjoj stazi i sasušenom oštrom korovu što je prekrilo masovne grobove bili Beatriks Fiksman i on i tražili tragove, bilo koji znak, grobnica, a možda je s tom namerom došao i čovek što je predano brao šinterajsko bilje.

Hteo je da se upozna sa njim. Prišao mu je i rekao.

– I ja sam pomalo bio botaničar. Brao sam šumsko bilje na Vršačkom bregu. Kao dete imao sam herbarijum sa sasušenim, presovanim cvetovima i listovima biljaka. Još ga čuvam.

Biljober nije odizao glavu. Nije pogledao pridošlicu. Bio je povijen, zgrbljen, zagledan u kukutu:

– Još ga imate. Lepo. To se danas retko čuje. Ja skupljam koprive, držim ih u saksiji kao cveće. I u vazama. Mada su skuvane izvrsno, ukusno jelo. Zdrava hrana, da znate. Jača krvnu sliku, da znate.

– Znam, znam. Zovem s Lazin. Đorđe Lazin.

– Moje ime je Vid Vidović.

Đorđe je pomislio da je je biljoberovo ime ime vidovitog čoveka. Zvuči proročki, naznaka je vidovitosti. On kod kuće, u slepoj polumračnoj sobi sigurno ima sjajnu kristalnu kuglu kojom predviđa budućnost. Rekao mu je.

Vid se nasmejao i podigao pogled prema Đorđu. Kazao je da u svakoj priči ima istine, i da svaka pomisao

ima dobar osnov i da je blizu realnosti, pa i u romanu koji je pročitao. U njemu su opisani užasni događaja iz četrdeset četvrte na ovoj zapuštenoj skrajnutoj livadi.

– Da li ste vi pročitali tu knjigu o Šinteraju? – Pitao je. – U toj priči ima suve istine.

– Jesam.

Biljober Vidović je rekao da je roman o Šinteraju pročitao u jednom dahu, preko noći, a ujutro nije mogao da zaspi. Do podneva se vukao po stanu i otvorio prozor u spavaćoj sobi da bi došao do vazduha. U knjizi je pomenuto svo bilje što raste na tom polju smrti, kazao je, i kako Vrščani nemaju srca, a on se doselio iz Sarajeva gde je izgubio posao šumskog čuvara, da to malo sveto mesto obeleže bar manjim krstom, ne mnogo većim od onog koji je Đorđe na bedemu postavio, ali da bude kamen, iz jednog komada istesan kao monolit, izrezan spomenik. Govorio je gledajući kao da od njega traži pomoć stabaoce koprive što je sa korenom iščupao sa suvim grudvicama na njoj. Skromno, bar, da to groblje označe. Da se vidi. I pokažu da ipak ima nečega plemenitog, ljudskog u njima, pa i posle sedamdeset godina od prikrivenog zločina o kojem se ćutalo jer bilo zabranjeno da se govori i piše, sve prećutno, bez zapisnika, kao da se ništa nije dogodilo na Šinteraju.

Đorđe je izustio da ga je Vid jedva čuo:

– Ljudsko u njima? Šta je to? Pita se svaki normalan čovek.

Bio je to polušapat. Prigušeni pisak.

Biljober je zapitao da li će i ona stara seda žena koju je sa Đorđem video na nepočin-polju, doći da bi videla drveni krst. Lazin je odgovorio da ne zna. Pokušavala je da nađe mesto gde je njen otac pokopan. To je bilo

nemoguće na ovom velikom prostoru obraslom divljom travom, korenjem, koprivom, trnovitim žbunjem, skvrćenim niskim rastinjem i drvećem. Osvrtala se oko sebe kao da je na drugoj planeti i bespomoćno gledala na sve strane, izgubljena na Šinteraju. I svedok zlosrećne očeve sudbine. Uhapšen je i prebijen do smrti i svirepo, kao masivna teška vreća, bačen kroz prozor isledničke sobe u šta je bila pretvorena školska učionica ili nastavnička zbornica. Ispričala mu je. Prvi put ju je video u holu Gradske kuće kada su se pri mimoilaženju u njegovoj senci pogledali bez reči.

Kopriva čudno miriše, rekao je Đ. Odiše telima onih dole, kazao je V. Tamo gde ima mrtvih najbolje uspevaju kopriva i kukuta. Kopriva, kopriva, izustio je Đ. Koprive i čkalj su znak i poruka umrlih, potvrda da leže tu dole, rekao je V. Pisao sam Opštini da se podigne spomen-krst i pokopani na Šinteraju i oni koji su ih nadživeli i sahranjeni na pravom, obeleženom groblju smire i mirno počivaju, ali svako pismo je bilo uzaludno, govorio je Đ. Oni su bezočni, izgovorio je ogorčeno V. Bezočni, bez skrupula i poštovanja čovečnog, složio se Đ. Treba samo malo da se pokrenu, prvo dođu na ovaj ukleti divlji trg na periferiji grada, i malo se zamisle, smatrao je V. Da hoće, da žele, da imaju bar malo dobre volje, mogli bi sada na postamentu postaviti spomen-krst kao sećanje na svoje stradale sugrađane i streljane prisilne goste što su se tragičnih dana zatekli u Vršcu ili iz svojih sela bili uterani u okolne logore, da onemoćali, izgladneli, bespomoćni, obole i okončaju život, kazao je Đ. Mogli bi, gotovo je zavapio Vid Vidović.

Biljober je sve vreme gledao iza sebe svoju tamnu titravu senku koja se izvitoperena po tlu vukla, pružala

od njega kao da mu je iz tela isticala na jarkom sunčevom svetlu jasno ocrtana. Kada je polazio sa groblja niski pepeljasti oblaci su se navukli preko neba i ona je nestala kao da se uvukla u zemlju i pretvorila u jedan blatnjavi podzemni plesnivi grumen. Plesan. Priučeni botaničar Vid je opet sa Šinteraja nosio, valjda kao malu gorku uspomenu, pomalo bolnu, buket kopriva uvijen u izgužvane dnevne novine.

Šta smeta vršačkim provincijskim političarima, šta to strašno, neizrecivo, mučno, jako utiče na njih i jede, guta ih, sluzavo i odvratno, gadljivo, da ometaju, sprečavaju da se bečkom društvu rođenih Vrščana izda građevinska dozvola da se na zapuštenoj jalovoj beskorisnoj pustari, divljoj neobrađenoj poljani, divljaki gde je u potaji pokopano dve hiljade ljudi podigne nadgrobni spomenik, pitao se, kada tako malo treba da velika prljava mrlja nadneta nad Vršac i na lepome Vršcu izbledi i izbriše se, nestane. Šta?

Otišao je u Gradsku kuću i na pisarnici predao svojeručno potpisan lični predlog, ne zahtev, molbu da se na Šinteraju, stočnom, pasjem i ljudskom groblju, postavi obeležje, trag nesrećnih ljudi tamo pokopanih bez ikakvog obreda, kao da su psi, stoka. Da bi se znalo šta se na tom ukletom mestu dogodilo. Od šalterskog službenika je dobio overenu potvrdu, s pečatom, da je dopis predao. Izašao je iz Gradske kuće.

Šinteraj nema granica. Iako slep raširio se, rapirio svuda, kao voda i vatra, utkao se u V, razbujao se poput podmukle bolesti svuda, širom, ušao u ljudske glave, zarazio žitelje mesta, i u centar varoši, Gradsku kuću, prodro, zidovi su progledali drugim dubljim senovitim očima, u obliku Kristalne kugle, KK. Šinteraj je bezgra-

ničan, amorfan. Nema nijednu čvrstu, sigurnu stranu. Prostire se posvud. Znao je Đorđe Lazin.

Krst, kameni, tamo, na Šinteraju, tamo, biće i postavljen, verovao je. Verovao je.

Белешка о писцу

Драги Бугарчић је рођен 20. октобра 1948. у Вршцу.

Прве песме (*Новембар* и *Без наслова*) објављује новембра 1964. у листу „Панчевац“, прву причу *Вашириште* у „Indexu“, Нови Сад, 1966.

Књиге приповедака:

Семенкаре, Београд, 1970.

Гроб Џонија Вајсмилера, Београд, 2003.

Романи:

Спарина, Вршац, 1970, 2012.

Пусти пуже рогове, Београд, 1974.

Захарије у Бечу, Вршац, 1975.

Пустоловине Желимира Бесничког, Београд, 1975.

Гост, Београд, 1979.

Страх, Београд, 1994.

Лавиринт, Београд, 1995.

Роман о роману, Вршац, 1997.

Роман о Милу Дору, Београд, 2002.

Mozart i kugla, Београд, 2004.

Споредна улица, Београд, 2006, 2012.

Гаталица, Београд, 2013.

Слепи споменик, 2015.

Обдукација, Београд, 2016.

Документарна књига:

Крст на вршачком Шинтерају (са Надеждом Радовић), Београд, 2014.

САДРЖАЈ

Ђорђе Лазин	7
Годишњица	15
Кад бих био писац	23
Николај у Вршцу	31
Трст прича	39
Љубав у Ставросу	49
Беч	55
„Hummel“ у Вијени	63
Милош Црњански и Васко Попа	71
Прича за Стојшина	75
Каже Раше Ливаде	79
Ђура Ђуканов пише роман о Мокрину	83
Saša L.	91
Међ сном и међу јавом	103
Атеље	111
Трећи круг	117
Nestali S. W.	127
Strvoder	135
Кафкин Праг	145
Брисел	153
Рим	159
Мачке	167
Забрањени град	175
Артур Рембо	183
Корупција	191
Двојници у позоришту	197

Сваки роман има свој животопис	203
Читач	209
Црвени једрењак	219
До саме кланице	225
Добрица	235
Sromenik	241
Šinteraј (Schinderwiese)	249
Белешка о писцу	257

